

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ODSJEK ZA KLASIČNU FILOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

Homersko pitanje u djelu Ignjata Đurđevića *Homerum nunquam fuisse suspicio*

Mentor:

dr. sc. Irena Bratičević

Komentor:

dr. sc. Marina Bricko

Studentica:

Matea Mrgan

Zagreb, rujan 2015.

Sadržaj:

Uvod	3
1. Proučavanje Homera u antici	4
1.1. Spomen i kritika Homera od 6. do 4. stoljeća pr. n. e.	4
1.2. Homer u helenizmu	7
1.3. Kako su homerski epovi došli iz Jonije?	8
1.4. Homerova kritika u Rimu	9
2. Homerovo ime i podrijetlo	11
3. Homer u srednjem vijeku	13
3.1. Ivan Ceces i Eustatije	13
3.2. Homer na latinskom jeziku	14
4. Homer u novom vijeku: začeci homerskog pitanja	16
4.1. Wolfovi prethodnici	16
4.2. Friedrich August Wolf	19
4.3. Glavne teorije homerskog pitanja	20
4.3.1. Teorija o samostalnim pjesmama	20
4.3.2. Teorija o jezgri ili proširenju	21
4.3.3. Teorija o prvobitnom jedinstvu ili unitarna teorija	22
4.3.4. Teorija o kompilaciji	22
4.3.5. Teorija o jedinstvenoj pjesničkoj obradbi	23

5. Homerologija u novo doba	25
5.1. Milman Parry	27
5.2. Daljnji razvoj homerologije	30
6. Život i djelo Ignjata Đurđevića	33
7. Rasprava <i>Homerum nunquam fuisse suspicio</i>	37
7.1. <i>Graeci a barbaris edocti et primum de Homero</i>	37
7.2. Sadržaj rasprave <i>Homerum nunquam fuisse suspicio</i>	37
7.3. Đurđevićeva literatura	45
7.4. Povijesno ozračje Đurđevićeve rasprave	47
7.5. <i>Bellum Troianum fabula</i>	49
Homersko pitanje u nastavi klasičnih jezika	51
Zaključak	52
Popis literature	53
Prilog 1: Prijepis teksta Đurđevićeve rasprave <i>Homerum nunquam fuisse suspicio</i>	55
Prilog 2: Prijevod Đurđevićeve rasprave <i>Homerum nunquam fuisse suspicio</i>	78

Uvod

Homersko pitanje kompleksan je problem čije se temeljne točke kreću oko nekoliko pitanja: tko je bio Homer, kada je živio, gdje je živio, je li on autor i *Ilijade* i *Odiseje*, je li on uopće postojao, postoji li jedinstvo u kompoziciji samih epova? Odgovori na ova pitanja međusobno su povezani i vrlo složeni. Usprkos velikim izučavanjima *Ilijade*, *Odiseje* i Homerovih biografija iz antike, o njegovu se životu ne zna ništa pouzdano.

Brojni su se učenjaci još od antike bavili Homerom i homerskim pitanjem. Srednji vijek o Homeru šuti, ali se u novo doba ponovno javljaju Homerovi kritičari. Osnivačem moderne kritike Homerovih pjesama smatra se francuski opat d'Aubignac (1604.-1676.). Međutim, pravo homersko pitanje započinje s F. A. Wolfom koji je svojim djelom *Prolegomena ad Homerum* probudio nov interes za proučavanje Homera. Nakon Wolfa javljaju se brojni znanstvenici koji će svojim promišljanjima o Homeru pokušati dati doprinos rješenju homerskog pitanja. Pojedini istraživači na različite su načine dolazili do prijedloga za rješenje tog problema te se stoga kroz povijest razvilo nekoliko glavnih teorija o postanku i razvitku Homerovih epova. U ovom ćemo radu opisati neke od tih teorija te kronološki prikazati razvoj homerologije radi boljeg razumijevanja suštine homerskog pitanja, a i povijesnog konteksta tog problema u vrijeme kad je Đurđević o njemu pisao.

Glavni dio ovog rada bit će posvećen dubrovačkom pjesniku, polihistoru i poliglottu Ignjatu Đurđeviću (1675.-1737.) koji se početkom 18. stoljeća, dakle prije F. A. Wolfa, zainteresirao za problem homerskog pitanja te pokušao doprinijeti njegovu rješavanju. Među Đurđevićevim rukopisima pronađena je zbirka *Antiquitatum Illyricarum pars tertia Hieronymiana*, koja sadrži tri rasprave o Homeru. Prve rasprave *Graeci a barbaris edocti et primum de Homero*, i treće, *Bellum Troianum fabula*, samo ćemo se površno dotaknuti, a drugu, pod naslovom *Homerum nunquam fuisse suspicio*, u ovom ćemo radu detaljnije opisati. Ignjat Đurđević u ovoj je raspravi svjestan jedinstva kompozicije *Ilijade* i *Odiseje*, ali tvrdi da Homer uopće nije postojao, nego da je te epove napisao Pitagora. Ovim je djelom Đurđević pokazao veliku erudiciju, originalnost i sposobnost da stane u red Wolfovih prethodnika.¹ Za svoju tezu navodi brojne dokaze i u tome je, kao što ćemo pokazati, uvjerljiv.

¹ D. Nevenić-Grabovac, „Ignjat Đurđević: *Homerum nunquam fuisse suspicio*“ u: D. Novaković, Z. Šešelj, D. Škiljan, ur., *Studia Classica*, Zagreb: Latina et Graeca, 1990, str. 40.

1. Proučavanje Homera u antici

Homer je u antici uživao veliku popularnost i poštovanje. Literarni i materijalni ostaci antičke kulture govore o širokom poznavanju njegovih epova. Slikarije na atičkim, egiptskim, korintskim i halkidskim vazama iz 7. st. pr. n. e. obiluju prizorima iz *Ilijade* i *Odiseje*. Također, o velikom utjecaju Homera svjedoče brojni citati i aluzije, ponegdje i izravno spominjanje Homerova imena kod najstarijih poznatih grčkih autora. Odgojni i obrazovni sustav temeljio se do kraja antike, pa i kasnije, na čitanju Homera. Iako homersko pitanje svoje začetke nalazi još u antičkoj Grčkoj, Grci nisu nikad posumnjali u postojanje Homera kao osobe, kao ni u njegovo autorstvo *Ilijade*.²

O raširenosti Homerovih epova dovoljno govori podatak da je do nas došlo 188 rukopisa s potpunim tekstom ili s većim odnosno manjim dijelovima *Ilijade*, među kojima je sedam koji sadrže i *Odiseju*, za koju postoji 76 rukopisa uključivo spomenutih sedam. Rukopisi *Ilijade* potječu iz raznih razdoblja između petog i osamnaestog stoljeća, a oni *Odiseje* između desetog i osamnaestog.³ Gotovo četvrtina papirusa s grčkim natpisima pronađenih u Egiptu sadrži Homerov tekst.

1.1. Spomen i kritika Homera od 6. do 4. stoljeća pr. n. e.

U najranije vrijeme, sve do sredine 5. st. pr. n. e. možemo razlikovati tri glavne grupe referenci na Homera: u prvoj su one gdje se Homer imenuje, u drugoj gdje se ne imenuje, ali se može zaključiti veza s Homerom, u trećoj, posrednoj grupi, svjedoči se o „čovjeku s Hija“.⁴

Homerovo ime prvi se put navodi vezano uz Hezioda na dva mjesta, ali oba su mjesta vrlo sumnjive autentičnosti. U *Natjecanju Homera i Hezioda* (prema mišljenju nekih, prvi predlošci sežu do 6. st. pr. n. e.) Heziod pobjeđuje Homera u pjesničkom natjecanju pa u znak zahvalnosti Muzama daje zavjetni dar, mjedeni tronožac, na koji je urezao stih gdje govori kako je svladao Homera. Drugo je mjesto fragment jedne Heziodove izgubljene pjesme.⁵ Budući da ta mjesta ne možemo smatrati autentičnima, prva izravna svjedočanstva o Homeru započinju u kasnom šestom stoljeću s Ksenofanom i Simonidom, a neizravna s Arhilohom.⁶ Arhiloh je Homeru pripisivao šaljivu pjesmu *Margit*. Ovdje još treba spomenuti Kalina, koji

² S. Brezak, „Homersko pitanje“, *Latina et Graeca* 1 (2001), str. 130.

³ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, Zagreb: Globus, 1987, str. 7.

⁴ J. A. Davison, „The Homeric Question“ u: A. J. B. Wace, F. H. Stubbings, ur., *Companion to Homer*, London: Macmillan et Co., 1963, str. 234.

⁵ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 8.

⁶ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 234.

je Homeru pripisivao *Tebaidu*, i Stezihora, koji napada Homera jer je u Troji prikazao Helenu, a ne njenu prikazu. Tijekom 6. i 5. st. pr. n. e. sve se češće spominje Homer i aluzije na njegove epove (Alkman, Tirtej). Jedini je stvarni podatak o Homeru vijest o njemu kao o „čovjeku s Hija“. Harpokration, grčki gramatičar iz Aleksandrije, uz natuknicu „Homeridi“ spominje da je to „rod na Hiju u kojem je Akusilaj bio treći, a Helanik u *Atlantijadi* kaže da je nazvan po pjesniku“.⁷ Drugi važan izvor za Homeride dobro je poznata sholija na Pindarov odlomak u kojem je navedeno: „Ὀμηρίδας ἔλεγον τὸ μὲν ἀρχαῖον τοὺς ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου γένους, οἳ καὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ ἐκ διαδοχῆς ἤιδον. μετὰ δὲ ταῦτα καὶ οἱ ῥαψωδοί, οὐκέτι τὸ γένος εἰς Ὀμηρον ἀνάγοντες“.⁸ Dalje se navodi kako je najistaknutiji među njima bio Kinet, za kojeg se kaže da je ispjevao mnogo stihova i umetnuo ih među Homerova djela.⁹ O „čovjeku s Hija“ postoje dvije značajnije vijesti. Jedna se nalazi u homerskoj *Himni Apolonu*: stihove u kojima se spominje slijepac s Hija citira Tukidid kao Homerove vlastite riječi o sebi. Druga se vijest nalazi u pjesmi koju navodi Stobej, a uvrštava se među Semonidove fragmente.

Iako je u antici vladalo oduševljenje Homerom, a njegov je autoritet bio velik, to nije spriječilo stare Grke da se prema njegovim epovima odnose kritički. Ta je kritika u najstarije doba bila uperena protiv Homerova frivolnog načina prikazivanja bogova i mitskih heroja, a donekle i protiv njegova morala.¹⁰ Vjerojatno se na njegove „laži“ osvrću Heziod (*Teogonija*, 27. stih) i Teognid (713. stih) u svojim stihovima. Homera kritizira i Pindar u *Sedmoj nemejskoj odi* i indirektno u *Prvoj olimpijskoj odi*. Ksenofan, Heraklit i brojni filozofi sve do Platona grde ga zbog načina prikazivanja bogova.

Pitanju Homerove baštine mnogo su pridonijeli jonsko-atički povjesničari 5. stoljeća pr. n. e., sofisti i aleksandrijski gramatičari. U početku su se Homeru uz *Ilijadu* i *Odiseju* pripisivale pjesme epskog ciklusa: *Tebaida*, *Epigoni*, *Kiprije* i druge, zbornik himni, šaljiva pjesma *Boj žaba i miševa* i komične pjesme *Margit* i *Kekropi*.¹¹ Herodot mu je priznavao *Tebaidu*, ali ne i *Epigone* i *Kiprije*. On također procjenjuje vrijeme Homerova života: smatra da su Heziod i Homer od njega stariji najviše četiri stotine godina. Ni Herodot ni Tukidid ne smatraju Homera dobrim povijesnim izvorom.

⁷ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 14.

⁸ Homeridima su u starini nazivali Homerove potomke, a oni su pjevali njegovu poeziju prenoseći je s koljena na koljeno. Kasnije su se tako nazivali i rapsodi čiji rod ne vodi više do Homera.

⁹ Prema M. L. West, „The Invention of Homer“, *The Classical Quarterly*, 49.2 (1999), str. 368.

¹⁰ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 9.

¹¹ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska, 1995, str. 18.

Tacijan, kršćanski apologet iz 2. stoljeća, bilježi da su o Homerovoj poeziji, njegovu rodu i vremenu kad je živio istraživali među prvima Teagen iz Regija, Stezimbrot iz Tasa, Herodot iz Halikarnasa i Dionizije iz Olinta. U svim kasnijim popisima onih koji su pisali o Homeru Teagenovo ime stoji na prvom mjestu. Teagen iz Regija bio je gramatičar iz kasnog šestog stoljeća i, kako se čini, prvi je upotrijebio metodu obrtanja bitke bogova u sukob elemenata (Posejdon-voda protiv Apolona-vatre, i dr.),¹² što govori o tome da je alegorijska metoda stara gotovo kao i Homer, a bila je dio općeg racionaliziranja u 6. i 5. st. pr. n. e. u Grčkoj.

Svako od svjedočanstava o Homeru samo po sebi nije osobito vjerodostojno, ali, ako pogledamo sva svjedočanstva u cjelini, steći ćemo snažan dojam da je za Grke u antici Homer bio stvarna osoba i stvarni autor brojnih epskih djela visoke kvalitete te da je živio najkasnije u ranom sedmom stoljeću.¹³

U drugoj polovici 5. stoljeća pr. n. e. u Grčkoj knjige postaju opće dobro i pristupačnije širem krugu čitateljstva, a to se odrazilo na bavljenje Homerom. Javljaju se izdanja nazvana po pojedincima (κατ' ἄνδρα) i po gradovima (κατὰ πόλεις), a interes se usredotočuje na pitanja tradicije teksta i na tumačenje nejasnih mjesta u epovima.

Na prijelazu iz petog u četvrto stoljeće pr. n. e. pojavljuje se Antimah iz Kolofona, pjesnik i filolog koji je bio preteča učenjaka aleksandrijske epohe. On je prvi autor jednog izdanja homerskih epova. Od izdanja κατ' ἄνδρα Antimahovo je prvo, a slijedi Zenodotovo tek sto godina kasnije. Antimah ipak nije Homerov tekst posebno priredio, njegovo se izdanje nigdje ne naziva διόρθωσις.¹⁴ Prva διόρθωσις ona je Zenodotova, kako navodi Suda.¹⁵

U četvrtom stoljeću najistaknutiji autori koji govore o Homeru su Platon i Aristotel. Pitanjima vezanim uz Homera Platon se bavi u tri dijaloga (*Hipija Manji*, *Ion*, *Država*). U *Ionu* govori o rapsodskom umijeću, a u *Državi* oštro napada Homera zbog načina kako prikazuje bogove. Osim njega, Homera napadaju Antisten, Epikur, parodira ga Aristofan, a najžešći protivnik mu je Zoilo iz Amfipola, zbog svoje oštre kritike nazvan „Bič Homerov“. On je u svojih devet knjiga *Protiv Homerova pjesništva* izrazito pedantno i zlonamjerno kritizirao Homera te je nesumnjivo bio izvor mnogih cjepidlačenja protiv Homerove narativne

¹² Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 13.

¹³ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 235.

¹⁴ Kritički popravljeno izdanje.

¹⁵ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 16.

tehnike, na koja je kasnije odgovorio Aristotel.¹⁶ Aristotel je za takve prigovore pronalazio rješenja u djelu kojem se naslov navodi kao *Ἀπορήματα Ὀμηρικά*, a kasnije je izgubljeno. Do nas je došlo 38 odlomaka iz tog djela, uglavnom u Porfirijevim *Homerskim pitanjima*. Aristotel u *Poetici*¹⁷ ističe Homerovu superiornost nad ostalim epičarima.¹⁸ Razlozi za to su cjelovitost i organsko jedinstvo epova, jezični izraz i misli. Aristotel jasno izdvaja *Ilijadu* i *Odiseju* kao remek-djela iznad svih ostalih i nakon onoga što je on rekao o *Ilijadi* i *Odiseji* u 23. glavi *Poetike*¹⁹ Homeru se više ne pripisuju drugi epovi.²⁰ U isto je vrijeme Heraklid Pontski pisao svoja *Homerska rješenja* (Λύσεις Ὀμηρικαί), čiji sažetak imamo kod Porfirija.

1.2. Homer u helenizmu

Začetnik nove helenističke književnosti bio je Fileta s Kosa. Njegov je kritički rad nepoznat, ali je Aristarh sto pedeset godina kasnije napisao spis *Protiv Filete* u kojem pobija njegovu interpretaciju Homera. Filologija kao disciplina nastala je u aleksandrijskoj sredini u šest generacija od Zenodota do Aristarha.

Zenodot je prvi izdao pravo kritičko izdanje Homerovih epova. On je to svoje izdanje priredio na temelju tada poznatih rukopisa te izdanja κατ' ἄνδρα i κατὰ πόλεις. Dok je uređivao tekst, dosta je svojevolumeno postupao, bar po sudu antičkih autora čije se mišljenje našlo u sholijama. Ipak, čini se da je Zenodot vrlo rijetko izbacivao njemu sumnjive stihove bez opravdana razloga, a one koje je smatrao umetnutima označavao je posebnim znakom.

Eratosten je prvi koji je sebi uzeo naziv filolog. On se bavio homerskom geografijom te smatrao da su Odisejeva lutanja samo plod pjesničke mašte.²¹ Također, Eratosten je ustvrdio da je Homer živio sto godina poslije Trojanskog rata (po antičkim proračunima 1194./1184.), ali prije jonske seobe (misli se na jonsku kolonizaciju Male Azije, smještanu u 1044./1041.).²²

O radu Aristofana Bizanćanina znamo vrlo malo, njegova tehnika redigiranja izdanja rukopisa nepoznata nam je, ali nam je ipak ostalo zabilježeno jedno njegovo zapažanje.

¹⁶ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 239.

¹⁷ *Poetika*, 23. poglavlje (1459a): „διὸ ὅσπερ εἶπομεν ἤδη καὶ ταύτη θεσπέσιος ἂν φανείη Ὅμηρος παρὰ τοὺς ἄλλους...“ - „i u tome božanskim bi se ukazao Homer nada druge pjesnike...“ (Prijevod prema Z. Dukatu).

¹⁸ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 18.

¹⁹ *Poetika*, 23. poglavlje (1459a): „οἱ δ' ἄλλοι περὶ ἕνα ποιοῦσι καὶ περὶ ἕνα χρόνον... οἷον ὁ τὰ Κύπρια ποιήσας καὶ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα.“ - „A drugi pjesnici stvaraju svoja djela o jednom čovjeku ili o jednom vremenu... kao na primjer onaj koji je spjevaio *Kiprije* i *Malu Ilijadu*.“ (Prijevod prema Z. Dukatu).

²⁰ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 20.

²¹ S. Brezak, *Homersko pitanje*, str. 131.

²² Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 23.

Naime, Aristofan Bizanćanin tvrdio je da je pravi kraj *Odiseje* 296. stih 23. knjige, a da su stihovi koji slijede naknadni dodatak.

Aristarh je po mnogima vrhunac antičke filologije. Njegov je rad bio prvenstveno usmjeren na istraživanje Homerove jezične upotrebe. Skupljao je sve za što su postojale paralele na drugim mjestima, a ako takvih nije bilo, tretirao je takve izraze kao hapakse. Aristarh je datirao Homera u vrijeme jonske kolonizacije koju on postavlja 140 godina poslije Trojanskog rata i izrazio je mišljenje da je Homer bio Atenjanin.²³

U 2. st. pr. n.e. pojavio se Kratet iz Mala i oko njega se okupila pergamska škola koja je bila u otvorenoj opoziciji Aristarhovoju u Aleksandriji. Kratet je u Pergamu obnovio alegorijsko tumačenje Homera, filozofsku interpretaciju njegovih epova i stoičku tradiciju. On je želio pomoću filozofije utvrditi nova objašnjenja pravog smisla epova. O njegovom radu ne znamo gotovo ništa.

Ksenon i Helanik postavili su hipotezu da je pravi Homer bio autor samo *Ilijade*, a jednom mlađem pjesniku pripisivali su autorstvo *Odiseje*. Zato su bili nazvani „rastavljači“ ili „separatisti“ (χωρίζοντες)²⁴. Oni nisu imali sljedbenika, ali Aristarh je ipak osjetio potrebu da napiše spis *Protiv Ksenonove besmislice*.

1.3. Kako su homerski epovi došli iz Jonije?

Na ovo pitanje imamo dva odgovora iz četvrtog stoljeća pr. n. e. Jedna od mogućnosti jest da se spartanski zakonodavac Likurg upoznao s epovima tijekom svojih putovanja i zatim kopije donio u Spartu, kako tvrdi Plutarh u Likurgovu životopisu. Efor čak navodi da se Likurg susreo s Homerom na Hiju. Druga je mogućnost da je Hiparh, Pizistratov sin, prvi donio Homerove epove u Atenu, kako se navodi u pseudo-Platonovu *Hiparhu*. U tom istom djelu govori se da je Hiparh oko 520. g. pr. n. e. odlučio da se na Panatenejskom festivalu moraju recitirati pjesme Homera i nijednog drugog autora.²⁵ Lakonska umjetnost i književnost potvrđuju da su epske pjesme bile poznate u Sparti u sedmom stoljeću, a proučavanje antičke umjetnosti pokazuje da su tad ondje bili upoznati s *Ilijadom*. Iz Elijana (*Var. hist.* 13.4) može se razabrati kako je postojala želja da se ove dvije tradicije povežu pa tako on govori da je Likurg donio homerske pjesme u Grčku, a onda ih je Pizistrat sastavio u *Ilijadu* i *Odiseju*. Za ovu priču imamo potvrde kod Cicerona i Pauzanije. Ciceron (*De Orat.* 3.34, 137) kaže o

²³ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 240.

²⁴ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 19.

²⁵ M. L. West, „The Invention of Homer“, str. 364.

Pizistratu: „...qui primus Homeri libros confusos antea sic disposuisse dicitur ut nunc habemus“,²⁶ a Pauzanija (*Περὶ ἡγήσεις τῆς Ἑλλάδος* 7, 26): „Πεισίστρατος ἔπη τὰ Ὀμήρου διεσπασμένα τε καὶ ἄλλα ἀλλαχοῦ μνημονεύόμενα ἠθροίζετο“. ²⁷

1.4. Homerova kritika u Rimu

Antički Rim nije pretjerano kritizirao Homera, štoviše, priznavali su ga gotovo svi ugledni pisci. Mnogima je bio uzor, a brojni su upotrebljavali njegov stil i kompoziciju. U Rim je Homera uveo Livije Andronik svojim saturnijskim prepjevom *Odiseje* za školske potrebe. Nakon Aristarha više se nije smatralo potrebno baviti tekstološkim pitanjima pa se proučavanje Homera svelo na sadržaj epova.

U 1. st. pr. n. e. ističe se Dionizije iz Halikarnasa svojim kritičkim i interpretativnim opaskama o Homerovu umijeću. U djelomično sačuvanoj raspravi *O slaganju riječi* naziva ga „mnogoglasnim“ zato što u jednom istom metru i ograničenom broju ritmičkih obrazaca stvara uvijek nov sklad i tonove ili nijanse koji se mijenjaju onako kako se mijenja sadržaj.²⁸ Dionizijeva je novina što svoje tvrdnje ilustrira analizom pojedinih mjesta u epovima. Geograf Strabon bavio se i filologijom. On Homera smatra autoritetom u geografiji, ali za njegov književni aspekt Strabon ne pokazuje previše razumijevanja. Iz prvog stoljeća potječe i anonimni spis *O uzvišenom* koji govori i o Homeru. Taj spis priznaje Homeru i *Odiseju*, ali je smatra slabijom od *Ilijade*. Prema njemu, *Ilijada* je puna energije, dramatskih sukoba, strastvena stila, puna slika iz svakodnevnog života, dok u *Odiseji* tih kvaliteta nema, nego samo pripovijedanje bez intenziteta, crteži karaktera i trivijalne priče.²⁹

Židovski povjesničar Josip Flavije u 1. st. n. e. u prvoj knjizi *Protiv Apiona* polemizira protiv grčke kulture dokazujući nadmoć hebrejske te spominje da neki kažu da Homer svoje epove nije ostavio napisane nego da su bili prenošeni pamćenjem i kasnije sastavljeni iz pjesama te stoga sadrže mnoga proturječja.³⁰

Kvintilijan je u govorima Menelaja, Odiseja i Nestora nalazio uzore za sva tri govornička stila: jednostavni, srednji i uzvišeni. Hvali Homerovu uzvišenost, osjećaj za primjerenost, raznovrsnost stila i majstorstvo u prikazivanju emocija. Kvintilijanovo je mišljenje bilo da je Vergilije prvi do Homera i daleko ispred svih ostalih. Dok je Homer veći

²⁶ „... za njega se kaže da je prvi Homerove knjige, prije pobrkane, tako složio kako ih mi sada imamo“.

²⁷ „Pizistrat je skupljao Homerove epove, rastavljene i pamćene jedne ovako, druge onako“.

²⁸ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 29.

²⁹ Isto, str. 30.

³⁰ Isto, str. 25.

genij, Vergilije je veći umjetnik. Usporedbe Homera i Vergilija postale su omiljena tema rimskih i kasnijih kritičara.

Pod Plutarhovim imenom sačuvan je spis *O Homerovu životu i pjesništvu*. U pismu svojoj ženi Plutarh kudi kritike onih koji skupljaju slabe stihove Homera, a mimoilaze mnoštvo onih koji su izvrsno napravljeni. Tvrdi da alegorijska interpretacija nije ništa drugo nego izvrtnje i iskrivljavanje te uvodi moralističku interpretaciju.

Dion iz Pruse ili Dion Zlatousti, putujući sofist, o Homeru piše isključivo negativno i destruktivno jer, po njegovu sudu, Homer bira samo nevažne i trivijalne događaje da bi iskrivio istinu prema svom planu (11, 24 - 33).³¹

³¹ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 32.

2. Homerovo ime i podrijetlo

Već se oko samog Homerovog imena postavljaju mnoga pitanja. Ime „Homer“ u grčkom je jeziku potvrđeno, ali tek u helenističko doba. Tada su posvjedočena sljedeća imena: etolsko *Ομαρος* – vjerojatno povezano sa Zeusom (*Ζεὺς Ὀμάριος*) kojeg su poštovali Ahejci, kretsko *Ομαρος*, atensko *Ομη*, ime tragičara Homera Bizantijskog čiji su roditelji bili filolog i pjesnikinja te su ga nesumnjivo nazvali prema slavnom pjesniku. Sredinom 2. st. pojavljuje se *Ὀμηρος* u Larisi.³² U doba carstva ime postaje sve češće.

Antičkim autorima Homerovih biografija ime je samo po sebi bilo značajno. Uvijek je bilo smatrano nadimkom koji je dan pjesniku iz raznih razloga. Tako su neki predlagali značenje „talac“ (prema *ὄμηρα*)³³ pa je nastalo mnogo raznih priča o tome kako je pjesniku dano to ime. Homer je, navodno, kao talac bio poslan stanovnicima Hija, Kolofona ili perzijskom kralju. Efor, povjesničar iz Kime koji je htio prikazati da je Homer iz istog mjesta, tvrdio je da je *ὄμηρος* kimska riječ za slijepca i da je Homer dobio to ime iz tog razloga. Međutim, nema dovoljno dokaza koji bi potvrdili postojanje te riječ u eolskom dijalektu. Neki čak navode da se Homer još kao dijete odlučio pridružiti (*ὄμηρεῖν*) Liđanima kad su napuštali Smirnu. Ova interpretacija se koristila za povezivanje Homera sa Smirnom.³⁴

Moderni učenjaci etimologiju Homerova imena interpretirali su tako da odgovara njihovim teorijama. Welcker je prvi izveo Homerovo ime prema *ὄμοϋ* (zajedno) i *ἀραρίσκω* (sastavljati), što je protumačio kao „kompilator“ (*Zusammenfüger*). Njegovo je mišljenje naslijedio Nagy s tumačenjem „onaj koji spaja pjesme“. Durante i West značenje vide kao „društveno okupljanje“³⁵ prema izrazu *ὄμᾶριον*, što podupire argument da su se pjesme recitirale u takvim situacijama. Ime bi se stoga odnosilo na kontekst izvođenja rapsoda.³⁶

Homerove biografije često započinju s priznavanjem neznanja o Homerovu rodnom mjestu. Mnogo je gradova tvrdilo da je Homer njihov. Među njima su Smirna, Rod, Kolofon, Salamina, Ij, Arg, Atena, Hij, Itaka, Kima, Tesalija, Teba.³⁷ Zbog toga je Homer često smatran „čovjekom mnogih domovina“ (*πολυπατρίς*, kako kaže Eustatije) ili „građaninom svijeta“ (*κοσμοπολίτης*, kako navodi Proklo). F. Jacoby pokušao je kronološki posložiti različite konjektore o Homerovu podrijetlu. Homer je, dakle, izvorno smatran jonskim

³² M. L. West, „The Invention of Homer“, str. 366.

³³ Isto, str. 366.

³⁴ S. Saïd, *Homer and the Odyssey*, Oxford - New York: Oxford University Press, 2011, str. 9.

³⁵ „The common assembly“.

³⁶ S. Saïd, *Homer and the Odyssey*, str. 10.

³⁷ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 14.

pjesnikom, a autor homerske *Himne Apolonu* bio je smatran stanovnikom Hija. Prema Stezimbrotu, Homer je iz Smirne, a Pindar nije siguran je li Homer iz Smirne ili s Hija. Efor, kao što je gore navedeno, smatra da je iz Kime, a Aristotel da je s Ija. Antimah tvrdi da je Homer iz Kolofona, gdje je navodno spjevao *Margita*. U antici je broj gradova koji su Homera htjeli prikazati svojim građanima samo rastao. Tako *Suda* navodi čak 20 gradova. Obično je Homerovo mjesto rođenja jednako mjestu rođenju onoga tko o njemu piše. Kako bi potvrdili svoje tvrdnje, neki su Homera povezivali s Melesom, rijekom kraj Smirne, neki s Homeridima s Hija, dok su, na primjer, stanovnici Kolofona posjetiteljima pokazivali mjesto gdje je Homer imao svoj prvi nastup. Dijalekt homerskih spjevova je uglavnom jonski s velikim udjelom eolskih elemenata. Antički autori Homerovih biografija često su njegovo porijeklo izvlačili iz njegovih djela pa nije čudno da su među njegovim domovinama nabrojene i Troja, Arg, Mikena, Pil i Itaka. Prisutnost atičkog dijalekta u njegovim epovima također je bila argument za atensko porijeklo.³⁸

³⁸ S. Saïd, *Homer and the Odyssey*, str. 14.

3. Homer u srednjem vijeku

Tradicija čitanja i proučavanja Homera u Bizantu nije bila potpuno prekinuta sve do osvojenja Carigrada i nestanka carstva. Homerova su djela u školama bila dio obvezne lektire, dok su legende što ih je Homer opisao bile poznatije iz raznih drugih epova kojima je tema bila priča *Ilijade*, negoli iz same *Ilijade* i *Odiseje*.³⁹ Središta filologije postaju Solun i Konstantinopol. Bizantinskoj kulturi i znanosti velik udarac zadaju arapska opsjedanja u 8. i 9. stoljeću i tada dolazi do stagnacije klasičnih studija. Obnova je nastupila kad je reorganizirano Carigradsko sveučilište i kad je izvršena reforma školskog sustava. Fotije, carigradski patrijarh u 9. st., autor je prve povijesti svjetske književnosti, djela pod nazivom *Biblioteka*, a za homerske studije važan je njegov *Leksikon* u kojem je homerska građa zastupljena u velikom opsegu.⁴⁰ Iako srednji vijek uglavnom šuti o Homeru, jer se zbog vrlo slaba poznavanja grčkog jezika stoljećima znalo samo za Homerovo ime i slavu,⁴¹ dvanaesto stoljeće vrhunac je bizantskog bavljenja Homerom, a tad su najznačajnije figure bili Ivan Ceces i Eustatije.

3.1. Ivan Ceces i Eustatije

Ivan Ceces (Joannes Tzetzes), rođen 1110., a umro oko 1180., autor brojnih djela, sastavio je komentar *Ilijade* i *Homerske alegorije*. Ceces objektivno nije donio ništa novo u tumačenju Homera, ali je ipak obnovio proučavanje njegovih epova i spoznaje do kojih je došla antika. On se temeljito bavio starim vijestima o Homeru. U uvodu *Egzegezi* (komentar) *Ilijade* kaže se da je Ceces prvi koji se prihvatio toga da protumači Homera u jednoj jedinjoj knjizi, a narav njegovih tumačenja pokazuje kako je bilo slabo poznavanje Homerova jezika u Bizantu.⁴² Prvo Cecesovo djelo o Homeru, obično citirano kao *Antehomerica*, *Homerica*, *Posthomerica*, bilo je usmjereno uglavnom na interpretaciju. Pisac je htio dati povijesnu sliku Trojanskog rata, a Homer mu je povijesni izvor. On potpuno eliminira bogove kao aktivne činioce u radnji. Njihovo se miješanje u radnju ili prešućuje ili tumači alegorijski, a sve ostalo je, prema Cecesu, prava povijest.⁴³ Ceces se Homerom dublje bavio u *Egzegezi Ilijade*. To je, čini se, bio skup bilješki za školska predavanja. Ondje se najprije govori o Homerovoj domovini, životu i boravku u Egiptu. Ceces tvrdi da Homer nije vjerovao u božanstva i da sve o njima treba razumjeti alegorijski. *Egzegeza* obuhvaća samo prvih 100 stihova prvog

³⁹ S. Brezak, „Homersko pitanje“, str. 133.

⁴⁰ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 34.

⁴¹ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 19.

⁴² Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 35.

⁴³ Isto, str. 36.

pjevanja iz razloga što je Ceces namjeravao napisati *Homerske alegorije* u stihu. To je parafraza, a pri kraju gotovo doslovno prepričavanje *Ilijade*. Ceces je ovo djelo započeo pisati 1145. i čini se da je zamišljeno kao priručnik za Homerovu *Ilijadu*.⁴⁴

Eustatije (1175.-oko 1192.), solunski nadbiskup, autor je važnog komentara Homera. Njegovo djelo mnogo je važnije od Cecesovih djela, a do otkrića sholija A bilo je osnovni izvor za poznavanje antičkih tumačenja Homera i tekstološke kritike. On je sabrao veliku leksičku, gramatičku, etimološku građu, genealogije junaka, obavijesti o filološkom i tekstološkom radu aleksandrijaca te geografska i povijesna objašnjenja. I Eustatije se drži alegoriziranja koje je u Bizantu bilo vrlo omiljeno, ali on ipak iskazuje uvjerenje da su homerski bogovi jednom bili stvarni predmet obožavanja i religije. Uvod komentaru sadrži usporedbu između oba epa te podatke o povijesti homerske poezije i njezinu utjecaju na potonju kulturu, pri čemu se često spominju tragičari i drugi antički pjesnici.

3.2. Homer na latinskom jeziku

Homer je kroz srednjovjekovlje uživao slavu pjesničkog genija, no kako smo naveli, ta se slava nije temeljila na poznavanju njegovih izvornih epova. S jedne strane, Homer je bio poznat iz djela rimskih pisaca, posebno Vergilija, a s druge, sadržaj *Ilijade* i *Odiseje* bio je poznat iz nekoliko kasnijih obrada iste teme. Zato je potrebno na ovom mjestu spomenuti latinski spjev u epskim heksametrima *Ilias Latina*. Spjev ima 1070 stihova, a njegov postanak obično se stavlja u drugu polovicu 1. stoljeća. Bio je vrlo popularan, što potvrđuje činjenica da je sačuvan u više od 100 rukopisa. Autor spjeva je nepoznat. *Ilias Latina* bila je upotrebljavana u školama u antici, a i kasnije. Negdje u 9. stoljeću prihvaćeno je mišljenje da se radi o prijevodu s grčkog na latinski.⁴⁵

Znatan utjecaj imali su prozni prikazi trojanske priče. Između 4. i 6. stoljeća nastao je *Excidium Troiae*. To je vjerojatno bio prijevod s grčkog te sadrži čitavu priču *Ilijade*. Drugi prozni spis je *Compendium Historiae Troianae-Romanae*.

Međutim, više od navedenih djela i više nego rimski pisci na srednjovjekovnu priču o Troji utjecala su dva prozna spisa: *Ephemeris belli Troiani* Diktisa Krećanina i *De excidio Troiae historia* Daresa Frigijca. Diktisovo djelo ima otprilike trostruko veći opseg od Daresova. *Ephemeris* stoga sadrži mnogo poznatih epizoda iz trojanske priče, dok se

⁴⁴ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 36.

⁴⁵ Isto, str. 38.

Daresova *Historia* više odlikuje preciznošću u brojevima i podacima: autor „zna“ da je rat trajao 10 godina, 6 mjeseci i 12 dana, da je broj palih na grčkoj strani bio 866 000, a na trojanskoj 676 000.⁴⁶ Oba djela opisuju i događaje koji prethode *Ilijadi*. Ovi spisi pokazuju sve osobine grčkog romana, a u vrijeme kad je ep za široko čitateljstvo bio mrtav, romani su još čuvali tradiciju herojske sage i odgovarali ukusu književne publike. Diktisovo djelo *Ephemeris* u nama poznatom obliku potječe iz 4. st. i ima šest knjiga. Prema priči je Diktisovo pričanje zabilježeno feničkim pismom i položeno s njim u grob pa slučajno otkriveno za vladavine Nerona, kad je transkribirano na grčki alfabet, a na latinski ga je preveo neki Lucije Septimije. Možda u tome ima istine jer je pronađen odlomak Diktisova romana na egipatskom papirusu. U uvodu djela Daresa Frigijca *De excidio Troiae historia* nalazi se tobožnje pismo Kornelija Nepota Salustiju Krispu u kojem Nepot pripovijeda da je djelo otkrio u Ateni i preveo na latinski. On tvrdi da je izvornik stariji od Homera i povijesno točniji. Latinski tekst koji je do nas došao potječe iz 6. st.⁴⁷

⁴⁶ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 40.

⁴⁷ Isto, str. 41.

4. Homer u novom vijeku: začeci homerskog pitanja

Talijanskom renesansom započinje nov interes za grčke pisce i kulturu. Već Petrarca i Boccaccio uče grčki u 14. stoljeću kako bi mogli čitati Homerova djela u originalu, no do pravog procvata homerske kritike dolazi u 16. stoljeću.⁴⁸ U 15. stoljeću počinju se javljati prijevodi *Ilijade* i *Odiseje* na moderne jezike, ali se veći broj prevoditelja javlja tek nakon prvog tiskanog izdanja Homera 1488. godine.⁴⁹ Usporedba Homera i Vergilija postaje omiljena tema. Većina pisaca prednost daje Vergiliju, koji je pristupačniji jer piše na latinskom jeziku. Kraj 16. i početak 17. stoljeća obilježeni su vrlo slabim poznavanjem grčkog jezika i prevagom latinskog.⁵⁰

4.1. Wolfovi prethodnici

Tijekom 17. i 18. stoljeća u Italiji, Njemačkoj i Francuskoj brojni se književni učenjaci bave Homerom, književnom kritikom njegovih djela i usporedbom s Vergilijem, no spomenut ćemo samo one koji se izravno zanimaju za homersko pitanje.

Jedan od Homerovih kritičara bio je Charles Perrault (1628.-1703.), koji je u dijelovima 1688., 1690. i 1697. izdao knjigu *Parallèle des Anciens et des Modernes*, u kojoj uzgred primjećuje da po mišljenju mnogih uglednih kritičara čovjek imenom Homer nikad nije postojao. Pozivajući se na Elijana, Perrault je tvrdio da su *Ilijada* i *Odiseja* hrpa malih pjesama raznih autora o temi Trojanskog rata. *Ilijada* i *Odiseja* se stoga mogu nazivati „rapsodijama“, a to znači mnoštvom povezanih pjesama. Na višestruko autorstvo ukazuje i svađa oko Homerova rodnog grada. Homer znači „slijepac“, a mnogi su rapsodi lutali naokolo zarađujući kao slijepi pjevači.⁵¹

Perrault je bio dobro upoznat s radom svog suvremenika, francuskog opata François Hédélina d'Aubignaca (1604.-1676.). Njegovo djelo *Conjectures académiques ou dissertation sur l'Iliade d'Homère*, koje je napisano 1664., objavljeno je poslije njegove smrti u Parizu 1715. godine. D' Aubignac smatra Homera samo imenom, a *Ilijadu* krparijom od četrdeset pjesama koje se odnose na Trojanski rat i koje je sastavio neki nepoznat i vješt sašivač pjesama.⁵² U tom djelu napao je homerske pjesme zbog lošeg morala, lošeg ukusa, lošeg stila

⁴⁸ S. Brezak, „Homersko pitanje“ str. 133.

⁴⁹ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 242.

⁵⁰ S. Brezak, „Homersko pitanje“ str. 133.

⁵¹ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 64.

⁵² M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 20.

i nedosljednosti u naraciji.⁵³ V. Magnien, koji je izdao d' Aubignacove *Conjectures* 1925., dokazao je da on nije čitao Homera u originalu, a prilično je očigledno i da nije imao mnogo razumijevanja za homersku poeziju. Iako u svoje vrijeme d' Aubignac nije pobudio osobitu pažnju, njegove su ideje bile poznate u Njemačkoj i izvršile su golem utjecaj na mnoge, među kojima je i Wolf, koji je njegove ideje naprosto preuzeo.⁵⁴

Napuljski filozof Giambattista Vico (1668.-1743.) izdao je 1725. godine prvo izdanje rasprave *Principi di scienza nuova*. U njoj govori o protuslovljima u *Ilijadi* i *Odiseji* pa zaključuje da su pjesme nastale u razno doba i da imaju razne autore. One su djelo čitava naroda proizašlo iz vrhunske maštovitosti. Problem kako su epovi uopće nastali Vico je rješavao pomoću tradicije o Pizistratovoj recenziji.⁵⁵ On poriče svaku vjerodostojnost antičkim biografijama i tradicionalnim podacima jer je po njegovu mišljenju legendarni karakter dokazan nesigurnostima mjesta i vremena.⁵⁶ Nije bio upoznat s radom d' Aubignaca.

U Engleskoj je filološka tradicija bila jaka. Richard Bentley (1662. - 1742.) može se možda smatrati osnivačem moderne znanstvene homerologije zbog otkrića digame. On je otkrio kako bi se mnoge metričke poteškoće homerskog heksametra mogle razriješiti pretpostavkom da su neke riječi originalno imale digamu.⁵⁷ Ovo se otkriće prvi put u tisku pojavilo 1732. godine. Bentley je smatrao da je Homer možda i postojao, ali je bio usmeni pjesnik koji je labavo povezan s *Ilijadom* i *Odisejom* koje mi imamo. Homer je napisao niz pjesama i rapsodija kako bi ih on sam pjevao na festivalima i sličnim priredbama.⁵⁸

Za kasniji razvoj homerologije od velikog je značenja bilo djelo Thomasa Blackwella Mlađeg, koji je 1735. anonimno izdao *An enquiry into the life and writing of Homer*. Blackwellov je zaključak da su za Homera okolnosti bile izuzetno povoljne (živio je u sretnoj klimi Male Azije u vremenu bez državnog i vojničkog poretka, našao je snažan i slikovit jezik, religiju uvedenu iz Egipta uskladio je s grčkim mentalitetom, građa ga je dočekala gotova, kao i likovi) pa je samo trebao sve ispričati vjerno i točno i stvoriti remek-djelo.⁵⁹ Homera smatra putujućim pjevačem čije su pjesme namijenjene usmenom izvođenju.

⁵³ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 242.

⁵⁴ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 66.

⁵⁵ Isto, str. 54.

⁵⁶ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 20.

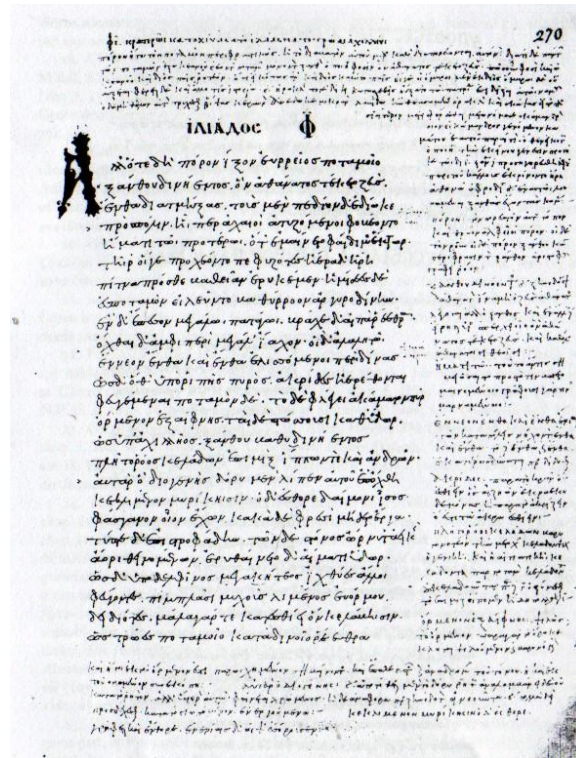
⁵⁷ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 243.

⁵⁸ M. L. West, „The Homeric Question Today“, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 155.4 (2011), str. 384.

⁵⁹ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 73.

Englez Robert Wood (1717.-1771.) 1769. tiskao je *Essay on the Original Genius of Homer*. To je bila rasprava u kojoj je želio dokazati povijesnu realnost prizora i događaja u homerskim epovima. Wood je Homera zamišljao kao stvaran historijski lik koji je podatke za svoje epove doznao od preživjelih sudionika Trojanskog rata. Raspravlja o uvjetima u kojima su epovi nastali te smatra da Homer nije pisao.⁶⁰ Stoga iznosi ideju blisku Blackwellovim stajalištima: Homer je po vrsti pjesnik različit od kasnijih, pismenih majstora riječi. Mehanizmi literarne zanatske tehnike bili su mu strani, ali je umjesto toga imao moć pamćenja nepismenih.⁶¹

Među Wolfove prethodnike treba ubrojiti i našeg Dubrovčanina Ignjata Đurđevića, o kojem ćemo kasnije govoriti.

4.1. Venetus Marcianus 454⁶²

Godine 1779. otkrivena su dva rukopisa s Homerovim tekstovima u Veneciji (*Venetus Marcianus 454* i *453*, sad poznati kao *A* i *B*). Oba rukopisa sadržavala su sholije, ali rukopis *A* bio je od jedinstvene vrijednosti jer je otkrivao važne informacije o izdavačkom radu Aristarha i drugih učenjaka. Ovaj rukopis i sholije objavio je 1788. godine francuski učenjak

⁶⁰ F. Turner, „The Homeric Question“, u: I. Morris, B. Powell, ur., *A New Companion to Homer*, Leiden – New York – Köln: Brill, 1996, str. 125.

⁶¹ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 75.

⁶² Slika preuzeta iz J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 259.

J. B. G. d' Ansse de Villoison.⁶³ Taj tekst je najraniji čitav tekst *Ilijade* i nije identičan s drugim dotad poznatim izdanjima te je nakon ovog otkrića bilo potrebno napraviti novo izdanje Homerove *Ilijade*.

4.2. Friedrich August Wolf

Novo poglavlje u povijesti filologije otvoreno je s njemačkim učenjakom Friedrichom Wolfom (1759.-1824.), koji je postavio temelje homerskog pitanja te se smatra njegovim začetnikom. On je 1795. godine izdao prvi dio predgovora za svoje izdanje Homera pod naslovom *Prolegomena ad Homerum I*. Drugi dio, koji se trebao baviti tekstološkom kritikom, nije nikad izašao.⁶⁴ Ideje za ovo djelo Wolf je preuzeo od prethodnika, Wooda i d' Aubignaca, ali su njegove teze imale daleko veći utjecaj na razvoj homerologije. On se već prije otkrića sholija A složio s Woodovom teorijom o Homerovoj nepismenosti, a 1791. izrazio je mišljenje da te sholije pružaju dokaze da su homerske pjesme dugo bile prenošene usmenim putem. U *Prolegomena* Wolf je izložio povijest Homerova teksta od pretpostavljene godine nastanka epova 950. pr. n. e. do Pizistrata. Budući da 950. pr. n. e. Grci još nisu bili upoznati s pismom, spjevovali poput *Ilijade* i *Odiseje* nije bilo moguće sastaviti. Wolf dalje razlaže kako epovi nisu imali svoj konačan oblik do trećeg stoljeća pr. n. e. kad su ih napokon doradili učenjaci u Aleksandriji.⁶⁵ Jedinstvo umjetničke zamisli, za koje se smatralo da postoji u oba epa, proizlazi iz dovitljivosti i sposobnosti kompilatora i izdavača teksta koji su interpretirali neodređeno pučko sjećanje tako da je iz njega proizašao niz pjesama i rapsodija. Sve prvotne pjesme nisu bile djelo istog autora niti su potekle iz istog doba i to se može dokazati proturječijima koja postoje u spjevovima, ali više nije moguće lučiti izvorni materijal i kasniju obradu. Ukratko, Wolfova se teorija može svesti na četiri teze:

1. Homerove su pjesme spjevane bez pisma, a širile su se usmenom predajom i pri tome su ih rapsodi znatno mijenjali;

2. ranije razbacane i nesređene pjesme skupila je, uredila i zapisala oko 550. g. pr. n. e. komisija koju je odredio Pizistrat, a članovi komisije (διασκευασταί) nastojali su pjesme što bolje dotjerati i povezati u cjelinu;

3. jedinstvo koje postoji u epovima potječe dijelom iz same priče koju obrađuju, dijelom iz rada dijaskeuasta, a ne iz neke originalne jedinstvene umjetničke koncepcije;

⁶³ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 245.

⁶⁴ Isto, str. 245.

⁶⁵ S. Saïd, *Homer and the Odyssey*, str. 23.

4. pjesme od kojih su *Ilijada* i *Odiseja* sastavljene nije spjevao jedan pjesnik.⁶⁶

Wolf je bio uvjeren u ispravnost antičke tradicije o Pizistratovoj redakciji i nastanku teksta u Ateni u 6. st. pr. n. e. Argument za nepostojanje pisma u vrijeme nastanka tekstova opet mu je antička tradicija i to što se u epovima nigdje ne spominje pismo. Dokazana je pogrešnost Wolfove pretpostavke, jer su kretska epigrafska otkrića i ispitivanje nekih literarnih izvora učinili nevjerojatnom tradiciju o tobožnjoj Pizistratovoj redakciji.⁶⁷ Također, danas se procjenjuje da je jonski alfabet nastao najvjerojatnije između 1000. i 750. g. pr. n. e. Trenutnom uspjehu Wolfovih teorija pogodovala su tada raširena romantičarska shvaćanja narodne poezije.

4.3. Glavne teorije homerskog pitanja

Nakon Wolfa filolozi se počinju baviti homerologijom na nov način. Oni se bave problemom Homerove egzistencije i njegova autorstva *Ilijade* i *Odiseje* jer se za ostala djela koja su mu pripisivana odavno vjeruje da nisu njegova. S obzirom na teorije koje zastupaju, filologe nakon Wolfa možemo podijeliti u dvije velike skupine: analitičare i unitariste. Analitičari smatraju da epovi potječu od više različitih autora, a neki od njih smatraju da Homer nikad nije postojao. Unitaristi brane jedinstvo epova i Homerovo autorstvo.⁶⁸ Navest ćemo nekoliko glavnih teorija o homerskom pitanju.

4.3.1. Teorija o samostalnim pjesmama

Wolfvim pravcem pošao je Karl Lachmann (1793.-1851.). Dok Wolf ne poriče Homera i pripisuje mu veći dio pjesama od kojih su sastavljene *Ilijada* i *Odiseja*, Lachmann je radikalniji te smatra da se radi o pjesmama različitih autora iz raznih razdoblja, koje je kasnije neki redaktor spojio u cjelinu, a konačan su oblik epovi dobili u Pizistratovo vrijeme.⁶⁹ Lachmann je proučavao jedinstvo *Ilijade* i pritom otkrio praznine u pripovijedanju, prekidanja i logička proturječja. On smatra da su se pjesme širile usmenim putem, a prerađivali su ih i proširivali kasniji pjesnici.⁷⁰ Lachmann je iz *Ilijade* izlučio šesnaest⁷¹ prvotnih pjesama, a proturječnosti u radnji i metričke nepravilnosti objasnio je kao „šavove“

⁶⁶ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 78.

⁶⁷ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 21.

⁶⁸ S. Brezak, „Homersko pitanje“, str. 135.

⁶⁹ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 80.

⁷⁰ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str.21.

⁷¹ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 249. navodi da je Lachmann „izlučio 18 odvojenih i različitih pjesama, ne nužno istog autora, od kojih je naša *Ilijada* sastavljena, a od njih su zadnje dvije (Ψ i Ω) kasniji dodatak originalnoj *Ilijadi*...“

koji imaju ulogu povezati pjesme, ali imaju znatno manju književnu vrijednost od „izvornog“ materijala⁷². Zbog tog postupka, ova se teorija naziva teorijom samostalnih pjesama. No prije nego je Lachmann proučavao Homera, bavio se starogermanskim epom te je na isti način iz *Pjesme o Nibelunzima* izlučio 20 samostalnih pjesama. Njegova je teorija našla malo pristaša. Nakon njega drugi su u homerskim epovima tražili bilo kakva proturječja koja bi mogla pokazati da su epovi rezultat kombiniranja kraćih pjesama.⁷³ Tako je Hermann Köchly iz *Ilijade* također izlučio 16 pjesama, ali nisu bile identične s Lachmannovima.⁷⁴ Pokušaji da se isto napravi s *Odisejom* nisu urodili uspjehom. Iako Lachmannova teorija nema uglednih pristaša, on je ipak pokazao da se problem nastanka Homerovih epova mora rješavati analizom samih pjesama, a ne na temelju podataka iz starine.⁷⁵

4.3.2. Teorija o jezgri ili proširenju

Zastupnik je ove teorije Gottfried Hermann (1772.-1848.). Po njegovu mišljenju Homer je od postojećih starijih predložaka spjevao jednu jezgru *Ilijade*. Tu su jezgru kasniji pjesnici širili i mijenjali dok nije dobila svoj konačni oblik. Stoga u *Ilijadi* treba razlikovati tri sloja: prethomerski, homerski (ono što potječe upravo od Homera) i pohomerski, ali danas ih više nije moguće izdvojiti. Ova je teorija imala velik odjek i mnoštvo istaknutih pristaša.⁷⁶ Jedan od njih bio je engleski povjesničar George Grote (1794.-1871.), koji je u svom djelu *History of Greece* posvetio poglavlje homerskim pjesmama kao povijesnom fenomenu. Preuzevši Hermannovu ideju, Grote je smatrao da *Ilijada* nije, kao što je to Lachmann smatrao, rezultat spajanja kraćih pjesama, nego proširenje pjesme prilične dužine. Ta jezgra obuhvaćala je pjevanja A, Θ, Λ-X i mogla se nazivati *Ahileidom*, a bila je Homerovo djelo.⁷⁷ Ostala pjevanja smatrao je kasnijim dodacima drugih pjesnika koji su od prvotne *Ahileide* željeli načiniti pjesmu o Trojanskom ratu. Grote se slaže s teorijom da u vrijeme nastajanja homerskih epova nije bilo pisma nego da su se one usmeno prenosile kroz generacije.⁷⁸

4.3.3. Teorija o prvobitnom jedinstvu ili unitarna teorija

Prethodne dvije navedene teorije analitičke su teorije, koje su u početku imale velik broj pristaša, ali nisu ostale bez reakcije. Bilo je učenjaka koji su branili jedinstvo *Ilijade* i

⁷² S. Brezak, „Homersko pitanje“, str. 136.

⁷³ F. Turner, „The Homeric Question“, str. 133.

⁷⁴ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 80.

⁷⁵ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 22.

⁷⁶ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 80.

⁷⁷ J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 249.

⁷⁸ F. Turner, „The Homeric Question“, str. 135.

Odiseje te tvrdili da su epovi nastali u gotovo istom opsegu u kojem ih i mi danas čitamo. Takvo shvaćanje dobilo je ime teorije o jedinstvu ili unitarne teorije, a začetnikom joj se smatra Georg Wilhelm Nitzsch (1790.-1861.). On je nastojao dokazati temeljne etičke misli koje *Ilijadi* i *Odiseji* daju organsko jedinstvo. U *Ilijadi* je to izraženo u sudbini Ahileja koji je za svoju srdžbu kažnjen gubitkom prijatelja Patrokla, a u *Odiseji* se kažnjavaju Odisejeve drske riječi upućene Posejdonu i obijest prosaca.⁷⁹ Osim toga, *Ilijadu* i *Odiseju* pretpostavljaju u sadašnjem opsegu i obliku i ciklički epovi, koji su zamišljeni kao njihov uvod i dopuna. Po Nitzschovu mišljenju, obje je pjesme spjevao isti pjesnik koji je pritom upotrijebio starije samostalne pjesme. Tijekom kasnijih stoljeća epovi su prošli kroz razne promjene i interpretacije pa su odatle nastala proturječja u njima. Te promjene i naknadni zahvati nazivaju se interpolacijama pa se stoga ova teorija naziva i teorijom o interpolacijama.⁸⁰ Unitaristi u drugoj polovici 19. stoljeća smatrali su da je Nitzsch najbolje opovrgnuo Wolfove nastavljače.⁸¹

4.3.4. Teorija o kompilaciji

Teorija o samostalnim pjesmama i teorija o jezgri nikako su se ili vrlo teško mogle primijeniti na *Odiseju* pa je za nju posebnu teoriju izgradio Adolf Kirchhoff (1826.-1908.). On je smatrao da je originalna *Odiseja* sadržavala samo dijelove pjevanja α i ϵ , pjevanja ζ - ι , dijelove pjevanja λ i ν . Netko je kasnije dodao ostatak pjevanja ν , pjevanje ξ i pjevanja π - ψ , 296 (gdje je prema Aristarhu kraj *Odiseje*). Nakon toga je neki redaktor umetnuo pjesmu o Telemahu (*Telemahiju*), ostatak pjevanja ψ i cijelo pjevanje ω .⁸² Prema Kirchhoffu, jezgra *Odiseje* bila je složena od dvije prapjesme od kojih je prva opisivala Odisejev povratak na Itaku (Kirchhoff je naziva *Νόστος*), a druga osvetu proscima koja se nadovezivala na prvu. Obje pjesme spojio je neki sastavljač, i to prije prve olimpijade, a oko 30. olimpijade neki je obrađivač dodao i spomenutu *Telemahiju*.⁸³ Kirchhoffov rad uvelike je proširio Erich Bethe, koji je *Odiseju* podijelio na tri dijela (Odisejeva lutanja, Odisejev povratak i osveta, Telemahov put).⁸⁴

⁷⁹ M. Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, str. 22.

⁸⁰ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 81.

⁸¹ F. Turner, „The Homeric Question“, str. 134.

⁸² J. A. Davison, „The Homeric Question“, str. 250.

⁸³ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 82.

⁸⁴ S. Brezak, „Homersko pitanje“, str. 138.

4.3.5. Teorija o jedinstvenoj pjesničkoj obradbi

Početak dvadesetog stoljeća među učenjacima se javlja mišljenje da su homerski epovi umjetničke pjesničke obradbe koje su izradili pjesnici služeći se starijim predlošcima u kojima su pojedine priče bile obrađene na cjelovit i zaokružen način. To se nije dogodilo odmah u početku epske tradicije, kako tvrde dosad spomenute teorije, već u kasnije doba kad je epska poezija bila odmakla u razvoju. Ta je teorija nazvana teorijom o jedinstvenoj pjesničkoj obradbi, a osobito ju je propagirao Dietrich Mülder (1861.-1947.). On je raščlanjivanjem epova pokušavao utvrditi starije predloške koje je pretpostavljao za pojedine dijelove *Ilijade* i *Odiseje*. *Ilijadu* je smatrao jedinstvenim pjesničkim djelom koje nije sastavio neki redaktor ili „krpar“, nego jedan pjesnik po određenoj umjetničkoj zamisli, a služio se starijim, već pjesnički obrađenim predlošcima. Osnovnim predloškom smatrao je neku pjesmu o Ahileju.⁸⁵

Jedna od važnih ličnosti za homerologiju bio je svakako i Ulrich von Wilamowitz (1848.-1931.). On je *Ilijadu* smatrao posve različitom od *Odiseje* te je za nju izradio posebnu teoriju koja se dosta podudara s teorijom obradbe. Wilamowitz Homera postavlja „po sredini povijesti“, smatra da je živio na Hiju u 8. stoljeću pr. n. e. te da je preuzeo i preradio obilan materijal prethomerskih pjesnika onako kako su kasnije drugi prerađivali njegovo djelo.⁸⁶ Homer je, dakle, po Wilamowitzu, sredina razvojnog puta *Ilijade*. U tekstu *Ilijade* nalaze se tri glavna sloja, identična s Hermannovim.⁸⁷ Dijelovi koje je Homer preuzeo iz zalihe starijih epskih pjesama bili bi sljedeći:

1. jedan manji ep koji obuhvaća pjevanja 2-5,
2. tri samostalne epske pjesme u kojima se opisuje epizoda o Glauku (6. pjevanje), pjesma o Hektorovu povratku u Troju (6. pjevanje) i dvoboj Hektora i Ajanta (7. pjevanje),
3. dvije samostalne epske pjesme u 11. pjevanju,
4. kompilacija nekog obrađivača koja se sastoji od pjesme o Hektoru i od pjesme o Idomeneju,
5. pjesma o Patroklu (16. pjevanje).

⁸⁵ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 84.

⁸⁶ Isto, str. 85.

⁸⁷ S. Brezak, „Homersko pitanje“, str. 139.

Homer je genijalan pjesnik, a iako se *Ilijada* sastoji od različitih elemenata, ona je jedinstveno djelo. Ono što je izašlo iz Homerovih ruku bio je ep koji je obuhvaćao prvih 7 pjevanja kao i pjevanja od 11. do 23. Ep je završavao Ahilejevom smrću. Takvu su *Ilijadu* preuzeli i doradili kasniji pjesnici. Wilamowitz uočava 4 mlađa sloja:

1. dopuna pjesnika koji je umetnuo opis štita (18. pjevanje)
2. dopuna pjesnika koji je u 20. i 21. pjevanje umetnuo veliku bitku bogova
3. dopuna pjesnika koji je umjesto prvobitna završetka dočetno Hektorov otkup (24. pjevanje)
4. dopuna pjesnika koji je umetnuo drugi dan boja, odnosno 8. pjevanje, sa svrhom da se motivira 9. pjevanje (*Poslanstvo k Ahileju*) koje je taj prerađivač želio ubaciti u ep. Isti pjesnik dodao je i 10. pjevanje (*Doloniju*).⁸⁸

Wilamowitz je, dakle, pokušao pjesnika *Ilijade* prikazati i kao genijalnog stvaraoca, ali i kao kompilatora i prerađivača starije građe.

⁸⁸ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 86.

5. Homerologija u novo doba

U 19. stoljeću prevladavajući smjer homerologije bila je analitička kritika koju je utemeljio Friedrich Wolf, a zatim su je dalje svojim teorijama usmjerili Lachmann i Hermann. Međutim, početkom 20. stoljeća dolazi do jače reakcije unitarista, koji se suprotstavljaju analitičkim teorijama. Već smo spomenuli Dietricha Müldera, koji je 1910. objavio *Die Ilias und ihre Quellen*. On se smatra prethodnikom tzv. neoanalitičke kritike Kakridisa, Kullmanna i drugih. Neoanalitičari priznaju Homera i jedinstvenost epova, ali istražuju izvore i predloške iz kojih je pjesnik uzimao građu.

Glavni argumenti analitičara bile su neobičnosti u tekstu, koje je F. Rodriguez-Adrados svrstao u tri skupine:

1. proturječja:
 - a) jezična, metrička, stilska
 - b) arheološka i kulturološka
 - c) unutrašnja, sadržajna
2. ponavljanja
3. nedostaci u kompoziciji.⁸⁹

Već su antički učenjaci uočili mješovit karakter Homerova jezika. Naime, u njemu nalazimo jedne kraj drugih elemente raznih dijalekata i razne starosti (mikenizme, ahajoarkadizme, eolizme, starije i mlađe jonizme, aticizme). Uz to, kod Homera postoje tri paralelna nastavka za genitiv singulara, a lingvistika je odavno spoznala da u jeziku djeluje zakon ekonomije po kojem je nemoguće da postoje tri nastavka s potpuno identičnom funkcijom, što znači da, ako se radilo o živom jeziku, praksa bi eliminirala zalihost izražajnih sredstava. Pored toga, ta tri genitivna nastavka pripadaju trima raznim fazama razvoja grčke imenske fleksije. Također, postoje alternativni oblici za zamjenice „ti“ i „mi“, za glagol „biti“, za ženski rod broja „jedan“, za patronimik „Pelejević“ i mnogo drugih primjera. Dijakronijske nedosljednosti nalaze se i drugdje. Na primjer, član na nekim mjestima već ima determinativnu funkciju, negdje je još prava pokazna zamjenica, a obje se upotrebe mogu naći u susjednim stihovima. Stezanje vokala ne provodi se dosljedno, morfološki vrlo stari nastavci stoje uz posve recentne tvorbe, teško je objasniti odnos eolskih i jonskih elemenata u epovima, brojne su metričke nepravilnosti. Stilski kriterij uziman je u obzir još od antike. Već

⁸⁹ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 90.

Helanik i Ksenon kažu da razlike u općem ugođaju upućuju na dva autora.⁹⁰ U samom sadržaju Homerovih epova postoje neke nelogičnosti. Pilemena, kralja Paflagonaca kojeg u 5. pjevanju ubija Patroklo, vidimo u 13. pjevanju kako oplakuje smrt svog sina Harpaliona. U 15. pjevanju Zeus najavljuje da će Hektor progoniti Ahejce u bijeg do Ahilejevih lađa, ali na kraju pjevanja njegov je napad usmjeren na Protesilajev brod. Irida u 24. pjevanju obećava Prijamu siguran prolaz pod Hermovim vodstvom, ali u prizorima koji slijede, to obećanje je potpuno zaboravljeno. Također, nalazimo potpuno izolirane i nepovezane motive kao što je Enejin animozitet prema Prijamu. Najteži problem za koji nijedno od ponuđenih rješenja nije zadovoljavajuće duali su u 9. pjevanju *Ilijade*, koji su upotrijebljeni za trojicu poslanika, Odiseja, Ajanta i Feniksa.⁹¹ Obilje ponavljanja u *Ilijadi* i *Odiseji* upada u oči već pri površnu čitanju. Ima doslovnih citiranja poduljih odlomaka i brojnih tipičnih prizora: gozbe, žrtvovanja, naoružavanje i slično, koji se opisuju uvijek istim riječima.⁹²

Neobičnosti i nelogičnosti u tekstu brojne su te ih ovdje nećemo dalje nabrajati, ali potrebno je još spomenuti mjesta za koja su moguće oprečne interpretacije prema motrištu kritičara. Tako je za analitičare od velikog značenja gradnja zida oko brodova koju savjetuje Nestor u 7. pjevanju. Analitičari tvrde da nema nikakva valjanog razloga za gradnju tog zida ili nikakav razlog nije priopćen. S druge strane, unitaristi koji polaze od općeg plana spjeva, tvrde da je upravo svrha zida da podcrta veliku stisku u koju Grci zapadaju uslijed Ahilejeve srdžbe.⁹³

Unitaristi su neke od spomenutih nelogičnosti objašnjavali omaškama koje čitalac ne opaža osim ako se baš ne koncentrira na njih. Isto se može pronaći i u modernim djelima. Kod Ariosta vitez Ballustrion pogiba u 18. pjevanju *Bijesnog Orlanda*, ali je opet živ u 40. pjevanju. U *Don Quijoteu* žena Sancha Panse mijenja ime, a i kod Vergilija je trojanski konj u 16. stihu drugog pjevanja načinjen od jelovine, a u 112. od javorovine.

Nakon I. svjetskog rata unitarizam preuzima vodstvo u homerskim studijima. Pojavljuju se knjige o Homeru kao što je *The Pattern of the Iliad* J. T. Shepparda objavljena 1922., *Tradition and Design in the Iliad* C. M. Bowre iz 1930., *Iliasstudien* Wolfganga Schadewalta 1938., *Homer and the Heroic Tradition* C. Whitmana 1958. i mnoge druge u kojima autori istražuju simetričnost i strukturalne podudarnosti kompozicije, izbalansiranost epova, obrasce

⁹⁰ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 91.

⁹¹ A. Lesky, *Povijest grčke književnosti*, Zagreb: Golden marketing, 2001, str. 41.

⁹² Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 92.

⁹³ A. Lesky, *Povijest grčke književnosti*, str. 44.

u konstrukciji radnje i slično.⁹⁴ Sheppard je uočio jedinstvenu organiziranost *Ilijade* i to je izazvalo jak odjek u znanstvenoj javnosti, ali najjači dojam izazvala je Schadewaldtova knjiga koja je zadala najozbiljniji udarac analizi tradicionalnog stila. Schadewaldt kao autora *Ilijade* ne pretpostavlja pojedinca koji je čitavu zamisao stvorio na osnovi svoje umjetničke mašte, nego čovjeka koji se poslužio obiljem prethodnih oblika i tradicijom koja seže daleko u prošlost.⁹⁵ Osobito je bilo bolno što je on svoje istraživanje započeo od osmog i jedanaestog pjevanja *Ilijade*, koja su analitički kritičari rado uzimali na zub. Schadewaldt je ustvrdio da ta dva pjevanja nikad nisu mogla biti samostalne epske pjesme jer su prepuna implicitnih i eksplicitnih upućivanja na ranije i kasnije dijelove epa.⁹⁶ Pratio je naraciju od pjevanja od pjevanja, povezujući strukture svake pojedine epizode i pokazao je da je, osim *Dolonije*, ispunjenje svakog od događaja povezano s pripremom za sljedeći.⁹⁷

5. 1. Milman Parry

Milman Parry od velikog je značenja za homerske studije. Pojavio se u kasnim dvadesetim godinama 20. stoljeća, kad je situacija u homerologiji bila nalik na slijepu ulicu. S jedne strane bili su analitičari koji su izbacivali Homera kao povijesnu ličnost i stvarali komplicirane teorije o nastanku njegovih epova, a s druge su strane bili unitaristi koji su pobijali analitičarske argumente, ali nisu mogli objasniti narav tradicije iz kojih su epovi izrasli.

Parry je svojim dvjema doktorskim tezama (*L'Épithète traditionnelle dans Homère. Essai sur un problème de style homérique* i *Les Formules et la métrique d'Homère*) izvršio golem utjecaj na svu noviju homerologiju i usmjerio je novim pravcem. Nakon što je objavio nekoliko članaka o homerološkoj problematici, došao je u dva navrata u Jugoslaviju i ondje snimao i bilježio narodnu epiku južnih Slavena. Neposredno po povratku s drugog putovanja, Milman Parry je poginuo te stoga nije dovršio tek započeto djelo *The Singer of Tales*.

U tezi *L'Épithète traditionnelle dans Homère*, gdje je istraživao upotrebu imena i epiteta uz njih, Parry je uočio da se za svaki padež u određenom dijelu stiha s određenom metričkom vrijednosti gotovo uvijek koristi ista formula. Tako je u dativu Odisej velikodušan (Ὀδυσσεῖ μεγάλῃτορι) kad mu se ime spominje na početku stiha nakon dugog i kratkog sloga,

⁹⁴ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 99.

⁹⁵ A. Lesky, *Povijest grčke književnosti*, str. 45.

⁹⁶ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 99.

⁹⁷ M. L. West, *The Making of the Iliad: Disquisition and Analytical Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 2011, str. 7.

ali na kraju stiha Odisej je bogolik (ἀντιθέω Ὀδυσῆϊ). Vrlo se rijetko može pronaći različita formula za izražavanje iste osobe u istom padežu s istom metričkom vrijednošću. One koje postoje (npr. Ὀδυσσεὺς μεγαλήτορος i Ὀδυσσεὺς ταλασίφρονος za Odiseja⁹⁸; Διὸς γλαυκῶπιδι κούρη i Διὸς κούρη μέγαλοιο⁹⁹ za Atenu, βοῶπις πότνια Ἥρη i θεὰ λευκώλενος Ἥρη za Heru¹⁰⁰) iznimke su. Isto se odnosi i na imenice. Lađa u nominativu singulara može biti ὠκύαλος νηῦς (2 puta), γλαφυρή νηῦς (jednom u *Odiseji*), ποντοπορός νηῦς (4 puta) ili νηῦς εὐεργής (3 puta).¹⁰¹ A u akuzativu lađa je obično νῆα μέλαιναν na kraju stiha, ali pronalazimo i νῆα θοήν (27 puta), εὐεργέα νῆα (6 puta), περικαλλέα νῆα (3 puta) νῆα γλαφυρήν (jednom).¹⁰² Parryjev je zaključak bio da je Homer koristio formule koje u istim metričkim uvjetima sadrže iste riječi da bi izrazile bitnu ideju.¹⁰³ Parry je izradio tablicu s 18 najčešće spominjanih likova oba epa i potvrdio svoje teze.¹⁰⁴ Tu se radi o ekonomiji Homerove tradicionalne pjesničke tehnike: homerski jezik teži tome da u njemu ne postoje fraze koje bi u istoj metričkoj vrijednosti izražavajući istu ideju mogle jedna drugu zamijeniti.¹⁰⁵ Upravo formule mogu objasniti postojanje arhaizama i neologizama jednih kraj drugih. Pjevači su upotrebljavali formule koje su nastale u različitim razdobljima u tradiciji.¹⁰⁶ Parry je usvojio ponešto ekstremnu koncepciju o mehaničkom karakteru tehnike „usmenog pravljenja stihova“ nizanjem formula po utvrđenim obrascima.¹⁰⁷ Ta ekstremna teza o potpunoj formulaiziranosti naišla je kasnije na opravdanu kritiku, ali je dobro poslužila da riješi jedan problem homerske kritike: kako se može dogoditi da epitet stoji u očiglednu proturječju sa svojim kontekstom? Parry to objašnjava mogućnošću da postoji nepodudarnost između predikatne i subjektne sintagme, a primjeri za to postoje i u našoj narodnoj poeziji (izdade me, moja vjerna ljubio) i u narodnim pjesmama drugih zemalja. Takva proturječja nalaze se i u ruskim bylinama, nordijskom *Atlamálu*, *Mahābhārati*, *Beowulfu*.¹⁰⁸ Međutim, kasnije se pokazalo da su mnogi pridjevi i pridjevski izrazi koji opisuju junake u *Ilijadi*, uz to što su metrički korisni, na neki način povezani s glavnim funkcijama tih junaka ili s osobito znamenitim prizorima u kojima sudjeluju.¹⁰⁹

⁹⁸ Prijevod redom: velikodušni Odisej, neumorni Odisej.

⁹⁹ Prijevod redom: sjajnooka Zeusova kći, kći velikog Zeusa.

¹⁰⁰ Prijevod redom: volooka gospođa Hera, bjeloruka božica Hera.

¹⁰¹ Prijevod redom: hitra lađa, šuplja lađa, lađa moreplovka, dobro napravljena lađa.

¹⁰² Prijevod redom: crna lađa, brza lađa, dobro napravljena lađa, prelijepa lađa, šuplja lađa.

¹⁰³ S. Saïd, *Homer and the Odyssey*, str. 32.

¹⁰⁴ S. Brezak, „Homersko pitanje“, str. 139.

¹⁰⁵ G. Nagy, „Homeric Questions“, *Transactions of the American Philological Association* 122 (1992), str. 27.

¹⁰⁶ R. L. Fowler, „Homersko pitanje“, *Latina et Graeca* 11 (2007), str. 40.

¹⁰⁷ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 110.

¹⁰⁸ Isto, str. 112.

¹⁰⁹ S. L. Schein, *Smrtni junak: uvod u Homerovu Ilijadu*, Zagreb: Globus, 1989, str. 17.

Uspoređujući Homerov stil sa stilom epskih pjesnika za koje znamo da su svoja djela pisali, Apolonija i Vergilija, Parry je pokazao da među njima postoje znatne razlike u načinu upotrebljavanja stalnih epiteta. Kod Apolonija i Vergilija imenice većinom dolaze bez epiteta ili su epiteti malobrojni, a i takvi ne pokrivaju većinu metričkih pozicija u stihu. Najčešći su Enejini epiteta kod Vergilija *pius* (17 puta) i *pater* (16 puta), a oni se metričkom vrijednošću uopće ne razlikuju. Očigledno je da Vergiliju, koji je svjesno nastojao oponašati Homerov stil, epiteta imaju funkciju imitacije Homerovih epiteta. Budući da Vergilije piše, on može u miru potražiti riječ koja mu najbolje odgovara na određenom mjestu i u određenom kontekstu te kod njega onda ne vrijedi načelo „za svaku metričku vrijednost jedan i samo jedan epitet“. Kod Vergilija za istu osobu postoje četiri metrička potpuno ekvivalentna epiteta, a kod Homera Ahilej ima ukupno 46 različitih epiteta i među njima ne postoje ni dva koja bi metričkom vrijednošću bila jednaka.¹¹⁰

Parryjeva shvaćanja o Homeru danas su poznata kao „teorija o usmenoj poeziji“ (*oral poetry theory*). Parry inzistira na mehaničnosti pravljenja stihova i drži da je Homerov jezik potpuno tradicionalan i formulaiziran te da je iluzorno u njemu tražiti nešto poput originalnog kreativnog doprinosa kakav je kod Vergilija. Tako kompliciran pjesnički jezik pun formula ne može biti rezultat rada jednog pojedinca, on mora biti plod dugotrajna razvoja kroz brojne generacije pjesnika. Bez obzira na to što *Ilijadu* i *Odiseju* treba smatrati plodom jedne bogate epske tradicije u kojoj je svaki od Homerovih prethodnika morao dati ponešto svoga, one nisu kolektivno djelo, ali jesu rezultat stvaralaštva niza talentiranih pjesnika od kojih je posljednji stvorio majstorska epska djela. Tradicionalnost pjesničkog jezika središnji je pojam na kojem Parry 1928. gradi svoju interpretaciju. Bitno je napomenuti da Parry nije poricao mogućnost interpolacija, već je time objašnjavao metrički ekvivalentne formule. No smatrao je da epovi kao cjelina imaju jedinstvenu koncepciju i da nikakva analiza na slojeve više nije moguća.¹¹¹

Od 1930. do 1935. Parry je objavio više članaka u *Harvard Studies in Classical Philology*, a dva najvažnija tiskana su pod naslovom *Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making*. Glavna razlika koju ovi članci pokazuju u odnosu na njegove doktorske teze jest u tome što je Parry uvjeren ne samo da su *Ilijada* i *Odiseja* nastale u tradiciji usmenog pjesništva nego i da su oba epa nastala baš usmenom improvizacijom genijalnog pjesnika. Također, dok je u svojim ranijim tezama još uvijek oprezan, sad odlučno tvrdi da je sav homerski epski jezik sastavljen od formula. U *Ilijadi* je Parry nabrojao 29 izraza koji se

¹¹⁰ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 116.

¹¹¹ Isto, str. 121.

ponavljaju barem jednom, a u *Odiseji* 34. A ako se tome pribroje formulaični izrazi gdje ponavljanje nije doslovno nego s nekom modifikacijom (npr. u padežu ili sintaksi), analiza pokazuje da se u prvih 50 stihova *Ilijade* nalazi preko 80 formula i formulaičnih izraza, što iznosi gotovo 90% teksta. Te formule olakšavaju pjesniku brzo improviziranje velikog broja stihova. Premda je istina da je faktor ograničena vremena bitan za usmenu tehniku, kasnije je preneglašavanje njezine mehaničnosti dosta štetilo širenju i prihvaćanju Parryjeve teorije.¹¹²

5.2. Daljnji razvoj homerologije

Albert Bates Lord bio je Parryjev suradnik i učenik u vrijeme kad je on po Jugoslaviji skupljao narodne pjesme i uspoređivao ih s Homerovim epovima. Lord je, takoreći, preuzeo Parryjevu baštinu, objavio njegove zaostale rukopise i nastavio s njegovim istraživačkim radom. On je ustvrdio da se ni prema raspoloživu vremenu pjevanja ni prema pripovjednim cjelinama ne može ustanoviti neka prirodna ili stalna podjela pjesme (pjevač, naime, može zastati gdje i kada hoće), a prenoseći to na Homera, zaključuje da su sve podjele *Ilijade* i *Odiseje* podjednako dobre ili loše.¹¹³ Originalni Lordov doprinos u tome je što je pokazao da se proturječja javljaju kao posljedica mehanizma kompozicije pomoću tema u usmenom pjesništvu, a temu definira kao ponavljani element pripovijedanja ili opisivanja, na primjer, gozbe, skupštine, započinjanja ili završavanja puta brodom, ili naoružavanja ratnika.¹¹⁴ Lord je objavio sintetski prikaz Parryjeva terenskog proučavanja južnoslavenske usmene epike u knjizi *The Singer of Tales*, a značenje te knjige je toliko veliko da je poslije nje teoriju o usmenom karakteru Homerove poezije opravdano nazivati Parry-Lordovom jer je Lord i modificirao tu teoriju, a i unio u nju dosta vlastitih ideja. Za razliku od Parryja, koji je uvjeren da pjesma nastaje isključivo mehaničkim nizanjem formula koje je pjesnik preuzeo iz gotove tradicije, Lord smatra da pjevač „misli u stihu“ i da napor što ga ulaže pri pjevanju, odnosno improvizaciji, nije bitno veći od napora što ga svaki govornik ulaže kad govori na svom materinskom jeziku. Budući da su *Ilijada* i *Odiseja* doista sačuvane kao zapisani tekstovi, Lord je ponudio rješenje da su pjesme bile diktirane.¹¹⁵

Prvoj generaciji Parryjevih sljedbenika i nastavljača osim Lorda pripadali su još i Bowra, Notopoulos i Kirk. Svaki je od njih nastavio Parryjev rad posebnim smjerom. Bowra je svoju pažnju usmjerio na poredbeno proučavanje epskih tradicija i na opća pitanja teorije

¹¹² Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 127.

¹¹³ Isto, str. 135.

¹¹⁴ S. L. Schein, *Smrtni junak: uvod u Homerovu Ilijadu*, str. 22.

¹¹⁵ G. Nagy, „Homeric Questions“, str. 33.

epskog stvaralaštva, Notopoulos na pitanja usmenog karaktera nehomerske književnosti arhajske Grčke te na paralele između starogrčke i novogrčke usmene epike, dok se Kirk može smatrati začetnikom tzv. perijevskog revizionizma, one struje koja se prihvatila kritičkog pretresanja osnovnih Parryjevih i Lordovih teza s gledišta tradicionalne homerologije.¹¹⁶

Među novijim homerolozima svakako je važan Martin Litchfield West (1937.-2015.). Nakon Parry-Lordove teorije mnogi su u *Ilijadi* i *Odiseji* vidjeli samo usmene spjeve. West tvrdi da je rad Parryja i Lorda uistinu vrlo važan za istraživanje usmene poezije, ali da se on bavi zapisanim tekstom i njegovom predajom. Westa zanima, ako su autori *Ilijade* i *Odiseje* bili usmeni pjesnici, koji je bio njihov motiv da te pjesme zapišu i kako su to napravili. Zaključuje da su to pjesnici (West smatra da *Ilijada* i *Odiseja* nisu djela istog autora) napravili sami ili u bliskoj suradnji s onima koji su ih zapisivali. Nakon što su pjesme zapisane, pjesnici su ih mogli pregledati i prepraviti tako da *Ilijada* i *Odiseja* nisu svoj konačan oblik dobile prije nego su zapisane. A tad je i taj konačan oblik bio izložen umetanjima, brisanju i premještanju.¹¹⁷

Za razliku od Westa koji je zainteresiran samo za pisanu *Ilijadu* i *Odiseju*, Gregory Nagy pridaje veliku važnost usmenoj predaji i smatra da ne postoje dokazi da je tehnologija pisanja bila potrebna da se spjevaju ili izvode Homerovi epovi.¹¹⁸ Robert Fowler tvrdi da je usmeni pjesnik (ili pjesnici) stvorio *Ilijadu* i *Odiseju* kao novu vrstu teksta jer mu se poimanje da su pjesnici napisali i s ljubavlju ispravili tekstove s pisaljkom u ruci čini anakronističko, ali smatra mogućim da su veliki dijelovi pjesama kroz premeditaciju postali fiksirani.¹¹⁹ Dakle, pjevač bi prije izvođenja promislio o pjesmi pa bi tijekom izvođenja neke dijelove izveo planski, po unaprijed smišljenim ili preuzetim formulama, a dijelove bi improvizirao. Zapisivanje teksta nije istovjetno njegovu izvođenju, već je samo potencijalna pomoć za izvođenje.¹²⁰ Prema Fowleru progres stvaranja teksta od usmenog do zapisanog mogao bi se opisati ovako: 1) nefiksiran, jer je usmen, 2) usmen, s mnogo svjesno fiksiranih odjeljaka, 3) uglavnom fiksiran i stoga pisan, 4) prvenstveno zapisan i stoga fiksiran.¹²¹

Svoj udio u rješavanju problema imali su i analitičari, unitaristi, pristaše Parry-Lordove teorije i neoanalitičari. Sve njihove teorije imale su svoja ograničenja, ali nijedna nije

¹¹⁶ Z. Dukat, *Homersko pitanje*, str. 146.

¹¹⁷ M. L. West, „The Homeric Question Today“, str. 391.

¹¹⁸ G. Nagy, „Homeric Questions“, str. 32.

¹¹⁹ R. L. Fowler, „Homersko pitanje“, str. 47.

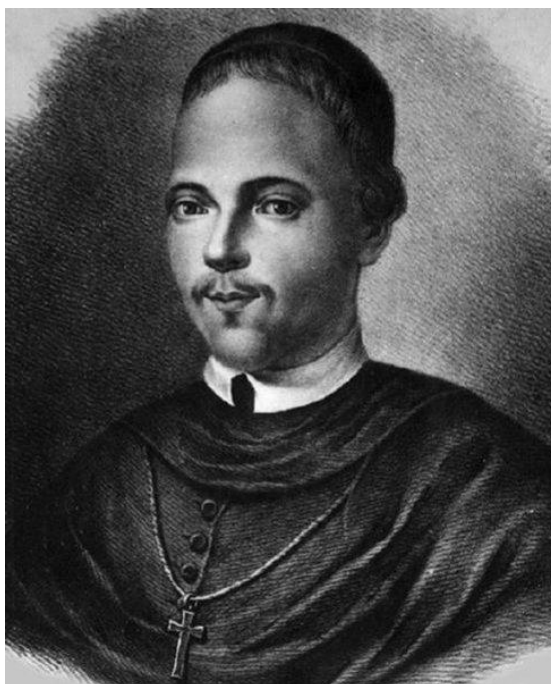
¹²⁰ G. Nagy, „Homeric Questions“, str. 41.

¹²¹ R. L. Fowler, „Homersko pitanje“, str. 47.

bila nekorisna i doprinijela je novim spoznajama o homerskim epovima. Danas više ne postoje konflikti između tih „grupa“ jer se razne teorije polako stapaju u jednu. Iako nikada nećemo doći do točnih odgovora na homersko pitanje, barem smo bliže, kaže West.¹²²

¹²² M. L. West, „The Homeric Question Today“, str. 393.

6. Život i djelo Ignjata Đurđevića

6.1. Ignjat Đurđević¹²³

Ignjat Đurđević (Đorđić, Ignazio Giorgi Bernardo; Injacijo Gjorgi), hrvatski je pjesnik, povjesničar i redovnik rođen u Dubrovniku 13. veljače 1675., a umro 21./22. siječnja 1737. U rodnom Dubrovniku polazio je isusovačku gimnaziju, a zatim je obavljao javne službe uobičajene za mladu vlastelu. U Veliko vijeće primljen je 23. veljače 1693., a 1695. imenovan je knezom na Šipanu.¹²⁴ Ondje je došlo do sukoba koji su vjerojatno bili uzrokovani Đurđevićevom prigodnicom za Maru Boždar. Godine 1697. u dobi od 22 godine, napušta Dubrovnik pod izgovorom da kani tiskati neka svoja djela te u Rimu stupa u isusovački red i nastavlja školovanje. Kao učitelj je službovao u isusovačkim kolegijima u Loretu, Ascoliju i Pratu.¹²⁵ Tamo se istaknuo kao vrstan poznavalac latinskog jezika. Početkom 1705. godine istupio je iz isusovačkog reda te se 1706. vraća u Dubrovnik i stupa u benediktinski samostan gdje uzima ime Ignjat (kršten je kao Niko Marija). Zbog sudjelovanja u akciji da se dubrovačka benediktinska kongregacija spoji sa svojom maticom u Monte Cassinu, 1710.

¹²³ Slika preuzeta iz: P. Pavličić, „Đurđević, Ignjat“ u: V. Visković, ur., *Hrvatska književna enciklopedija 1*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010, str. 463.

¹²⁴ V. Bogišić, „Đurđević, Ignjat“ u: N. Kolumbić, T. Macan, ur., *Hrvatski biografski leksikon 3*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993, str. 763.

¹²⁵ V. Gortan, „Ignjat Đurđević“ u: V. Gortan, V. Vratović, ur., *Hrvatski latinisti 2*, Zagreb: Matica hrvatska Zora, 1970, str. 189.

godine došao je u sukob s dubrovačkim senatom te je prognan iz Dubrovnika. Dvije godine proveo je u Italiji. Radio je u Napulju kao *lector eloquentiae* u benediktinskom samostanu sv. Severina.¹²⁶ Pomilovan je intervencijom Vatikana i 1713. vratio se u Dubrovnik. Ispočetka je bio blizak Akademiji dangubnijeh (*Academia otiosorum eruditorum*), zacijelo ponesen idejom o hrvatskom rječniku i gramatici Matijaševića, ali se povukao motiviran potrebom za povučenijim životom. Đurđević se nije odrekao svjetovnih užitaka te stoga dolazi u sukob s nadbiskupom Gallanijem pa 1725. odlazi na Mljet. Premda Gallani ironizira njegovu učenost, nema sumnje da je Đurđević bio poštovan. Godine 1733. Senat ga je izabrao za jednog od dvaju službenih teologa, a tijekom njegova trećeg boravka u Italiji Sveučilište u Padovi unaprijed ga je imenovalo nasljednim profesorom egzegeze. Ne ostvarivši to, iz Padove, odakle je od 1728. do 1731. nadgledao tiskanje svojih djela u Veneciji, definitivno se vraća u Dubrovnik.¹²⁷ Posljednje godine proveo je kao predsjednik Mljetske kongregacije, uglavnom u samostanu Svetog Jakova na Višnjici. Ondje je i pokopan nakon iznenadne smrti. Glavnina njegovih rukopisa pohranjena je u Državnom arhivu i Knjižnici Male braće u Dubrovniku.

Ignjat Đurđević pisao je od rane mladosti sve do kraja života, a okušao se kao pjesnik i prozaist, kao latinski i hrvatski pisac te kao prigodničar i autor pjesama visokih estetskih ambicija.¹²⁸ Autor je bogata i raznovrsna opusa koji je samo djelomično objavljen tiskom.¹²⁹ Bio je izrazito produktivan, imao je razvijen osjećaj za pjesničku tehniku, eksperimentirao je s različitim stilovima stiha i strofe. Njegov je hrvatski opus žanrovski šarolik, no o njemu ovdje nećemo puno govoriti.

U svojim mladim danima, Đurđević je više cijenio svoje latinske pjesme pa ih je sabrao u zbirku pod nazivom *Poetici lusus varii (Različne pjesničke igrarije)*. Zbirka sadrži oko 5800 stihova, pretežno nabožnog i eruditskog sadržaja.¹³⁰ Nije tiskana za Đurđevićeva života, a sadržava 162 pjesme.¹³¹ Na naslovnom listu autografa napisao je da su pjesme u toj zbirci spjevane između 1703. i 1708. godine, ali ima i onih koje su nastale prije i poslije tog razdoblja. Prvo izdanje nastalo je tek 1956. godine. U tematici ovih pjesama vidljiv je utjecaj suvremene isusovačke poezije na latinskom jeziku, a velik broj pjesama je potpuno religioznog sadržaja. Želeći pokazati svoje temeljito znanje latinskog jezika, jednu od pjesama

¹²⁶ V. Gortan, „Ignjat Đurđević“, str. 190.

¹²⁷ V. Bogišić, „Đurđević, Ignjat“, str. 764.

¹²⁸ P. Pavličić, „Đurđević, Ignjat“, str. 463.

¹²⁹ Z. Kravar, D. Novaković, „Đurđević, Ignjat“, u: K. Nemeč, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb: Školska knjiga, 2000, str. 205.

¹³⁰ P. Pavličić, „Đurđević, Ignjat“, str. 464.

¹³¹ „Đurđević, Ignjat“ u: D. Brozović, *Hrvatska enciklopedija 3*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2001, str. 339.

(*Iter ad antrum Bethlemiticum*) Đurđević je spjevao u Plautovu jeziku i metru. Među ljubavnim pjesmama, koje su u toj zbirci malobrojne, ističe se pjesma *Somnium de Domina*.¹³² U zbirci ima 88 epigrama, većinom spjevanih po uzoru na Marcijala. Pjesnik je najviše upotrebljavao elegijski distih i heksametar, ali koristi i horacijevske strofe, jambe i holijambe, jampske i trohejske duge stihove. Prema obliku, Đurđević je pjesme podijelio na *elegiae*, *heroica*, *odae* i *epigrammata*.¹³³ Također je spjevao pohvalnicu *Poema de victoria principis Eugenii Sabaudii* austrijskom vojskovođi Eugenu Savojskom zbog njegovih pobjeda kod Petrovaradina i Beograda. Djelo je namjeravao napisati u četiri knjige, međutim, napisao je samo dvije (oko 1000 stihova). Spjevane su u panegiričkom stilu s brojnim personifikacijama i alegorijama.¹³⁴ U njegovu hrvatskom opusu posebno se ističe poema *Uzdasi Mandalijene pokornice* od osam pjevanja u osmercima koja je objavljena u Mlecima 1728. godine. Tom tekstu dodao je latinski heksameterski prijevod ili, bolje rečeno, parafrazu prvog pjevanja (*Magdalidos Illyricae liber primus*), gdje ističe ljepotu i snagu ilirskog jezika. Đurđevićeva latinska rasprava *D. Paulus Apostolus in mari, quod nunc Venerus Sinus dicitur, naufragus et Melitae Dalmatensis insulae post naufragium hospes* izdana je 1730. godine, a izazvala je žučljive polemike jer je njome Đurđević pokušao malteški brodolom sv. Pavla dovesti u vezu s otokom Mljetom.¹³⁵ Naime, „Melite“ je grčki naziv i za Maltu i za Mljet pa je Đurđević s mnogo truda i znanstvenog aparata, citirajući oko 350 autora, nastojao dokazati da se brodolom apostola Pavla naveden u *Djelima apostolskim* dogodio kod Mljeta, a ne Malte. U rukopisu je ostavio djelo *Vitae illustrium Rhacusinorum* ili *Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum*, u kojem je sastavljao kratke biografije s podacima o tiskanim i rukopisnim djelima dubrovačkih književnika i učenjaka. Dodatak tom djelu nalazi se u posveti *Saltijera slovinskog*, a osim tog Đurđević je u pismu Radu Miličiću iznio vrlo sažete podatke o nekim dubrovački pjesnicima.¹³⁶ S velikim ambicijama i domoljubnim zanosom krenuo je u znanstveni pothvat pisanja povijesti Ilirije (*Antiquitates Illyricae*), na koju se trebala nastaviti i crkvena povijest (*Illyricum sacrum*).¹³⁷ Na tome je radio posljednih dvadeset godina života, ali posao nije završio. Đurđević je pisao i rasprave o staroklasičnoj filologiji, a raspravom u kojoj se tezom o Pitagorinu autorstvu *Ilijade* i *Odiseje* javlja kao prethodnik homerskog pitanja, bavit ćemo se detaljnije u idućem poglavlju.

¹³² V. Gortan, „Ignjat Đurđević“, str. 190.

¹³³ „Đurđević, Ignjat“ u: D. Brozović, ur., *Hrvatska enciklopedija*, str. 339.

¹³⁴ V. Gortan, „Ignjat Đurđević“, str. 191.

¹³⁵ Z. Kravar, D. Novaković, „Đurđević, Ignjat“, str. 207.

¹³⁶ V. Gortan, „Ignjat Đurđević“, str. 191.

¹³⁷ V. Bogišić, „Đurđević, Ignjat“, str. 765.

Od Đurđevićeva hrvatskog opusa potrebno je istaknuti njegove lirske pjesme u zbirci *Pjesni razlike*, koja sadržava nekoliko različitih vrsta tekstova: ljubavne pjesme petrarkističkog tipa i religiozne pjeme (*Pjesni bogoljubne*), *Egloge iliti razgovori pastijerski* idilskog sadržaja, te *Zgode nesrećne ljubavi* u kojima se prepričavaju se ljubavne fabule iz različitih klasičnih i talijanskih izvora.¹³⁸ Najpoznatiji je po svoje dvije poeme: *Uzdasi Mandalijene pokornice* i *Suze Marunkove*. *Uzdasi Mandalijene pokornice* spjev je u osam pjevanja u kojem se pripovijeda modificirana novozavjetna priča o Mariji Magdaleni. Poema se uklapa u tradiciju sličnih spjevova u Europi. *Suze Marunkove* komična je poema koja donosi ljubavni monolog mljetskog seljaka.

Ignjat Đurđević bio je dobar poznavatelj jezika. Uz latinski se služio i grčkim i hebrejskim, a govorio je talijanski i francuski. Njegov *Saltijer slovinski* prijevod je svih biblijskih psalama, a sam je preveo prvo pjevanje *Uzdaha* na latinski, kako je gore rečeno.

Prema ocjenama književne historiografije Đurđević zauzima visoko mjesto među hrvatskim baroknim pjesnicima.¹³⁹ Bio je istaknuti rodoljub, poštovalac „ilirskog“ jezika, talentiran pjesnik, erudit i u znanosti odveć smion kombinatör.¹⁴⁰

¹³⁸ P. Pavličić, „Đurđević, Ignjat“, str. 463.

¹³⁹ „Đurđević, Ignjat“ u: D. Brozović, ur., *Hrvatska enciklopedija*, str. 339.

¹⁴⁰ V. Gortan, „Ignjat Đurđević“, str. 192.

7. Rasprava *Homerum nunquam fuisse suspicio*

Nakon povratka iz Rima, Đurđević s velikom marljivošću radi na svom djelu *Antiquitates Illyricae*, a za to vrijeme piše i mnoge rasprave iz klasične i srednjovjekovne grčke i latinske starine i moderne književnosti. Tri rasprave iz područja klasične filologije koje se bave Homerom sačuvane su u zbirci *Antiquitates Illyricarum pars tertia Hieronymiana*. Tim raspravama naslovi su: *Graeci a barbaris edocti et primum de Homero*; *Homerum nunquam fuisse suspicio*; *Bellum Troianum fabula*.¹⁴¹

7.1. *Graeci a barbaris edocti et primum de Homero*

Zbirka je Đurđevićev autograf, a prva rasprava zaprema 16 stranica rukopisa. U toj raspravi, naslovljenoj *Graeci a barbaris edocti et primum de Homero* najmanje se govori o onome što bismo prema naslovu očekivali, odnosno koliko su različita barbarska plemena utjecala na grčku kulturu. Đurđević ovdje više pretresa različite vijesti o Homerovim roditeljima i zavičaju, iznosi razloge protiv alegorijskog tumačenja pojedinih mjesta u njegovim pjesmama i objašnjava neke njegove poslovice za koje kaže da su od opće vrijednosti pa su stoga nezavisno nikle i u drugim narodima.¹⁴² U ovoj raspravi Đurđević još ne sumnja da je Homer postojao i ispjevao *Ilijadu* i *Odiseju* te smatra da su pohvale koje se ukazuju Homeru, s njegova kršćanskog gledišta, neprihvatljive, da prelaze svaku mjeru i da su „gotovo bezbožne“.¹⁴³ Pri kraju rasprave, u kasnijim bilješkama, autor primjećuje da je Homerov život prekriven tolikim pričama te da on nije nikad živio, ali na stranicama prije toga, također u kasnijim dodacima, Đurđević piše protiv onih koji Homeru odriču *Batrahomiomahiju*.¹⁴⁴

7.2. Sadržaj rasprave *Homerum nunquam fuisse suspicio*

Iza prethodne rasprave, u kojoj Đurđević ne iskazuje nikakvu sumnju u Homerovo postojanje, slijedi druga na 14 stranica, čiji naslov već odaje da je Đurđević promijenio mišljenje o Homeru, i to u kratko vrijeme. Prvi naslov djela u rukopisu je precrtan te se od tog precrtanog naslova mogu pročitati posljednje tri riječi „de aetate Homeri“. Ispod tog naslova, napisan je drugi: *Homerum nunquam fuisse suspicio*. Đurđević u ovoj raspravi opširno dokazuje da *Ilijadu* i *Odiseju* nije ispjevao Homer, već Pitagora.

¹⁴¹ D. Nevenić-Grabovac, *Homer u Srba i Hrvata*, Beograd: Filološki fakultet beogradskog Univerziteta, 1967, str. 19.

¹⁴² Đ. Körbler, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, Rad JAZU 186 (1911), str. 2.

¹⁴³ D. Nevenić-Grabovac, *Homer u Srba i Hrvata*, str. 22.

¹⁴⁴ Körbler, Đ., „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, str. 6.

Raspravu Đurđević započinje riječima da postoji neka sumnja da Homer nije nikad postojao. U vrijeme kad to piše već su Francuzi d'Aubignac i Perrault tvrdili da Homera nije bilo. Međutim, Đurđević nastavlja s nečim potpuno novim, naime, tvrdi da je Homera izmislio neki rječit čovjek, možda pitagorejca, jer su oni običavali svoje izmišljotine izdavati pod tuđim imenom. Pitagorini sljedbenici su zatim priču o Trojanskom ratu i Odiseju podmetnuli Herodotu, kojeg znamo kao najstarijeg grčkog povjesničara koji je spomenuo Homera te njegove i heziodovske pjesme. U bilješkama Đurđević napominje da su pitagorejci izmislili i Hezioda, ali se on time neće baviti da rasprava ne bi bila beskrajna.¹⁴⁵ Također u bilješkama odmah iznosi odgovor na prigovor da se već više od dvije tisuće godina vjeruje u Homera. Kaže da to idolopoklonstvo traje i danas, no to ne znači da je istinito.¹⁴⁶ Uostalom, dugo se vjerovalo da su i *Margit* i *Batrahomiomahija* Homerove, a sad ih mnogi odbacuju kao njegova djela, pa zašto ne bi bilo jednako s *Ilijadom* i *Odisejom*? Đurđević ovdje iznosi i sumnju da je nekad davno postojao neki Homer čiji je ime preuzeo Pitagora.¹⁴⁷

Zatim više ne govori o Pitagorinim sljedbenicima, nego o samom Pitagori. Daje glavne vijesti o Pitagori, njegovim učiteljima, vremenu života i dolasku u Italiju. Podatke uzima iz Fabricijeva zbornika (*Bibliotheca Graeca*, izdanje 1718.), na koji i upućuje. Đurđević, kako će se kroz raspravu pokazati, dosta vjeruje antičkim Pitagorinim biografima pa tako i navodi Porfirijevu tvrdnju da je Pitagora bio pjesnik koji je, među ostalim, napisao i epigram u Jupiterovu čast, gdje je upotrijebio oblik „Zāv“, što je dorski naziv za Zeusa. Dorski je bio u upotrebi u Italiji te ga je Pitagora koristio, ali ne prije nego je onamo došao. Pitagora je Samljanin, stoga mu je materinski bio jonski, kao i Homeru.

Đurđević zatim objašnjava Pitagorinu namjeru. Naime, Pitagora si želi priskrbiti božansku čast. Stoga je Đurđevićovo mišljenje da je Pitagora spjevao *Odiseju* kako bi preko Kirke i *Nekije* pokazao da su njegova magijska umijeća nešto božansko. *Ilijadu* je spjevao da bi drevnim autoritetom potvrdio da je on u Trojanskom ratu bio Euforb, junak kojeg je ubio Menelaj i o čijem će štitu tek biti riječi u nastavku rasprave, te da je Merkurova roda. Također, da se ljudi ne bi odvratili od vjerovanja u njegovo božanstvo, bogove je prikazao kako rade i trpe isto što i ljudi. Uz to, Grke i grčke gradove silno je uzdigao pa oni, pohlepni

¹⁴⁵ U bilješci: „Sed et Hesiodum ab iisdem Pythagoreis fictum. Sed plura praetereo, ne infinitus in dicendo sim. Certe multa argumenta, licet non omnia, in hac dissertatione, etiam Hesiodum ex hominibus excludunt“.

¹⁴⁶ U bilješci: „Obiicies: plusquam duo millia annorum sunt, quod indubie Homerus creditur. Ergo responsum. Ydololatria etiam tot annis duravit, hodieque durat, sed numquid vera?“

¹⁴⁷ U bilješci: „Alia poemata, ut *Margites*, *Batrachomyomachia* etc. a multis abiudicantur Homero, licet diu eius crediti fuerint. Quenam maior hic ratio ut non et *Ilias* et *Odyssea*. Forte fuit aliquis Homerus antiquus olim, cuius nomen accepit Pythagoras subdiditque nomen“.

za slavom, teže uviđaju prevaru. A to je i inače uobičajeno kod varalica (kakvi su pitagorejci), da ono što žele neopaženo progurati samo kratko kažu, a naširoko pričaju o onome što slušatelje zanima. Pitagora je bio vrlo talentiran čovjek te nije čudno da je napisao dva ili tri dugačka epa (Đurđević mu na ovom mjestu pripisuje i *Teogoniju*, o kojoj kasnije dvoji) jer su i neki stari učinili sve kako bi ih se smatralo bogovima, poput Empedokla, koji je skočio u goruću Etnu. Stoga, ako je Empedoklo u vatri tražio božansku čast, nije čudno da ju je Pitagora tražio pisanjem.

Među brojnim mogućnostima za objašnjenje Homerova imena, Đurđević se odlučuje za ono po kojem je Homer „talac“. To dokazuje ovako: Kambiz, koji je zauzeo Egipat, odveo je Pitagoru sa zarobljenicima u Perziju (tako stoji kod Fabriciusa u bilješkama). Zato su homerske pjesme poznate i stanovnicima Indije, koji su ih pjevali na materinskom jeziku. Daljnju potvrdu za to da je Homerovo ime samo apelativ i da ne označuje pjesnika starijeg od Pitagore, Đurđević nalazi u tome što se u *Ilijadi* i *Odiseji* izriču filozofske misli i znanstvena otkrića koja se pripisuju Talesu. Tales, koji je bio Pitagorin učitelj, rekao je da je početak svega voda, a to navodi i Homer u *Ilijadi* stihom: „Ocean je dao početak svim stvarima“. Također, Tales je prvi, prema Laertiju, otkrio ekvinocije, solsticije i neke druge astronomske pojave, a čini se da je *Ilijadu* i *Odiseju* spjevao pjesnik koji je dobro znao za njegovo učenje. Zapažanje o Talesu Đurđević ponavlja kasnije (prvi put ga spominje u 7. odlomku mog prijepisa, a kasnije i u 27. i 28.). Pri kraju rasprave Đurđević navodi još jedan dokaz vezan uz Talesa. Tales, prema Plutarhu, uzrokom potresa smatra vodu, odnosno podzemno more, a Homer posvuda Neptuna naziva „Ενοσίχθονα“, tj. pokretačem zemlje. Među Pitagorinim učiteljima nabrojen je i Ferekid sa Sira. Homer u *Odiseji* spominje sunčani sat na Siru, a njega je, prema Laertiju, napravio upravo Ferekid. Još jedan od dokaza koji Đurđević izvlači iz samih Homerovih djela jest spomen lončarskog kola u *Ilijadi*, a lončarsko kolo izumio je Anaharsid, Solonov suvremenik. Ovdje Đurđević citira Senekino 90. pismo u kojem Seneka kaže da Posidonije tvrdi da je lončarsko kolo izumio Anarhasid, ali, jer se kolo spominje u *Ilijadi*, više voli da se lažnima čine stihovi nego priča. Đurđević iz toga shvaća kako Seneka daje naslutiti da Homerovi stihovi o kolu nisu toliko lažni koliko je lažna čitava *Ilijada*.

Da Homer nikad nije postojao, Đurđević potvrdu pronalazi u tome što su njegova domovina, rod i dob potpuno nepoznati. Čudno je što je sve to o tako slavnom čovjeku nepoznato, a neznatnije iz tog razdoblja je poznato. Noviji učenjaci to pripisuju njegovoj skromnosti koja je nesigurna, a u ono vrijeme sigurno su svi spominjali sebe u svojim djelima, dok Homer to ne spominje jer je izmišljen.

Prema zborniku francuskog teologa Denisa Pétaua (1583.-1652.) Đurđević nabraja nekoliko kronoloških podataka o zakonodavcima i filozofima, ali taj dio i nije toliko potreban za bit njegove rasprave. Pitagora je kao Zaleukov učitelj nešto stariji od Likurga ako se smatra da je Zaleuk prvi, prije Likurga, dao napisane zakone. Kao dokaz tomu Đurđević navodi grčke stihove i latinski prijevod stihova Skimna s Hija, citira Klementa Aleksandrijskog, Strabona, Laertija, Seneku i Diodora Sicilskog. Dokazivanje toga da je Pitagora stariji od Zaleuka, a Zaleuk od Likurga, Đurđeviću je važno zbog priče o Likurgu koji je, prema nekima, prvi izdao Homerova djela. Drugi pak prvo izdanje homerskih epova pripisuju Pizistratu. Ali i u toj vijesti ima neistine. Prema svjedočenju Fabriciusa, sholije na gramatiku Dionizija Tračanina kažu da je Pizistrat sazvao sedamdeset gramatičara da uredi homerske epove, a među njima i Aristarha i Zenodota. Fabricius zapaža da su Aristarh i Zenodot mnogo mlađi od Pizistrata, a kad je Pizistrat postao tiraninom u Ateni, Pitagori je bilo 48 godina. Dalje Đurđević navodi kako već Plutarh sumnja u to da je Likurg iz Jonije ili sa Sama donio epove u Spartu. Postoji vijest da su homerski epovi nastali kod Kreofila sa Sama i njegovih potomaka od kojih ih je preuzeo Likurg. Međutim, Đurđević se pita kako je moguće da su homerske pjesme, tako poznate u Grčkoj mogle ostati skrivene kod Kreofila i kako nikoga u toliko godina koliko je od Kreofila do Likurga nije obuzela želja da ih prepíše. Stoga ne vjeruje u priče o Likurgu, već više vjeruje da je Pizistrat prvi izdao Homerove epove. Kao dokaz tomu, opet napominje da je u vrijeme Pizistratova stupanja na vlast, Pitagora imao 48 godina, a dotad je već u mladosti mogao s Kreofilovim potomcima napraviti varku. Naime, Laertije tvrdi da su Kreofilovi potomci bili Pitagorini prijatelji i učitelji, a Strabon govori kako je Kreofil nekoć pružio Homeru gostoprimstvo te od njega na dar primio autorsko pravo za ep o zauzeću Ehalije, dok Platon sumnja u tu priču. Podmetanja su u to vrijeme bila uobičajena. Da to potvrdi, Đurđević navodi Sibiline knjige te djela Daresa Frižanina i Diktisa Krećanina, za koje se govorilo da su mnogo starije od Homera. Međutim, ako od tih podmetanja ne dolazi nikakva slava, ona su beskorisna. Stoga je anonimni autor Sibilinih knjiga svojim djelom u tobožnjoj starini tražio ugled, dok je Pitagora ipak tražio nešto razumnije. Njegov je cilj bio zasijati začetke svojih budućih dogmi i priskrbiti si božansku čast. Dakle, *Ilijada* i *Odiseja* svojevrsna su priprema za prihvaćanje Pitagorinih dogmi i njegova božanstva.

Kao dokaz da Homer nije toliko star kako se općenito smatra, Đurđević spominje Lisetija i nekog autora u pariškim novinama iz 1702. godine, kojima se Homer ne čini

pjesnikom neuke i priproste starine koji premalo odiše jednostavnošću onog razdoblja kakvo je bilo na početku olimpijada, tj. u 8. st. pr. n.e.

Zatim Đurđević postavlja pitanje: „Je li Pitagora podmetnuo i Heziodovu *Teogoniju*?“ Iako je, kako je gore spomenuto, u bilješkama ranije naveo da su pitagorejci izmislili i Hezioda, a na početku rasprave, zajedno s *Ilijadom* i *Odisejom* nabrojao i *Teogoniju* te spomenuo da se Talesova učenja vide i kod Homera i kod Hezioda, Đurđevićev je odgovor da dvoji, ali da ne misli da je najstarija kakvom je smatraju te slijedi Dodwellovo¹⁴⁸ mišljenje o njenoj starosti i smatra da je Pitagora možda odatle preuzeo homerske bogove. Onda navodi podatke o dataciji Homera i Hezioda, uglavnom one koji pokazuju da je Heziod stariji, te na kraju samo zaključuje da su se o tome koji je od njih dvojice stariji vodile velike rasprave među Grcima.

Dio rasprave koji slijedi bavi se Pitagorinim dogmama koje se nalaze kod Homera. Đurđević tvrdi da se u Homerovim epovima mogu pronaći sve Pitagorine dogme, ali on nema vremena za to da iznese sve pa će ih navesti nekoliko. Ovdje ćemo navesti sve njegove paralele:¹⁴⁹

1. Stobej govori o tome koliko je Homer preporučivao šutnju, a pitagorejci nisu ništa govorili o božanskim stvarima.

2. Plutarh u knjizi o Homeru govori o tome da je Pitagora vrlo cijenio aritmetiku i muziku i tvrdi da je i Homer o tome rekao mnogo.

3. Đurđević navodi da je autor homerskih epova bio upoznat s Talesovim učenjem o astronomiji, o čemu smo već nešto govorili. Dakle, Homeru nisu nepoznate nebeske zvijezde, opisao je Medvjeda, Oriona i Boota.

4. Pitagora je vjerovao u besmrtnost duše, a Homer to također pokazuje kroz svoje epove. Patroklova duša razgovara s Ahilejem, a u *Odiseji* to pokazuje čitava *Nekija*, Hektor razgovara s konjima, a Odiseja prije prepoznaje njegov pas nego ukućani, što pokazuje zajednički udio u razumu između ljudskih i životinjskih duša. Đurđević kao najbolji dokaz za to navodi to što su Odisejevi drugovi pretvoreni u bezumne životinje (Odisej nije jer je mudar), a Pitagora je govorio da se duše bezumnika sele u tijela životinja.

¹⁴⁸ Henry Dodwell, irski učenjak i teolog (1641.-1711.).

¹⁴⁹ Točni citati i oznake stihova nalaze se u prijevodu i prijepisu na kraju rada.

5. Pitagora je cijenio prijateljstvo. Timej kod Laertija kaže da je Pitagora bio prvi koji je rekao da je prijateljima sve zajedničko i da prijateljstvo znači jednakost, a u Homerovim pjesmama na više mjesta stoji ista misao (u *Ilijadi* je poznato prijateljstvo Ahileja i Patrokla).

6. Pitagora je simbolično zabranio jesti srce. A Homer u *Ilijadi* također govori isto: „Dokad ćeš iskazivati neizmjernu bol, sam izjedajući vlastito srce“.

7. U *Ilijadi* Homer govori o podnošenju i prihvaćanju vlastite sudbine, a to isto pokazuje Pitagora u *Zlatnim stihovima* za koje se u Đurđevićevo vrijeme još smatralo da ih je doista napisao Pitagora.¹⁵⁰

8. Među Pitagorinim simbolima jest i to da treba biti lijen za ugodno i neosjetljiv za luksuz, što označava pranje i kupanje. A Homer u *Odiseji* prekorava pranje u toploj vodi.

9. Pitagora se držao misli „Ničega previše ili umjerenost u stvarima“, a Homer u *Odiseji* navodi „Dobro je u svemu imati mjeru“.

10. Poznata je Pitagorina vjera u brojeve, posebno u broj deset. Naime, na njegovim gozbama nikad nije bilo više od deset uzvanika. A Agamemnon u *Ilijadi* kaže da su Trojanci toliko malobrojni da kad bi se svakoj desetki Grka dodijelio jedan trojanski vinotoča, brojne bi desetke bile bez peharnika.

11. Prema Svetom Jeronimu, Pitagora tvrdi da duše u ovim ili onim tijelima trpe kazne zbog starih grijeha. Iz toga proizlazi, kaže Đurđević, da je tijelo tamnica ili okov duše. Kod Homera δέμας označava tijelo, od δέω (vezati), odakle je δέμα okov.

12. Pitagorino uvjerenje: „Kad grmi, dotakni zemlju“, tumači se kao „Popusti moćnijemu“. To isto pronalazimo u Homerovoj *Ilijadi*: „S Jupiterom se ne bih htio boriti“.

13. Pitagorin simbol: „Na putu ne cijepaj drva“, Olimpiodor tumači: „Nemoj odviše mučiti život brigama“, dok Homer u *Ilijadi* kaže: „Čuvaj se da briga o učinjenom i rečenom ne muči tvoje srce“.

14. Pitagorin simbol koji Plutarh tumači kao „Ne treba se suprotstavljati mnoštvu“ Đurđević vidi kod Homera i u *Ilijadi* („Prizvat će sam sebi okrutnu sudbinu ako se želi boriti s mnogima“) i u *Odiseji* kad govori o proscima.

¹⁵⁰ Đ. Körbler, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, str. 13.

15. Homer je, prema Kleomenu, rekao: „Kukavice jamče za kukavice“, a Klement Aleksandrijski navodi Pitagorino „Budi jamac i nevolja ti je blizu“.

16. Pitagorino upozorenje „Ne ubijaj zmiyu koja je upala u kuću“, tj. ne ubijaj čovjeka, makar zlog, koji ti je u kuću došao kao gost, Đurđević vidi kod Homera u *Odiseji* gdje on govori o Kalipsi i Odiseju.

17. Prema Strabonu, pitagorejci su smatrali da glazba koristi za oblikovanje i ispravljanje karaktera. U to je morao biti upućen i Homer, koji u *Odiseji* govori da Klitemnestra nije prekršila vjernost danu Agamemnonu prije nego je Egist protjerao pjevača koji ju je čuvao i poučavao.

18. Pitagorino uvjerenje „Στέφανον μὴ δρέπεσθαι“, koje se tumači da se vladare ne smije ni u čemu uvrijediti, nalazi se i kod Homera u *Odiseji* kad kaže: „Treba se bojati uvreda i prijetnji kralja“.

19. Pitagorina je misao da uspomene na mrtve ne treba uništiti, a u *Odiseji* stoji: „Nije pravedno oholiti se nad ubijenima“.

20. Pitagora kod Laertija govori da duša hrani krvlju, a to je jasno izrečeno u *Odiseji* u *Nekiji* kad Odisej mami duše mrtvih jamama punim krvi.

21. Prema Plutarhu, Pitagora dodjeljuje duši dva dijela: jedan nadaren razumom, drugi glup, ili tri: misaon, požudan i sklon gnjevu, a Homer isto tako.

Za navedene paralele Đurđević je citirao izvore i naveo mjesta u *Ilijadi* i *Odiseji* odakle je preuzeo stihove. Prema broju izvedenih dokaza iz samih epova za Pitagorino autorstvo homerskih epova, jasno je da je Đurđević temeljito proučio oba epa. Dok su neke povučene paralele zanimljive te se čitaocu koji nije dobro upoznat s Pitagorinim životopisom i tematikom homerskog pitanja mogu činiti sasvim ispravne i logične, druge su diskutabilne. Spomenuli smo na početku poglavlja raspravu *Graeci a barbaris edocti et primum de Homero*, u kojoj Đurđević, među ostalim, raspravlja i o poslovicama koje se nalaze u Homerovim epovima te kaže da su one od opće vrijednosti pa su stoga nezavisno nikle u različitim narodima. Zanimljivo je da, kad Đurđević povlači paralele između Pitagore i Homera, potpuno zaboravlja na to jer se misli poput onih o prijateljstvu, uspomenu na mrtve, jamstvu i drugome koje Đurđević pripisuje Pitagori, a nalaze se kod Homera, zasigurno mogu protumačiti kao opće pa se mogu nezavisno pripisati i Homeru i Pitagori.

Nabrojani argumenti svakako nisu jedini koje Đurđević daje kao dokaz svojoj tezi. Na samom kraju rasprave, nakon odgovora na prigovore, dodaje još i to da se naznaka da je Pitagora, a ne Homer spjevao *Ilijadu* pokazuje u stihovima: „Sad će pak Enejina sila vladati Trojancima i sinovi sinova i oni koji se kasnije rode“. Đurđević smatra da Homer sigurno nije mogao govoriti o području Trojanaca, Troji, čije buduće uništenje pretpostavlja, nego o Rimu kao gradu koji trebaju osnovati Enejini potomci. Odatle je, dakle, porijeklo priče pa svi pisci poslije Pitagore pišu da je Eneja došao u Italiju i da su od njega i njegova potomstva potekli Rimljani. Zato i Vergilije prenosi homerske stihove na Rimljane malo ih promijenivši: „Ovdje će Enejin dom vladati svim krajevima i sinovi sinova i oni koji se rode od njih“. Đurđević stoga kaže da ili moramo Homera smatrati prorokom koji je vidio budućnost ili je *Ilijada* napisana u vrijeme Rimljana, a znamo da je Pitagora bio u naponu snage u Italiji pod Rimljanima Romulom i Numom.

Đurđević posvećuje dosta pažnje priči o Pitagorinoj metempsihozi. Pitagora je govorio da je on u Trojanskom ratu bio Euforb, a za to možemo pronaći potvrde u više izvora. On je navodno prepoznao svoj, odnosno Euforbov štit obješen u nekom hramu. Ovdje se Đurđević energično zalaže da provjeri istinitost priče i uspijeva mu dokazati da je priča lažna iz više razloga:

1. Različiti stari pisci navode različite hramove u kojima se štit nalazio. Tako Ovidije u *Metamorfozama* spominje Junonin hram u Argu, Maksim iz Tira Paladin hram, a Heraklid Pontski Apolonov hram.

2. Maksim iz Tira spominje da je štit istrošen starošću, ali da je na njemu ostao zapisan natpis, dok Heraklid tvrdi da je toliko istrunuo da je samo preostala slonovača. Stoga se Đurđević pita kako natpis koji spominje Maksim iz Tira nije uništen, a sigurno je bio napisan na kožnoj površini.

3. Menelaj, koji je objesio Euforbov štit, nije ni došao do Euforbova oružja jer je bio prestrašen Hektorovim dolaskom, kako piše u *Ilijadi*.

4. Đurđević kaže da je jasno da je štit bio željezan ili mjeden, a ne od slonovače ili drveta. Zatim se upušta u podužu raspravu o razlici između grčkih i latinskih naziva za štitove. Navodi da ono što je Rimljanima *clypeus*, to je Grcima *ἀσπίς*, a ono što je na latinskom *scutum*, to je *θυρεός* na grčkom.¹⁵¹ Homer svim svojim junacima daje željezne

¹⁵¹ *Clypeus* (*ἀσπίς*) bio je okrugao štit od mjedi, dok je *scutum* bio duguljasti štit, drven i prekriven kožom.

štitove (ovdje Đurđević nabraja mjesta gdje se u *Ilijadi* spominju junaci i njihovi štitovi), pa se Đurđević pita zašto bi jedino Euforbu dao štit od slonovače. Uostalom, njegov se štit uopće ne spominje, što znači da se mogao boriti i bez štita.

Dalje Đurđević nastavlja detaljnije s drugom pričom vezanom uz Pitagorino seljenje duše. Pitagora je ovom izmišljenom pripovijetkom postigao svoju svrhu i mogao je dalje izmišljati i pripovijedati kako je on tobože bio Etalid, Merkurov sin, zatim Euforb, pa Hermotim iz Klazomene, koji je također prepoznao svoj, tj. Euforbov štit, zatim delski ribar Pir, a tek onda Pitagora. Moć da se sjeća svega iz prošlih života dobio je Etalid od svog oca.¹⁵² Đurđević prenosi još jednu priču prema Laertiju o Pitagorinoj prevari. Pitagora je lukavstvom uspio uvjeriti okolinu da je godinu dana proveo u podzemlju i da se sretno vratio.

Iako svoju tezu čvrsto zastupa, Ignjat Đurđević svjestan je mogućih prigovora pa im na kraju ostavlja mjesta da bi na njih odgovorio. Mogući prigovori:

1. Pitagora nije ništa pisao.¹⁵³

2. Kod Homera se spominju brojna žrtvovanja životinja, pa čak i ljudi, a Pitagora je takve žrtve zabranjivao.

3. Vjeruje se da je Homer postojao.

Prvi prigovor Đurđević ni ne stavlja u samu raspravu, već u bilješke i na njega se ne osvrće previše. Upućuje dalje na Fabriciusa i njegov zbornik te na Pitagorine životopise.¹⁵⁴ Naime, već kod Laertija, kojeg Đurđević stalno navodi, stoji da je Pitagora napisao više spisa. A i *Zlatni stihovi* u Đurđevićevo su doba još uvijek pripisivani Pitagori. Protiv drugog prigovora Đurđević razmišlja na dva načina. Prvo, treba vjerovati da je Pitagora izdao homerske epove dok još nije poučavao suzdržavanje od mesa. Drugo, postoje mnogi dokazi da se njegova zabrana tumačila simbolički kao suzdržavanje od životinjskih, odnosno surovih djela. Pitagora je po svjedočenju mnogih jeo i žrtvovao meso životinja. Đurđević za to nalazi potvrde kod Laertija i Gelija. Na treći prigovor Đurđević odgovara jednostavno: nijedan pisac koji govori o Homeru nije stariji od Pitagore. Već je prije naveo da je najstariji Herodot, koji je 30 godina poslije Pitagorine smrti napisao svoju *Povijest*. Sada navodi Tacijana koji u svom *Govoru protiv Grka* promišlja o svim najstarijim piscima koji su pisali o Homeru. Od njih

¹⁵² Đ. Körbler, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, str. 13.

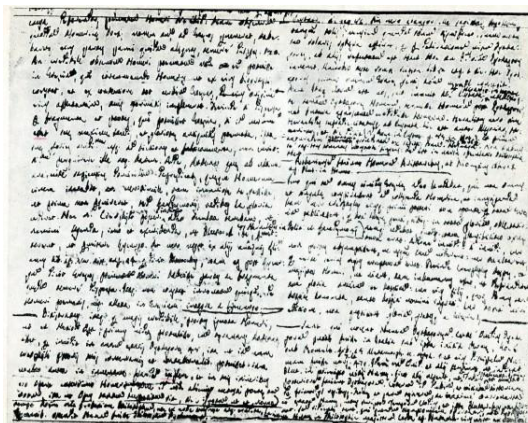
¹⁵³ U Đurđevićevim bilješkama: „Oppones duo. Pythagoram nihil scripsisse...“

¹⁵⁴ U bilješkama: „Responsum negando ex Fabricio, quem vide in Pythagora, ut et Laertium“.

sigurno nitko nije pisao prije nego nakon 62. olimpijade (528.-524. g. pr. n.e.), kad je na vlast u Perziji došao Kambiz. Tacijan kao prvog navodi Teagena iz Regija, zatim još brojne pisce, filozofe i gramatičare o kojima smo govorili na početku ovog rada. Đurđević onda redom proučava kad su oni otprilike živjeli pa zaključuje kako su svi oni mlađi od Pitagore. Teagen iz Regija živio je u vrijeme perzijskog kralja Kambiza, a zacijelo je bio i Pitagorin pristaša pa je možda i na njegov nalog širio laži. Što se Pitagorine dobi tiče, Đurđević slijedi mišljenje Richarda Bentleyja u *Apologiji Disertacije o pismima Falerskog* i Henryja Dodwella u *Disertaciji o Pitagorinoj dobi*, koji tvrde da se Pitagora rodio između 4. godine 43. olimpijade (601./600. g. pr. n.e.) i 4. godine 52. olimpijade (565./564. g. pr. n.e.). To je ukratko sadržaj rasprave *Homerum nunquam fuisse suspicio*.

7.3. Đurđevićeva literatura

Ova rasprava, kao i druge dvije u rukopisu, pisana je na polovini stranice, a na drugoj polovini Đurđević je pisao bilješke.¹⁵⁵ U ovom radu bilješki smo se tek površno dotakli jer se uglavnom radi o različitim dopunama i dodacima kojima se Đurđević zasigurno još htio poslužiti. Raspravu je Đurđević pisao pred sam kraj života, tako da je ostala nezavršena i nepripremljena za tisak. O tome da je ostala nesređena govori i to što se na kraju rasprave Đurđević ponovno vraća na paralele između Homera i Pitagore koje je opisao u središnjem dijelu rasprave. Na još nekoliko mjesta vide se ponavljanja i nedorečenosti, ali u pravilu rasprava ima red izlaganja. Izdana je tek 1968. godine.

7.1. Đurđevićev rukopis¹⁵⁶

¹⁵⁵ Đ. Körbler, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfou u Homerovu pitanju“, str. 14.

¹⁵⁶ Slika preuzeta iz I. Đurđević, *Homerum nunquam fuisse suspicio*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1968, str. 68.

Glavna literatura za Đurđevićevu raspravu bila je književna povijest Grčke koju je pod naslovom *Bibliotheca Graeca* dovršio 1728. godine učenik Nijemac Johann Albert Fabricius (1668.-1736.) u 14 debelih svezaka.¹⁵⁷ U tom zborniku bilo je sabrano gotovo sve što se tada znalo na polju klasične filologije. Iz tog djela, Đurđević je ispisao brojne činjenice iz djela starijih i novijih pisaca, a ponegdje se čini da su dijelovi njegove rasprave preuzeti iz Fabricijeve povijesti. Međutim, način raspravljanja pokazuje da je Đurđević samostalan. On je dobro proučio sve pisce koje spominje i sam proširio mjesta koja mu služe za izvođenje dokaza. Dok Fabricius objektivno iznosi pojedine činjenice i ponegdje navodi više izvora za istog pisca, a sam se ne opredjeljuje za jedan kao točan, Đurđević je subjektivan i uzima ono što odgovara njegovoj unaprijed postavljenoj tezi. Fabricije u dugačkom poglavlju o Homeru raspravlja o svemu: govori da Homer nije napisao ništa o sebi iz skromnosti, skuplja vijesti iz Homerovih pseudobiografija, govori o pohvalama u njegovu čast i drugome.¹⁵⁸ Đurđević oštro napada pretpostavku o Homerovoj skromnosti i tvrdi da je Homer izmišljen. Fabricius i Đurđević razlikuju se i po metodi ispitivanja. Fabricius kod starijih i novijih pisaca o Homeru ispituje način postanka *Ilijade* i *Odiseje*, a Đurđević u Pitagorinim biografijama i spisima koji su do njega došli pod Pitagorinim imenom (*Ἐρὸς λόγος, Χρυσᾶ ἔπη*) i u samim Homerovim epovima traži i pronalazi potvrde da je Pitagora njihov autor. Puno se više koristi Pitagorinim nego Homerovim biografijama i više im vjeruje.¹⁵⁹ Ipak ističe na više mjesta da se stari pisci ne slažu uvijek u prosuđivanju vremena kad je Pitagora živio, ali uzima one podatke koji olakšavaju dokazivanje njegove teze. Fabricius smatra priču o tome da je Pitagoru Kambiz odveo u Perziju više bajkom nego istinom, a Đurđević se pouzdaje u tu vijest i iz toga izvodi značenje Homerova imena. Najčešće navođena imena izvora u raspravi su svakako Pitagorini biografi Laertije, Jamblih i Porfirije, od kojih je najvažniji Laertije. Uz njih, Đurđević navodi još četrdesetak imena, ponekad uz njihova djela i oznaku mjesta, ponekad i čitave citate. Česti su Plinije, Plutarh, Strabon, Gelijs, a uz njih tu su i Herodot, Platon, Aristotel, Skimno s Hija, Ciceron, Vergilije, Horacije, Ovidije, Seneka, Kvintilijan, Diodor Sicilski, Dion Zlatousti, Klement Aleksandrijski, Sekst Empirik, Elijan, Tacijan, Maksim iz Tira, Euzebij, Laktancije Makrobije, Sveti Jeronim, Eustatije, Ceces i drugi. Od novijih izvora spominje Gerrita Janszoon Vosa¹⁶⁰, autora iz pariških novina 1702. godine, Pétau, Dodwella i Bentleyja. Vijesti o Pitagorinim simbolima, Đurđević je našao prikupljene u spisu *Lilii Gregorii Gyraldi*

¹⁵⁷ Đ. Körbler, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, str. 3.

¹⁵⁸ D. Nevenić-Grabovac, „Rasprava Ignjata Đurđevića: *Homerum nunquam fuisse suspicio*“ u: I. Đurđević, *Homerum nunquam fuisse suspicio*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1968., str. 9.

¹⁵⁹ Isto, str. 9.

¹⁶⁰ Gerrit Janszoon Vos, nizozemski učenjak i teolog (1577. - 1649.).

Ferrariensis ad illust. Ioan. Thomam Picum Mirandulam philosophi Pythagorae Symbolorum interpretatio, gdje je Giraldi protumačio velik dio Pitagorinih simbola.¹⁶¹

7.4. Povijesno ozračje Đurđevićeve rasprave

Raspravu ne možemo precizno datirati, ali je sigurno da je napisana poslije rasprave *Graeci a barbaris edocti et primum de Homero*, koja je u rukopisu prva. Za nju znamo da je nastala nekoliko godina iza 1716. godine. Vrijeme kad su rasprave nastale može se otprilike odrediti i prema trećoj raspravi, *Bellum Troianum fabula*. U bilješkama treće rasprave Đurđević spominje izdanje Homera i Eustatijevih *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ὀδύσειαν καὶ Ἰλιάδα*, koje je objavio Aleksandar Politus u Firenzi 1730. godine. Dakle, treća rasprava ja napisana iza 1730., a vjerojatno su onda otprilike u to vrijeme napisane i druge dvije. Stoga čudi da Đurđević nije bio upoznat s djelom *Prinzipi di scienza nuova* filozofa Giambattista Vica, koje je izdano 1725. godine. Naime, iz Đurđevićeva životopisa koji je napisao Serafin Crijević (*Bibliotheca Ragusina*) znamo da je on nekoliko godina, pa i godine 1712., bio učitelj retorike u samostanu Svetog Severina u Napulju. U to vrijeme ondje je živio Vico. On u trećem poglavlju pod naslovom *Della scoperta del vero Omero* piše kako su homerski epovi zapravo plod narodnog pjesništva i kako su isprva kružili u obliku kraćih samostalnih pjesama.¹⁶² Stoga je, kaže Körbler, pravo čudo da Đurđević nikad nije znao za Vicovo izlaganje, jer je on zacijelo i kasnije imao veza s Napuljem, pa je lako mogao doći do te knjige, a možda bi tada Homerove pjesme uspoređivao s našim narodnim pjesmama i tražio srodstvo među njima.¹⁶³ Međutim, Vica ne spominje ni Fabricius, što upućuje na pomisao da Vico nije bio poznat učenom svijetu 18. stoljeća.¹⁶⁴

Što d'Aubignac i Perrault smatraju o homerskom pitanju, već smo rekli na početku ovog rada. Đurđević se, međutim, na njihove teze uopće ne osvrće, iako možemo biti sigurni da je bio upoznat s njihovim radom barem preko Fabriciusa, koji ih spominje u svom zborniku. Štoviše, moguće je da je Đurđević za naslov svoje rasprave *Homerum nunquam fuisse suspicio* bio inspiriran d'Aubignacovim djelom, u kojem se može pročitati: „Homerum nunquam fuisse in rerum natura“.¹⁶⁵ No, Đurđević vidi jedinstvo *Ilijade* i *Odiseje* (iako se na njihov sadržaj uopće ne obazire) i za njega je autor jedan, i to upravo Pitagora, dok mu d'Aubignacove i Perraultove teze mogu samo pripomoći u vezi s Homerovim nepostojanjem.

¹⁶¹ Đ. Körbler, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, str. 10.

¹⁶² Isto, str. 14.

¹⁶³ Isto, str. 15.

¹⁶⁴ D. Nevenić-Grabovac, „Rasprava Ignjata Đurđevića: *Homerum nunquam fuisse suspicio*“ str. 2.

¹⁶⁵ D. Nevenić-Grabovac, „Ignjat Đurđević: *Homerum nunquam fuisse suspicio*“ str. 40.

Stari pisci s kojima je Đurđević mogao biti upoznat preko Fabricijeva zbornika ili neposredno spominju da je Pitagora bio pjesnik.¹⁶⁶ Uzevši to u obzir, možda je Đurđeviću tako na um pala potpuno originalna ideja o Pitagorinu autorstvu Homerovih epova. Đurđević je u svom dokazivanju uspješan (povlači paralele, citira...) pa njegova teza dobiva na ozbiljnosti, mada fiktivnoj. Ako i nije sasvim uvjeren da bi njegova zamisao bila definitivno rješenje homerskog pitanja, Đurđević je bar pokušao raščistiti mnoge nejasnoće. Obrazlagao je pretpostavku da je Pitagora u kući Kreofila sa Sama napisao epove, utvrdio je da nijedan pisac o Homeru nije stariji od Pitagore, pitanje je li prvi Likurg ili Pizistrat izdao *Ilijadu* i *Odiseju* riješio je u korist Pizistrata, dokazao je da je priča o Euforbovu štitu laž. Čak i ako se danas s Đurđevićevim rješenjima ne možemo složiti, u ovoj se raspravi vidi njegova velika erudicija, znanje i sposobnost da raspravlja o tako zamršenom problemu kakav je homersko pitanje. Uz utisak pouzdanosti, spretnosti i upornosti, ipak u raspravi ima netočnosti i neodređenosti.¹⁶⁷ Đurđević navodi veliki broj stihova iz *Ilijade* i *Odiseje*. Negdje samo kaže o kojem se pjevanju radi uz napomenu da je to na početku ili na kraju, negdje potpuno ispravno navodi i pjevanje i broj stiha, negdje broj pjevanja i stiha uopće ne odgovara onome o čemu piše¹⁶⁸, a negdje uopće nije označio odakle je preuzeo neki citat.

Ideja da je pjesnik *Ilijade* i *Odiseje* Pitagora nema potvrde kod kasnijih homerologa. Ona im nikad nije padala na pamet, premda su i oni mogli pronaći priče o Pitagori kao pjesniku. Kritički stav modernih homerologa odbacio je nagađanja o tome i time eliminirao i Đurđevićevu ideju, za koju, nažalost, nisu ni čuli jer djelo nije izdano. No povijesno gledano, rasprava staje u red značajnijih radova o Homeru. Đurđević je u njoj pretresao ogromnu materiju i, premda se u njegovoj raspravi nalaze mnoge tendencioznosti i jednostrani pogledi u traženju potvrde za *a priori* postavljenu tezu, ona ipak otkriva Đurđevićevu sposobnost i učenost.

¹⁶⁶ D. Nevenić-Grabovac, „Rasprava Ignjata Đurđevića: *Homerum nunquam fuisse suspicio*“ str. 3.

¹⁶⁷ Isto, str. 11.

¹⁶⁸ Ispravci se nalaze u bilješkama prijevoda.

7.5. *Bellum Troianum fabula*

Rasprava koja u rukopisu slijedi iza one o homerskom pitanju ima naslov *Bellum Troianum fabula*. Već je u prethodnoj raspravi u bilješkama¹⁶⁹ Đurđević ustvrdio da Trojanskog rata nikad nije bilo. Svjestan je da postoje mogući prigovori, no on na njih spremno odgovara. Ove bilješke nastavio je Đurđević u posebnoj raspravi. U *Bellum Troianum fabula* raspravlja na isti način kao i u prethodne dvije, služi se ponovno Fabricijevim zbornikom, ali je proučio i neke novije tekstove. Po sadržaju ova je rasprava neka vrsta nadopune prethodnoj, ali je po obliku nešto savršenija od nje.¹⁷⁰ Izlaganje započinje mišljenjem starih pisaca da je vrijeme u kojem se Trojanski rat vodio mitsko pa se sasvim ispravno sumnja u taj rat. Nabraja pjesnike koji su pisali o Trojanskom ratu uz podatke o njima u ljudi koji su u njih vjerovali. Ti pjesnici su Arktin Milećanin, Dares Frigijac, Sibila, Diktis s Krete, kći Muzeja Atenjanina Helena i drugi, pa čak i trojanski junaci. Đurđević se divi lažljivom grčkom duhu koji je i od Parisa učinio pjesnika. Kod svih spomenutih pjesnika Đurđević ispituje doba njihova života, uspoređuje podatke raznih autora i nalazi potvrde da ti pjesnici nisu živjeli prije Pitagore pa stoga ni mogli spjevati priče o Trojanskom ratu prije njega.¹⁷¹

¹⁶⁹ U bilješkama: „Obiicies: agnovit Pythagoras clypeum, in quo scriptum erat, a Menelao de Euphorbo fuisse dedicatum. Itaque non est fictum bellum Troianum a Pythagora. Responsum ad hoc reponitur: Primo Pythagoras narravit id Hermotimo accidisse, secundo, facile mentiri potuit. Facile fraude et magia id facere potuit, et imponere multis, qui ipsi in omnibus praestabant fidem. Obiicies: multi ante Pythagoram scripsere de bello Troiano, ergo non fictum. Responsum: multi apud Fabricium negant ante Homerum id neminem scripsisse. Et puto scripsisse ut Dictys et Dares. Obiicies: per tot saecula omnes credidere bellum Troianum et Homerum. Credidere Graeci, qui Pythagoras et Pythagorei, quos maximi faciebant, ita dicebant vulgabantque, et quia maxima ibi laus Graecorum, quam antiquitate auctam adamabant, nempe homines qui falsa in suam laudem commentantes, falsa etiamsi suspicari possent esse falsa, pro veris amplectebantur. Romani caudices, a Graecis Pythagoreis seducti, credidere moxque ut scribere coeperunt suasque origines ex bello Troiano ac Homero trahere, pro ipsa veritate, ipsi quoque suae laudis avidissimi, amplectebantur. Moderni autem secuti sunt veteres. Licet falsum et Dioni visum sit Bellum Troianum“.

¹⁷⁰ Đ. Körbler, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, str. 17.

¹⁷¹ D. Nevenić-Grabovac, *Homer u Srba i Hrvata*, str. 26.

Homersko pitanje u nastavi klasičnih jezika

Učenici srednjih škola s homerskim pitanjem mogu se površno upoznati već u prvom razredu kad na satu hrvatskog jezika govore o Homeru i njegovim epovima *Ilijadi* i *Odiseji*. Međutim, ova se tema detaljnije obrađuje samo u klasičnim gimnazijama. Učenici klasičnih gimnazija mogu biti početnici (oni koji nisu nikad učili grčki i latinski) i nastavljači (oni koji su te jezike učili u osnovnoj školi). Početnici se prema planu i programu za grčki jezik prvi put susreću s Homerom u trećem razredu, a nastavljači u drugom.

Prije čitanja *Ilijade* na satovima grčkog jezika učenici se upoznaju s Homerom, njegovim životom i djelom, zatim s homerskim pitanjem, pa onda Homerovim jezikom i stilom. U nedostatku boljeg rješenja, Homer ostaje Homer, najveći epski pjesnik i prvi europski autor kojeg se spominje imenom, koji je živio u 8. st. pr. n. e., najvjerojatnije bio rapsod rođen u Smirni, živio na Hiju, umro na Iju. Međutim, u klasičnim gimnazijama treba posvetiti pažnju i homerskom pitanju kroz povijest. Učenici moraju znati da je antika prihvaćala Homera kao autora *Ilijade* i *Odiseje* te još nekih djela, ali i da su postojali Helanik i Ksenon, koji su mu priznavali samo *Ilijadu*. Zatim je potrebno da se upoznaju s važnim imenima, kao što je Hédelin d'Aubignac s njegovom teorijom te s djelom F. A. Wolfa, koji je zaslužan za otvaranje pitanja o postojanju Homera i njegovu autorstvu *Ilijade* i *Odiseje*. Nakon toga treba nabrojati pet glavnih teorija o homerskom pitanju, njihovu bit i predstavnike te završiti s prikazom homerskog pitanja u današnje vrijeme. Za prikaz homerskog pitanja dovoljan bi bio jedan školski sat. Kad učenici čitajući grčki tekst *Ilijade* i *Odiseje* naiđu na mjesta u kojima su proturječja važna za homersko pitanje, može ih se na to upozoriti. Također, ako učenici pažljivije iščitavaju tekst, primijetit će pojavu stalnih epiteta koji su važni za Parry-Lordovu teoriju. Ako se teorije o homerskom pitanju uče uz čitanje epova, učenicima će biti zanimljivije i lakše će ih upamtiti nego da samo uče suhoparne činjenice. Budući da se homersko pitanje obrađuje detaljnije samo u klasičnim gimnazijama, smatram da je potrebno spomenuti i našeg latinista Ignjata Đurđevića i njegovu tezu o Pitagorinu autorstvu Homerovih epova. Time se stječe uvid u rad i sposobnosti hrvatskih latinista 18. stoljeća, koji su inače pomalo zanemareni u nastavi klasičnih jezika te ih se spominje samo u nastavi hrvatskog jezika. Ignjat Đurđević svakako nije nebitna osoba u povijesti hrvatske književnosti i hrvatskog latinizma pa je važno da se učenici upoznaju s njim i njegovim djelom, bilo na satu grčkog jezika s temom Đurđevićeve rasprave o Homeru, bilo na satu latinskog gdje bi učenici mogli čitati druga Đurđevićeva latinska djela puno veće stilističke vrijednosti nego što je rasprava o kojoj je u ovom radu bilo riječi.

Zaključak

Početak 17. stoljeća javljaju se učenici ljudi koji počinju sumnjati u Homerovo postojanje. Homersko pitanje ima začetak u djelu *Conjectures académiques ou dissertation sur l'Iliade d'Homère* francuskog opata d'Aubignaca, koji Homera smatra samo imenom, a *Ilijadu* krparijom od četrdeset pjesama. Slično je tvrdio i njegov mlađi suvremenik Perrault. Pravo homersko pitanje započinje s F. A. Wolfom, koji je 1795. izdao *Prolegomena ad Homerum*. Ideje za svoje djelo preuzeo je dijelom od prethodnika, no njegove su teze imale daleko veći utjecaj za razvoj homerologije. Wolf ondje zastupa mišljenje da su se *Ilijada* i *Odiseja* širile usmenim putem, da su ranije razbacane i nesređene pjesme povezane u cjelinu za vrijeme Pizistrata te da ih nije spjevao jedan pjesnik. Nakon Wolfa, filologe koji su se bavili Homerom možemo podijeliti na dvije skupine: analitičare i unitariste. Analitičari smatraju da epovi potječu od više autora, a unitaristi brane jedinstvo epova. Stoga se kroz povijest razvilo nekoliko teorija: teorija o samostalnim pjesmama (Lachmann), teorija o jezgri (Hermann), teorija o prvobitnom jedinstvu (Nitzsch), teorija o kompilaciji (Kirchhoff), teorija o jedinstvenoj pjesničkoj obradbi (Mülder, Wilamowitz). U 20. stoljeću najpoznatija je bila Parry-Lordova teorija.

Dubrovčanin Ignjat Đurđević početkom 18. stoljeća pokušao je doprinijeti rješenju homerskog pitanja. On je svoju raspravu pisao u vrijeme kad je već mogao znati za d'Aubignacovo i Perraultovo djelo, ali se njihovim tezama nije poslužio. Đurđevićovo djelo *Homerum nunquam fuisse suspicio* nije izdano u vrijeme kad ga je on napisao te o tome kakav bi utjecaj njegova teza o Pitagorinu autorstvu *Ilijade* i *Odiseje* imala na njegove učene suvremenike možemo samo pretpostavljati. Đurđević nije prethodnik ni analitičara ni unitarista, on je u svom promišljanju potpuno originalan. Međutim, njegove rasprave o Homeru pokazuju veliku obrazovanost, sposobnost izvođenja dokaza i poznavanje literature te ga stoga možemo smjestiti među Wolfove prethodnike.

Popis literature:

- 1) Brezak, Sandra, „Homersko pitanje“, *Latina et Graeca* 1 (2001), str. 125-143.
- 2) Brozović, Dalibor, ur., *Hrvatska enciklopedija* 3, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2001, str. 338-339.
- 3) Davison, J. A., „The Homeric Question“ u A. J. B. Wace, F. H. Stubbings, *Companion to Homer*, London: Macmillan et Co., 1963.
- 4) Dukat, Zdeslav, *Homersko pitanje*, Zagreb: Globus, 1987.
- 5) Fowler, Robert, „Homersko pitanje“, *Latina et Graeca* 11 (2007), str. 39-53.
- 6) Gortan, Veljko, „Ignjat Đurđević“ u: V. Gortan, V. Vratović, ur. *Hrvatski latinisti* 2, Zagreb: Matica hrvatska Zora, 1970.
- 7) Kolumbić, Nikica, Macan, Trpimir, ur., *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993, str. 763-767.
- 8) Körbler, Đuro, „Ignjat Đorđić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju“, *Rad JAZU* 186 (1911), str. 1- 34.
- 9) Škiljan, Dubravko, ur., *Leksikon antičkih autora*, Zagreb: Latina et Graeca, Matica Hrvatska, 1996.
- 10) Lesky, Albin, *Povijest grčke književnosti*, Zagreb: Golden marketing, 2001.
- 11) Nemeč, Krešimir, Fališevac, Dunja, Novaković, Darko, ur., *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb: Školska knjiga, 2000, str. 205-207.
- 12) Nagy, Gregory, „Homeric Questions“, *Transactions of the American Philological Association* 122 (1992) str. 17-60.
- 13) Nevenić-Grabovac, Darinka, „Ignjat Đurđević: *Homerum numquam fuisse suspicio*“ u: D. Novaković, Z. Šešelj, D. Škiljan, ur., *Studia Classica*, Zagreb: Latina et Graeca, 1990.
- 14) Nevenić-Grabovac, Darinka, *Homer u Srba i Hrvata*, Beograd: Filološki fakultet beogradskog Univerziteta, 1967.
- 15) Nevenić-Grabovac, Darinka, „Rasprava Ignjata Đurđevića: *Homerum nunquam fuisse suspicio*“ u I. Đurđević, *Homerum nunquam fuisse suspicio*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1968.
- 16) Saïd, Suzanne, *Homer and the Odyssey*, Oxford – New York: Oxford University Press, 2011.
- 17) Schein, Seth, *Smrtni junak: uvod u Homerovu Ilijadu*, Zagreb: Globus, 1989.

- 18) Sironić, Milivoj, *Rasprave o helenskoj književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska, 1995.
- 19) Turner, Frank „The Homeric Question“ u: I. Morris, B. Powell, ur., *A New Companion to Homer*, Leiden – New York – Köln: Brill, 1996.
- 20) Visković, Velimir, ur., *Hrvatska književna enciklopedija* 1, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010, str. 463-464.
- 21) West, Martin Litchfield, *The Making of the Iliad: Disquisition and Analytical Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- 22) West, Martin Litchfield, „The Homeric Question Today“, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 155.4 (2011), str. 383-393.
- 23) West, Martin Litchfield, „The Invention of Homer“, *The Classical Quarterly*, 49.2 (1999), str. 364-382.
- 24) Zamarovský, Vojtech, *Junaci antičkih mitova: leksikon grčke i rimske mitologije*, Zagreb: Školska knjiga, 1989.

Prilog 1: Prijepis teksta Đurđevićeve rasprave *Homerum nunquam fuisse suspicio*¹⁷²

1. Est et aliqua suspicio nec prorsus importuna et viro erudito abiicienda, quod nunquam Homerus fuerit, sed id nomen fictum esse ab homine eloquente forte Pythagoreo, quibus non inusitatum sub alieno nomine sua commenta edere, cum siquidem ficto bello Iliaco ac ficta *Odyssea* laudem maximam antiquissimis quoque Graecorum quaesivisse, non minus quam quod quaesivit Plato Athenis suis antiquissimis Atlanticorum bella narrando ex Annalibus mendacissimis Aegyptiorum. Imitatum autem fuisse antiquitatem in geographia, in usibus moribusque, vel etiam finxisse multos ritus, de quorum falsitate ob antiquitatem convinci non poterat. Hanc fabulam Pythagorei videntur obtrusisse Herodoto, si non primo, certe magis gravi, quique *Historia* sua hinc inde collecta editaque maximam auctoritatem acquisierat. Hinc ipsum ex Graecis historicis habemus antiquissimum, qui Homeri et Homericorum atque Hesiodorum Poematum antiquitatem memoraverit, quem vide.

2. Pythagoram autem eiusque discipulos in mentiendo sesquiGraecos fuisse palam est. Qualia vero (o sancta veritas!) mendacia fuere magistri; <...> quae vide apud Laertium. Pythagoram autem fuisse discipulum Thaletis, Pherecidis, Biantis, Epimenidis, ut ex eius biographis Laertio, Iamblichio, Porphyrio etc. Vivebat Olympiade circiter 42., ab Urbe vero condita anno 142. ex Plinio lib. 2. cap. 8. In Italiam venit Bruto consule ex Cicerone et Selino, hoc est Olymp. 67. anno 1. Sub Tarquinio Superbo ipsum in Italiam venisse docet Gellius lib. 17. cap. 21. Trecentis et 12 annis ante mortem Epicuri ἠλικίαν aetatem Pythagorae ponit Antiochus Historicus apud Clem. Alex. primo *Strom.*, hoc est Olymp. 49-2. Diodorus in *Excerptis Peirestian.* Pythagoram claruisse ait, Olymp. 61. Vixit autem ad centum annos. Vide Fabricium pag. 456.

3. Poetam fuisse Pythagoram testatur Porphyrius in eius Vita, nam memorat Elegos Pythagorae in monumento Apollinis ab eo inscriptos et Epigramma in Iovis memoriam, cuius hoc erat initium:

„Ὡδε θανὼν κεῖται Ζᾶν ὃν Δία κεκλήσκουσιν“

„Sic mortuus iacet Zan (Dorice pro Ζεύς) quem Iovem vocant“. Hymnum eius memorat Proclus lib. 5. *Comment. in Timaeum.* Item eius ἱερὸς λόγος versu scriptus memoratur ab Heraclide.

¹⁷² Prijepis je napravljen prema izdanju: I. Đurđević, *Homerum nunquam fuisse suspicio*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1968., uredila Darinka Nevenić-Grabovac.

4. Homeri Ionica dialectus propria licet et alias immiscuerit, item eadem Ionica nativa fuit Samio Pythagorae, nam in Samo familiaris. Licet quia in Italia in usu fuit Dorica, pluribus argumentis ex eius fragmentis patet usum fuisse Dorica, qua non antequam in Italiam veniret usus est, sed patria Ionica.

5. Finis cur id faceret Pythagorae fuit, ut sibi divinitatem conciliaret, quam impense et per tot mendacia quaesivit, ut patet ex eius vita. Itaque ut magicas artes suas divinum quid esse, commendaret per Cyrceam, per Nocyam etc. *Odyseam* posuit; ut vero se Euphorbi animam seque Mercurii filium confirmaret vetustissima autoritate, Homerum antiquissimum finxit atque *Iliadem* et *Theogoniam*: maximeque ut deos eadem quae homines agere ac pati ostenderet, ne revocarentur homines a credulitate divinitatis, dum vident eum humana pati atque agere. Simulque ut crederetur eius divinitas libentius, Graecos et urbes Graeciae tam *Iliade*, quam *Odysea* in caelum tulit, ut suae famae avidi, quae ipse intendebat, fraudemque minus intelligerent. Id autem consuetum est, ut dolosi tanquam aliud agentes, inter multa alia quae audientis animum conciliant, quae ad se pertinent, breviter et tanquam forte dictum seu rem episodica insinuant, ut imprudentes ebibant, dum aliud agunt. Nec vero mirum videatur, ad id duo vel tria longissima poemata eum scripsisse, nam vir ingeniosissimus fuit, at nullum laborem quosdam veteres omisisse ac ne mortem quidem ut dei habeantur, ut Empedocles est qui dum cupit deus immortalis haberi, ardentem frigidus Aethnam insiluit ex Horatio. Sed et ne suo suppositio operi fidem conciliaret, refixit clypeum quem dicebat Euphorbi, tanquam suum, confirmans hoc Euphorbum vere fuisse. Certe si mortuus Empedocles incendio divinitatem quaesivit, quid mirum si Pythagoras componendo licet laboriose.

6. Omeri nomen inditum seu fictum non temere, nam ductus cum captivis Pythagoras in Persidem a Cambyse, qui Aegyptum subegerat, ut est apud Fabr. p. 456. in Notis. Hinc forte creditus Aegyptius Homerus a quibusdam quia ibidem etiam Homeri nomen a Pythagora ibi agente insinuat ut opus suum antiquum vere ex multis fatentibus magis crederetur et fama diffusissima ac multi testes essent. Porro cum duo sint modi quomodo ab hostibus ducuntur hostes, nempe vel ut captivi vel ut obsides, quod secundum honorabilius est, cumque ipse ductus fuerit a Cambyse non ut captivus, sed tamen ut hostis, nomen dedit ficto poetae Homero, qui ipse Pythagoras erat, quodque obsidem significat. Ideo etiam in Perside diffusa fama Homeri et versus in Persicam linguam ut Aelian. lib. 12. cap. 48. sic: „Indi vernacula lingua descripta Homeri poemata cantare solebant, item Persarum reges“. Hactenus. De Indis (nam et illuc profectus est Pythagoras) idem fatetur etiam Dio Chrysostom. *Orat.* 53. Homerum item caecum creditum, quia vere caecus autor et incognitus.

7. Thales Pythagorae magister posuit rerum principium aquam, idem fatetur in Homero Pythagoreo. Plenus autem Homerus est Pythagorae sententiis. Vide Plut. in *Homero*. Certe Homerica poemata ex domo Creophyli Samii primum exiere ex Plut. in *Lycurgo*, Heraclides¹⁷³ unde videtur fraus quaedam, Pythagora Samo cum Creophyli posteris concinasse fabulam ut dicerent Homerum hospitio acceptum vel magisterio a Creophylo. Poemata ibi reliquisse, quandoquidem cum Creophyli posteris ipsi eis communis et patria et amicitia familiarissima, imo et discipulus eorum fuisse traditur a Laertio. Quin vero credibile, Homeri poemata tam nota per Graeciam suae laudis avidam, nam per totam Homerus peregrinatus fingitur, potuere latere apud solum Creophylum et tot annis quot a Creophylo ad Lycurgum intercessere, neminem cupido incessit eas transcribendi? Multo magis si enixe amabantur et cupiebantur haec poemata vel mutila, nam ut quidam posteriores, secuti falsam famam, aiunt, ex ore dicentis excipiebantur stilo.

8. Incredible est si unquam Homerus fuisset, eius patriam, genus, aetatem prorsus esse ignotam, aliis aliorum sententias destruentibus. Nam, tam celebris viri, ut aiunt, et per totam fere Graeciam vagantis, qui potuere illa esse ignota, cum multo minora ad unguem illius temporis nota sint? Et cur alicubi idem Homerus suarum earum rerum vel sui nominis non meminit? Modestiae eius id tribuunt moderni, quae incertissima est, certe illo tempore fere omnes antiqui sui suarumque rerum in poematis etc. meminere. At Homerus non meminit, quia fictus.

9. Adde. Thales ex Laertio (vide Platonem et alios) primus aequinoctia, solis conversiones seu τροπὰς et alias huiusmodi observationes astronomicas primus invenit, qui Pythagorae magister fuit et florebat Olymp. 35, 1. At huiusmodi troparum et astronomicarum rerum meminere non semel Homerus et Hesiodus. Item Homerus *Odyss.* o, versus 403. manifeste meminit heliotropii in insula Syra seu Syria, una Cycladum. At Pherecides Syrius, item magister Pythagorae in eadem insula, sua patria constituit id heliotropium, sive solarium vel horologium solare, ex Laertio in *Pherecide*. Item Homerus τροχὸν κεραμέως, rotam figuli memorat aperte Il. Σ, ver. 600. At rotae figuli primum inventorem Anacharsim faciunt. Posidonius apud Senecam Ep. 90. qui sic: „Anacharsis, inquit (Posidonius) invenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsim huius rei fuisse autorem contendo, et si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa

¹⁷³ Ex Plut. ... Heraclides: nejasno mjesto u izvorniku.

sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes“. Hactenus. Non negat Seneca Anacharsim autorem, sed contendere de hac re suo proposito parum pertinente non vult, multoque magis, nam innuit versus Homeri de rota non tam falsos esse, quam totum opus fabulam. Cum Posidonio sentit Laertius, Ephorus apud Strabonem lib. 7, Suidas, Plinius (vide Clementem Alex. Theodoretum et in Indicib. de inventis barbarorum etc). Negat autem id solus ex antiquis Strabo lib. 7, pag. 343, hoc solo argumento usus, quia scilicet ab Homero qui Anacharside antiquior fuit memoratur: sed hoc in controversia est et loquitur sicut tunc credebatur et scriptores posteriores Strabone, viso et Strabone et reliquis ipso antiquioribus et forte etiam coaevs, contra Strabonem iudicarunt.

10. Lycurgus legislator floruit post Troiam captam anno 316, ante Christum 868. ex Petavio pag. 66. Ex eod. Solon florebat Olymp 45.3. sub Tarquinio Prisco et mortuus est annos natus 80 paulo post occupatam a Pisistrato tyrannidem. Pherecides Syrius et Xenophanes Olymp. 60. Polycrates ab Oronte necatus est Olymp. 64, cum iam ante Pythagoram in Italiam isset, nempe Olymp. 62. (ut Iamblichus) sub initium tyrannidis Polycratis. Florebat autem ex Laertio Olymp. 60. Mortuus autem Olymp. 70.4. ex Euseb. fere centenarius. Heraclitus floruit circa Olymp. 69. Thales Milesius natus Olymp. 35.1, mortuus Olymp. 58. Epimenides floruit Olymp. 46. Haec omnia ex Petavio.

11. Pythagoram necesse est ut antiquiorem aliquanto Lycurgo Lacedaemoniorum legislatore affirmant, quicumque Locrensi Epizephyriorum sive Italicorum legislatorem Zaleucum Pythagorae discipulum fuisse scripserunt; siquidem communiter habetur apud scriptores Zaleucum primum omnium adeoque ante Lycurgum, apud homines Graecos ac Graece loquentes, dedisse leges scriptas, nam non tenus alii ante ipsum ac sine scripto dederant. Primum autem omnium Zaleucum leges scriptas dedisse apud Graecos, testantur Scymnus Chius versus 313. sic de Locrensib. loquens:

„Τούτους δὴ πρώτους φασὶ χρῆσάσθαι νόμοις
γραπτοῖσιν οὗς Ζάλευκος ὑποθέσθαι δοκεῖ“

„Hos autem primos, aiunt, usos esse legibus
scriptis, quas Zaleucus proposuisse videtur“.

Clemens Alex. primo *Strom.* „Ζάλευκός τε ὁ Λόκρος πρῶτος ἱστώρηται νόμους θέσθαι“ – „Zaleucusque Locrensis primus, ex historiis noscitur, leges posuisse (scriptas)“. Strabo lib. 6 sic de Locrensibus: „Primi autem leges scriptas in usu habuisse crediti sunt“. Hactenus.

Nempe in Graecia. Ipsum autem Zaleucum fuisse discipulum Pythagorae, licet quibusdam reclamantibus, affirmant propalam multi, quibus temeritas non credere, nempe Laertius in vita Pythagorae sic: „Quin et passim per Italiam non paucos reddidit bonos et doctos viros, Zaleucum inter caeteros, et Charondam legislatores“. Hactenus. Idem et Iamblichus in eiusdem vita asserit, itemque Nicomachus apud Porphyrium in eiusdem vita. Seneca Epist. 90. sic: „Zaleuci leges Charondaeque laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura“. Hactenus. Diodor. Siculus lib. 12. sic: „Zaleuco itaque generis ex Italiae Locris origo ducta est, vir clara stirpe, optimo ingenio praeditus, disciplina admirabili, Pythagorae philosophi discipulus“. Hactenus.

12. Ammandata in vetustatis Graecae densissimam caliginem historia de Lycurgo operum Homeri editore, multi sunt qui Pisistratum supponunt, sublustrioris aetatis hominem, qui Homeri opera ediderit, licet ipsum faciant qui Lycurgum priorem putant, pro secundo editore, vel potius coordinatore, qui ordinata Homericam poemata protulerit. Sed hic quoque mendacia non desunt. Scholia vetera inedita ad fortem Grammaticam Dionisii Thracis, ut testatur Io. Alb. Fabricius lib. 2. *Bibl. Graecae*, cap. 2. num. 16. aiunt Pisistratum LXX grammaticos convocasse, qui ordinarent ac recenserent Homeri poemata hosque inter Aristarchum atque Zenodotum, quorum prae caeteris recensio probata fuit. Atqui et Aristarchus et Zenodotus multo inferiores, ut idem Fabricius observat. Eustathius quoque initio sui comment. in *Iliad*. A idem scribit sic: „Grammatici vero, qui iussu, ut ferunt, Pisistrati Atheniensium tyranni illud (nempe carmen *Iliadis*) concinnarunt et arbitrato suo correxerunt, quorum princeps Aristarchus et secundum illud Zenodotus ... in multa ipsum segmenta diviserunt“. Hactenus. Porro Pisistratus tyrannidem primum invasit circa Olymp. 55. ex Aristot. quinto *Politic.*: eiectus a Megacle, et 11 post annos restitutus ex Herodoto lib. primo, obiit circa Olymp. 62. Aristarchus vero sub Ptolemaeo Philometore circa Olymp. 158. florebat. Zenodotus Ephesius vero sub Ptolemaeo <...> cuius bibliothecae praefuit, ut de utroque Suidas testatur. Itaque Pythagoras cum primum tyrannus factus est Pisistratus aetatis 48 annos habebat. Sunt et qui Epimenidem Cretensem ante Homerum ponant et Homerus ante Lycurgum, qui eius opera multo post tulit, ita Tatianus et Euseb. 10. (primum¹⁷⁴) cap. 3. At Epimenides praeceptor Pythagorae ex Apuleio <...> Laertio aliisque biographis Pythagorae.

13. De Lycurgo ex Ionia vel Samo poemata Homeri Lacedaemonem deferente atque in Peloponnesum, etiam Plutarchus in *Lycurgo* dubiam rem facit, etiam, quod ad itinera Lycurgi

¹⁷⁴ Primum: nejasno mjesto u izvorniku.

in Samum, Asiam, vel alio, nam ab initio vitae eius ait haec omnia incerta esse diversasque sortita sententias. Deinde prorsus improbabile illud quod affert pro causa deferendorum poematum Homeri sic ibidem: „Nam obscurum quoddam Homericæ poesis nomen tum ad Graecos pervenerat habebantque eius partes pauci quidam aliquas, temere dispersas“. Hactenus. An credibile obscurum Homeri poematum nomen esse potuisse in Graecia, quam circumeundo Homerus ut ex eius biographis constat et ex contentione tot urbium Graecarum, originem eius affectantium, suis poematis impleverat? Deinde si dispersa per fragmenta et partes, quin potuisset Graecia, si id verum erat, suae maximae laudis et gloriosae antiquitatis poemata, ipsa suae gloriae avidissima usque ad fictiones et commenta, non curiosissime perquirere illa atque habere? Adde Athenas quae ab ultima antiquitate sapientiae domicilium deprædicatur, quæque Homerum civem iactabat, an verisimile, tam incuriose se gessisse, ut prima non perquireret, sed Lacedaemoniis rudibus ea gloria cederat. Nec vero Creophyli posteri in Samo adeo occulta tenebant, ut nemini legenda, imo et exscribenda, ut Plutarchus ibi atque Heraclide in *Polit.* vero Lacedaemonii permetterent, ut permisere Lycurgo. At vero negat ex aliis antiquis Aelianus lib. 13. *Var. hist.* cap. 14. quod dicit Plutarchus, nam etiam post Lycurgum dicit Graecos poematum Homeri habuisse partes ac fragmenta quaedam temere dispersa. Itaque non constat innovatum quicquam de Homeri poematis neque allata in Graeciam integra a Lycurgo.

14. Pisistratus itaque quod magis credibile, prorsus ignota Homeri, ut et Hesiodi opera, primus videtur protulisse, cum tyrannus Athenarum esset, quod incidit in annum aetatis Pythagoræ 48, ita ut iam cum Creophyli posteris suis conterraneis et contubernalibus potuisset iam multo antea in iuventute fraudem explere, et in suis itineribus pro opere veterrimo Homeri, sive id nomen alicuius vetusti poetae tam notum, ita ut opus tantum suppositum sit, sive ignotum, ut et nomen.

15. Hypoboli verum, illa pro Homericis vetustissimis venditare etiam Indis ac Persis magisque gymnosophistis venditare.¹⁷⁵ Quibus deceptus Pisistratus ea pro antiquissimi acceperit, Athenas tulerit, et ut videbatur, sive ipse sive per filios quorum Hipparchus eruditus ex Platone sive per alios contexerit.

16. Pythagoræ aetatem laboriose quaerere, inutile est quandoquidem viri eruditissimi, quorum opinionem hac in re libentissime sequor, aetatem eius sapientissime ex tot pugnantis veterum sententiis, quantum erui potuit eruerunt, inter quos eminent Henr. Dodwellus in

¹⁷⁵ Et in suis ... gymnosophistis venditare: nejasno mjesto u izvorniku.

dissert. de aetate Pythagorae et diss. 3 de Cyclis Graecorum § 12. et Richardus Bentleius in *Apologia Dissertationis pro Epistolis Phalaridis*, quorum primus Pythagoram negat natum post Olymp. 52.4., alter negat natum ante Olymp. 43.4. Rationes apud ipsos vide. Vixisse autem annos traditur 99, ut apud Io. Tzetzem *Chil.* 11. hist. 366.

17. Certe ut an falsum sentiam de Homero supposito a Pythagora, manifeste cognoscatur, neminem ex antiquis habemus, qui Homeri meminerit antiquiorem Pythagora. Antiquissimus est Herodotus, qui tamen condidisse censetur historiam suam circa Olympiadem 84., nempe et minimum et ut tardissimum sumamus natalem Pythagorae, fere triginta annis post mortem eius, quando iam inveterata potuit esse fraus ac fabula de Homero atque receptissima quandoque apud Creophyli posteros concinnata a Pythagora iuvene, ut verosimile est.

18. Creophyli posteros Pythagorae amicos ac magistros docet Laertius. Quis autem Creophylus hic. Strabo lib. 14. pag. 736. sic: „Samius fuit etiam Creophylus. Hunc aiunt (nota tò aiunt) Homero hospitium aliquando praebuisse donoque ab eo accepisse Inscriptionem (nempe ut inscriberet suum nomen) poematis de capta Oecalia. Callimachus contra quodam epigrammate indicat autorem fuisse Creophylum... Quidam hunc Homeri magistrum fuisse tradunt, alii non hunc, sed Aristeam Proconesium“. Hactenus. Caeterum hic quoque mendacium, nam Aristeas Proconesius ut satis erudite ac firmiter ostendit Vossius *De historic. Graecis* lib. 4. cap. 2., vixit temporibus Cyri et Croesi, nempe iunior Solone fuit. Suidas Olymp. 50. natum esse retulit, nempe coevum fuisse Pythagorae, nihilominus licet eius opus sive *Poema de Arimaspi* tempore Pythagorae fuerit conditum, creditum tamen est a posterioribus et scriptum ante Homerum fuisse antiquissime et Homeri magistrum, eiusque tantam antiquitatem credidere Tatianus in *Orat. con. Graecos*, Herodotus, lib. 4. licet paulo ante eum vixisset, seu cum illo. Etc.

19. Certe fabulosissima narrabantur de Aristeia, credita tamen non modo a vulgo sed etiam a doctis, fere ut de Homero. Strabo id testatur lib. 13., Plutarchus in *Romulo*, Plin. lib. 7. cap. 52., Suidas etc.

20. Porro Plato lib. primo *de Repub.* dubitat an vera sint quae Creophylo amico sive hospite Homeri traduntur, ita ut nunquam apud ipsum fuerit Homerus eique poemata sua integra relinquere. Sic: „Nam Creophylus, o Socrates, Homeri sodalis, fortassis ad disciplinam magis adhuc ridiculus, quam ipsius nomen apparet, si quidem vera sunt quae de Homero dicuntur“. Hactenus.

21. Nonne Sybillae communiter diuque a viris doctis credita sunt carmina quae hodieque extant et antiquiora Homero putabantur et nunc a viris doctis plane vincitur, ea esse a multo posteriore scriptore supposita. Suppositi etiam Dares Phrygius et Dycitis Cretensis qui tamen praedicantur multo Homero antiquiores. At tanta conscribere inutiliter sibi, nempe laboriose commentari, ut sibi laus nulla redundet, incredibile id fecisse Pythagoram. Responsum ut fecit autor.

22. Anonymus ignotusque Sybillinorum, qua de causa nescitur, quaesivitque suo opere ex antiquitate putativa auctoritatem, non laudem: fuit Anonymus autor *Pimandri*, *Asclepii* etc. sub nomine Hermetis Trismegisti. Quaesivisse videtur et magis rationabiliter Pythagoras, nam multum eius dogmatibus quae in futurum meditabatur edere, conferebat celebre poema, antiquissimum creditum, in quo suorum futurorum dogmatum rudimenta disseminavit, ut infra ostendam. Conferebat deos humanis affectibus, a infirmitatibus subditos auctoritate antiquissimi poetae ostendere, qui cupiebat, deus haberi, quod et illi contigit. Conferebat ei in laudem maximam Graecorum scriptus liber, nam inde dum suas laudes credunt, et vetustissimum scriptorem vera scripsisse ex benevolentia contendunt, eius dogmata nec opinato insinuabantur. Sciebat autem ipse non melius res quam per oblectamenta insinuari et oblectantia facile vulgo credi atque mentibus insinuari. Paucis: *Ilias* et *Odysea* sunt parasceve quaedam et animorum praeparatio ad Pythagoreorum dogmata et Pythagorae divinitatem suscipiendam.

23. Adde quod Lisetio in Notis ad Lib. primum Vellei et autori Ephemeridum Parisiensium anni 1702. p. 314. Homerus non videatur ex adhuc rudi ac simplici, qualem ei dant, antiquitate poeta, parum redolere illius simplicitatem aetatis, qualis sub initium Olympiadum fuit. Et Quintiliani lib. 10 iudicium de Homero profecto tale est (ut et Tallii et Velleii), ut vel insipienti appareat aevum cultiorem Pythagorae, et non Iphiti, seu Lycurgi sapere, licet in Homero videantur mores veteres immisti ad vetustatem libro conciliandam et quaedam sed paucae simplices formae loquendi, sed eloquentia passim aperitur ex arte rhetorica, quae forte nulla erat sub Iphito.

24. An et Hesiodi *Theogonia* supposita a Pythagora? Ambigo. Sed certe antiquissimam qualem faciunt non puto et sequor Dodwelli sententiam de eius aetate et Homericos deos arbitror fortasse inde a Pythagora petitos, multi vero Homerum et Hesiodum, imo communis opinio censet coevos, sed multi quoque Hesiodum antiquiorem. Triginta ad minus annis antiquiorem facit Lapis Oxoniensis sive Harundelianus. Antiquiorem item Homero aiunt, sed

non quanto tempore L. Accius poeta, et Ephorus historiae scriptor, apud Gellium lib. 3 cap. 11, et scholiastes Pindari *Nemeonic. Od. 2.* Memorat Sextus Empyricus *contra Mathem.* quosdam qui una cum Lino et Orpheo antiquissimis Hesiodum antiquiorem faciant Homero sic: „Ἐνιοὶ γὰρ Ἡσίοδον προήκειν τοῖς χρόνοις λέγουσιν, Λίνον τε, καὶ Ὀρφεα etc“. – „Aliqui vero dicunt ab Hesiodo, Linoque et Orpheo temporibus praecedi (Homerum)“. Hactenus. Certe uter illorum antiquior, non modicam litem inter Graecos fuisse (nempe quinam aptius mentirentur contendebant) innuit Seneca *Epist. 88.* et Pausan. in *Beotic.*

25. Aliud argumentum a Pythagora confictam *Illiad.* etc. nam in eis omnia Pythagorae dogmata reperire est et si otium esset plura congererem, nunc autem aliqua pro specimine, ac potiora, nec sine testibus. Stobaeus *Serm. 31.* sic: „Quantum commendaverit Homerus taciturnitatem, per haec luculenter ostenditur, inquit vero:

'O Thersita loquens sine iudicio, cogi vehemens concionator his,
Desine, et solus contendere cum rege noli.' (Il. B 246)

Et cum Telemachus dixisset:

'Nimirum deorum aliquis intus est, qui caelum incolunt amplum'. Reprehendens pater subiecit:

'Tace animumque contine, nec interrogaveris,
Hic equidem mos est divorum caelicolarum'.

Hoc interpretationem Pythagorici nominantes, nihil respondebant de divinis rebus, quoquo modo interrogarentur“. Hactenus.

26. Plutarch. in lib. de Homero sic: „Eiusdem considerationis sunt, arithmetica etiam, quae est numerorum scientia, et musica, quas plurimi fecit Pythagoras. Videamus, an de his quoque Homerus aliquid dixerit. At dixit sane plurima, sed pauca adduxisse satis erit“. Hactenus. Mox Pythagorae dogma numerorum exponit ostenditque exemplis idem reperiri in Homero. Vide locum.

27. Principia rerum esse aquam Homerus asseruit, quam sententiam Pythagoras accepit a suo magistro Thalete. Homer. autem Il. Ξ, v. 246.

„Praebuit Oceanus cunctis primordia rebus“.

28. Certe *Ilias* et *Odyssea* compositae a poeta videntur qui Thaletis astronomica, quorum Thales primus vel autor vel coordinator, in mente satis habuerit. Plut. ibid. sic: „Sol in orbem fertur, vivus est, aeternus, et interitus securus“. Hactenus. Qualem Homerus non uno loco innuit. Mox sequitur Plut. sic: „Reliqua etiam caeli sydera Homero non fuisse incognita“, ex his constat quae scripsit (Il. Σ, 487)

„Pleiadasque Hyadasque et vim gravis Orionis“.

29. Descripsit etiam Ursam, quae perpetuo convertitur circa polum septentrionalem, qui nobis semper apparet et quae propter sublimitatem nunquam Orizontem tangit. Ostendit etiam eodem tempore rotatione circumagi et minimum Ursae et maximum Orionis circulum. Meminit et tarde occidentis Bootis, qui rectus defertur etc. Hactenus.

30. Immortalitas animae a Pythagora asserta fuit, ut Laertius, Porphyrius, Iamblichus in eius vita et patet ex eius metempsychosi. At Homerus passim id ostendit ut cum Patrocli animam Achilli adstantem et colloquentem inducit et in *Odyssea* Necya tota sive Ulyssis mortuos elicientis atque interrogantis patet narratio.

31. Plut. 1. cit.¹⁷⁶ sic de metempsychosi Homerica: „His consequens est Pythagorae decretum mortuorum, nempe animas transire in formas alias corporum. Sed ne hoc quidem ab opinione Homeri alienum est. Qui vero induxit Hectorem cum equis colloquentem et Antilochum ipsumque Achillem atque hunc quidem non loquentem modo, sed et audientem verba equi; tum canem qui hominibus prius iisque domesticis Ulysem cognoverit: quid aliud quam communitatem rationis agnationemque humanae cum brutorum animabus ostendit“. Hactenus. Sed nihil magis id probat, quam mutatio sociorum Ulyssis in bruta animalia, nam insipientium hominum aiebat Pythagoras in bestiarum corpora immigrare: ideoque Ulysses ibi non mutatur in brutum, quia sapiens fingitur.

32. Certe Pythagoras, quae in animo facere habebat, multa in poematis Homericis praeparavit ac praececinit. Ut Ulyssis descensum ad inferos et conspectus animarum tam bonarum quam malarum, atque allocutio. Id ipsum de se postea finxit Pythagoras ex Laertio. Ut Patrocli anima quae adstabat Achilli: ita sibi adstare, ac terra¹⁷⁷ habitare cuiusdam animam dicebat Pythagoras ex Laertio.

¹⁷⁶ Cit.: nejasno mjesto u izvorniku.

¹⁷⁷ Terra: nejasno mjesto u izvorniku.

33. Pythagoras definiebat amicum: „Alter ipse: sive alter Ego“, ut Porphyr. in eius vita. Homerus (*Il.* Σ 82) sic: „Non secus atque meum caput“. Hactenus. Cor comedere prohibebat in symbolo Pythagoras. Item Homerus *Il.* Ω 126 sic: „Quo nato immensum prodens usque dolorem: Ipse suum cor edens“. Hactenus. Idem *Il.* I.,110 sic:

„Ergo quae vestrum cuius incomoda mittat (Iupiter)
Ferte, dii, vestram tacitique agnoscite sortem“. Hactenus.

At Pythagoras in aureis carminibus sic:

„Iam cum fatali mortalibus infligantur
Fortuna et divum vexent mala plurima nutu
Quae sibi contigerint animo aequo ferre labora“.

34. Sinistrum pedem prius levandum, inter symbola Pythagorae est. Et significat, nos oportere esse pigriores, ac tardiores ad mollia, ac luxum indolentia, quod lavacra ac balnea significant. At Homerus in *Odyssea* lavacra calida vituperat, quae delicatorem ac luxuriantium.

35. Pythagorae familiarissimum fuit illud: „Ne quid nimis, seu: sit modus in rebus“. Et signanter de hoc tractavit in suis Opusculis teste Laertio in eius vita. At Homerus *Odysseae* 1, 69. sic: „Praestat, cuncta modo fieri“. Hactenus.

36. Amicorum omnia communia esse et amicos unum esse non uno loco habetur in Homeri poematis, sed praecipue in Achille et Patroclo id exprimitur. Nam *Il.* Σ sic Achilles ad matrem Thetidem:

„Sed quae mihi ex his voluptas, cum charus perierit socius
Patroclus, quem ego praeter caeteros honorabam socios.

Aequae ac me ipsum (ἴσον ἐμῆ κεφαλῆ)“

et *Il.* ψ. Patroclus post mortem Achilli apparens. Cui sic loquitur pag. 248.

„Ne mea a tuis seorsum ponas ossa, Achilles,
Sed simul, sicut nutriti sumus in nostris aedibus...
Sic etiam et ossa nobis una urna contegat,
Aurea Amphora, quam dedit venerabilis mater“.

37. Timaeus autem apud Laertium primum dicit fuisse Pythagoram, qui amicorum omnia communia dixit amicitiamque esse aequalitatem (ἴσον ut supra). Ipsius quoque discipulos

facultates omnes in unum deponere solitos communesque facere. Idem confirmat Porphyrius in eius vita, item Iamblichus et Gellius lib. 1. cap. 9. in fine.

38. In prima *Il.* non longe a principio, dicit clangentes seu sonantes Apollinis sagittas Homerus. In eo sono innui Pythagoricum sonum sphaerae solaris, docet Heraclitus sive Heraclides in *Allegoriis Homericis*. De sententia autem Pythagorae agit Macrobius in *Somn. Scip.* lib. 2. cap. 1.

39. In *Iliade* B Agamemnon in concione volens ostendere paucitatem Troianorum dicit, quod si per decurias, δεκάδας, convivantium Graecorum singuli Troiani pincernae assignarentur, multae decades convivarum pocillatore carerent. Pythagorae in omnibus numeris religio nota est signanterque suis praescriptis ut in convivio non ultra decem essent, ut narrat in eius vita Iamblichus. Cur autem id Pythagoras? Nam denarium nostri perfectio, siquidem et Graeci et barbari perficere denarium in numerando, redeunt ad unitatem.

40. Sanctus Hieronimus *Quest.* 10 ad Hebidiam sic: „Nobis autem nihil placet, nisi quod Ecclesiasticum est et publice in Ecclesia dicere non timemus: ne iuxta Pythagoram et Platonem ... dicamus animas lapsas de caelo esse et pro diversitate meritorum, in his, vel in illis corporibus paenas antiquorum luere peccatorum“. Hactenus. Itaque ex horum scuta ergastulum seu vincula animae corpus. Certe δέμας indeclinabile non uno loco apud Homerum corpus significat, nempe a δέω, ligo, unde δέμα vinculum. Observat Plut. in *Homero*, Homerum hoc nomine corpus vivens semper sic appellare et contra mortuum σώμα.

41. Symbolum Pythagorae relatum a Iamblichio est: „Cum tonat terram tangito“, quod interpretantur apposite quidam: „Cede potentiori“. Homerus autem *Il.* I (Iota) sic: „Cum Iove ego certare nolim“. Hactenus.

42. Pythag. symbolum: „ἐν ὄδῳ μὴ σχίζειν ξύλα“ Olympiodorus interpretatur, „Ne vitam nimiis curis discrucies, et inanibus cogitationibus agites“. Via vero vitae cursus, lignum fortis animum. Homer *Il.* X sic:

„Tute caveto,

Aut dicti aut facti cruciet tua pectora cura

Quin tranquillus edasque, bibasque ita ut ante solebas“.

43. „Progredienti gregi e via cedendum“ Plutarchus interpretatur: „Multitudini non obsistendum“. *Iliad.* autem X, sic Homerus:

„Arceset mox ipse sibi crudelia fata,
si multis pugnare velit“.

Et de procis *Odyss.* sic:

„Cum pluribus ardua res est
Depugnare viris inter convivia solos“.

44. Clemens Alex. *Strom.* lib. primo sic: „Illud autem: sponde, noxa praesto est“, Cleomenes quidem in libro de Hesiodo dicit, prius fuisse dictum ab Homero iis verbis: „Δειλαὶ τῶν δειλῶν τε καὶ ἐγγυᾶσθαι“. Aristotelei autem existimant id fuisse Chilonis: Didymus autem dicit, id fuisse admonitionem Thaletis. Hactenus.

„Colubrum intra aedes collapsum ne perime“.

Hoc est ne hominem quidem malum, qui in domum tuam hospes venerit, caede. Ita Plutarch. exponit. Homerus in *Odysea* ubi de Calypso et Ulysse sic:

„Nam divis reverendus et immortalibus ille est,
Quicumque appulerit multis erroribus actus
Nunc uti ego“.

45. Pythagoreorum sententia fuit ex Strabone lib. 1., musicam mirifice prodesse ad mores formandos et corrigendos. Certe hac schola imbutus fuit Homerus qui *Odyss.* v versus 266. narrat non antea Clytemnestram Agamemnoni fidem fregisse et Egisto adhaesisse, quam Cantorem (Ἀοιδόν) cui Agamemnon eam tutelae disciplinae commiserat, Egistus in exilium deportaret.

46. Pythagoras refixo clypeo Euphorbi testatus est se Euphorbum fuisse in bello Troiano, ut docet Horat. lib. primo *Od.* 28. Ovid. autem *Metamorph.* lib. 15. versus 160. sic loquitur Pythagoras.

„Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Haesit in adverso gravis hasta minoris Atridae
Cognovi clypeum laevae gestamina nostrae
Nuper Abanteis, templo Iunonis, in Argis“.

47. Maximus Tyrius *Orat.* 28 sic rem narrat: „Pythagoras Samius Graecorum primus ausus est dicere, corpus quidem suum quandoque morti cessurum, animum vero, quasi ex ipsius corporis funere, evolaturum, a morte pariter ac senectute immunem. Qui etiam antequam corpus induisset, habuerit vitam. Is haec dicens fidem meruit apud caeteros Graecos creditumque est illum, aliud iam olim in terra corpus habuisse, quod tum Troicus fuit Euphorbus. Credulitas autem illa hinc robur accepit. Ingressus vero Palladis templum, in quo erant multae ac variae dedicatorum munerum species, in his clypeum figura Phrygium reperit, vetustate iam consumptum. Hunc cum Pythagoras vidisset: „Clypeum agnosco meum (inquit) quem mihi interfector meus abstulit in Iliensi pugna“. Cuius cum admiratione sermonis capti incolae essent, suspensum detrahunt clypeum, in eoque hoc epigramma scriptum inveniunt: „Palladi Menelaus ab Euphorbo“. Hactenus. Heraclides Ponticus apud Laertium in Pythagora narrat Menelai hoc anathema fuisse, nempe clypeum Euphorbi, in Apollinis aede sacratum: et iam ante Pythagoram fuisse ob vetustatem *iam putrefactum* solamque *reliquam fuisse* clypei *eburneam faciem*. Hinc arguo falsitatis hanc narrationem de scuto. Primo Ovidius dicit suspensum fuisse a Menelao (Acron, ab ipso Euphorbo) in templo Iunonis Argivae, Maximus Tyrius in templo Palladis, Heraclides in templo Apollinis. Secundo Maximus Tyrius clypeum hunc dicit, iam vetustate consumptum et Heraclides exactius adeo iam putrefactum fuisse, ut solum ebur superesset. Quomodo ergo superscriptio non corrosa, certe in superficie pellicea scriptum fuisset, quod memorat supra Max. Tyrius. Quid quod armis Euphorbi non est potitus Menelaus, quem adventu Hectoris territum et a corpore Euphorbi recedentem inducit Homerus *Il. P.* cum hoc questu:

„Ὡ μὲν ἔγωγε εἰ μὲν κε λίπω κατὰ τεύχεα καλὰ“

„Hei mihi siquidem linquo arma pulchra“. Praeterea ferreum vel aereum hunc clypeum fuisse constat, itaque non ex ebore et corruptibili ligno aliave fluxa materia. Certe quos hactenus citavi, Latini vocant hunc clypeum, Graeci vero ἀσπίδα. Clypei autem sive ἀσπίδες aerei erant apud veteres, nam apud Virg. lib. 2. sic Anchises: „Fuge, nate, propinquant, ardentes clypeos atque aera micantia cerno“. Livius lib. 45. sic: „Edito ludicro omnis generis, clypeisque aereis in naves impositis“. Hactenus. Clypei hi Macedonum, eorumque auxiliariorum devictorum.

48. Plinius lib. 35. cap. 3. sic: „Scutis vero qualibus ad Troiam pugnatum est continebantur imagines, unde et nomen habuere clypeorum“. Hactenus. Id est ἀπὸ τοῦ γλύφειν, sculpere, quod metallum innuit. Et mox infra narrat, M. Aufidium docuisse patres, argenteos esse clypeos qui pro aereis, per aliquot iam lustra assignabantur. Hactenus. Porro quod clypeus

Romanis, idem ἄσπις Graecis et quod scutum Latinis, θυρεός Graecis. Plutarchus in *Romulo* sic: „Scutis autem Sabinorum Romulus uti caepit, mutata priori armaturae specie, nam ipse ac Romani ante Argolicis aspidibus (clypeis) utebantur“. Hactenus. Livius lib. 8. de Latinis Romanorum stipendiariis sic: „Clypeis antea Romanis usi sunt, deinde postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clypeis fecere“. Hactenus. Livius lib. primo narrat Servium Tullium populum Romanum in centurias et classes divisisse, mox primae classi constituisse *galeam, clypeum, ocreas, lorica, omnia ex aere*. Secundae vero classi *scutum pro clypeo, et praeter lorica omnia eadem*. Quod ultimum sic Graece vertit Dionys. Halicarn, lib. 4: „Ἀντὶ τῶν ἀσπίδων ἀνέδωκε θυρεούς“. Scuta porro seu θυρεοί ad discrimen clypeorum seu τῶν ἀσπίδων, qui aerei, confecta erant magnam partem e lignea materia, ut docet Varro L. L. lib. 4., Plinius lib. 16, c. 40., Hesychius sic: „Salices scuta, quia primitus ex hac materia sunt facta“. Hactenus. Scuta diversa esse a clypeis etiam Servius ad *Aeneid.* 9. ad illud: „Scutati omnes, Volscente magistro“. Sic. Scutati omnes, non clypeati, nam clypei peditum sunt, scuta equitum. Hactenus. Itaque ille aspis et clypeus Euphorbi si computruit, sequitur vel non satis apte supradictos autores loqui et pro scuto clypeum accipere vel falsam narrationem a vulgo traditam scripsere, nam aerei clypei non putrescunt, sed scuta ex ligno. Sed Homerus omnibus suis heroibus inter quos Euphorbus, dat scuta ferrea sive aspides sive calcea, cur non et Euphorbo? Deinde nec memorat Homerus, fuisse clypeatum Euphorbum et potuit etiam sine clypeo pugnare, nam clypeum, ἄσπίδα Menelai eius adversarii atque interfectoris memorat. Memorat item ἄσπίδα Hectoris *Il.* H et alibi aereum ac lucentem; aspidem memorat Lycaonis Priamidae *Il.* Φ, et Agenoris Antenoridae ibidem. Paridis ἄσπίδας φαείνας lucentis clypei meminit *Il.* Γ. Deiphobi aspis memoratur *Il.* N. item Coonis Antenoridae *Il.* Λ. Aeneae quoque *Il.* E et Deicoontis Pergatides ibidem et ibidem omnes Paphlagonas sive Pylaemenis socios vocat Ἀσπίδας sicut et Sarpedonis socios *Il.* Π. Aeneae quoque scutum aereum memorat *Il.* Υ. Itaque si nemini Troianorum praecipuorum, si nemini Graecorum ad Troiam pugnantium, non aspis sive aereus clypeus, certe aereus etiam Euphorbo, non eburneus. Duobus autem vocabulis tantum utitur Homerus: *σάκος*, ubi de clypeo aereo sed ponderoso, ut erat Aiakis et Achillis, ubi autem aereus aspis, sed levior, ἄσπις, ut Aeneae quem sic describit *Il.* Υ. ubi pugna Aenea cum Achille pag. 236:

„Iaculatus est Aeneae per clypeum undique aequalem,
Antyge sub prima, ubi tenuissimum currebat aes,
Tenuissimum autem inerat corium bovis“. (Et hunc vocat ἄσπίδα)

49. At vero Achillis pugnantis hic cum Aenea clypeum vocat σάκος a σάπτειν quod est onerare, nam aereus et onerosus. Sic vero ibidem:

„Clypeo Achillis quinque plicas superduxerat Vulcanus,
Duas aereas, duasque intus stanni,
Unam vero auream, qua detenta est aerea hasta“.

50. Sed redeamus ad Pythagorae sententias quae in Homero occurrunt. Homer. *Odys.* p. „Sunt formidandae regum offensaequa minaeque“. At Pythagorae Symbolum est: „Coronam ne decerpas“, „Στέφανον μὴ δρέπεσθαι“. Quod palam passimque interpretantur: ne principes magistratusque in aliquo offendas.

51. „Hominis vestigia non esse ferro configenda“; symbolum est Pythagorae, interpretantur, mortuorum memoriae non detrahendum. Et *Odys.* φ sic: „Haud fas est super occisis iactare te ipsum“. Hactenus. *Nutririque ex sanguine animam*, aiebat Pythagoras apud Laertium. Id clare expressum est ex Homero *Odys.* λ ubi animas mortuorum Ulysses allexisse scrobibus plenis sanguine, quasi cibo earum atque alimento. Unde et Tiresias sive eius anima alloquitur ibi Ulysses. pag. 98:

„Sed retrocede a fossa, remove autem gladium acutum
Sanguinem ut bibam, et tibi vera dicam“.

Et mox: „Ille deinde bibit sanguinem nigrum“. Hactenus. Allexisse autem sanguine brutorum, ob metempsychosim, quasi brutorum sanguis alimentum aptum sit animae immortalis.

52. Pythagoras mendax atque impostor, cur non potuit pro antiquissimo novum opus substituere et imponere suis synchronis tanquam de novo repertum apud Creophylum eiusque posteros et cum Leodamante componere hunc Homerum fuisse hospitem olim Creophyli ibique opus integrum reliquisset ac latuisse diu: quando tot res multo incredibiliores suis contemporaneis obtrusit: ut suas transmigrations. Iam supra quoque diximus quaedam de imposturis Pythagorae, nempe ex Plutarcho in *Numa*, de libro subdito Orpheo etc.: nunc reliqua Lactantius lib. 3. cap. 18. sic: „Nisi forte credamus inepto illi seni, qui se in priori vita Euphorbum fuisse mentitus est... videlicet senex vanus (sicut otiosae (non meum) amicalae solent) fabulas tanquam infantibus credulis finxit. Quod si bene sensisset de iis quibus haec locutus est, si homines eos existimasset, numquam sibi tam petulanter mentiendi licentiam vindicasset“. Hactenus. Hanc primo fabulam de se commentus est, animas post mortem in alia corpora sive hominum sive brutorum transmigrare seque primo fuisse quendam Aethalidem,

qui Mercurii filius censebatur, mortuo Aethalide transisse in Euphorbum, quo occiso a Menelao, animam transisse in Hermotimum Clazomenium et ad faciendam fidem huius rei, mentiebatur Hermotimum in templo quodam Apollinis clypeum Euphorbi agnovisse, quem dedicaverat Menelaus. Ubi vita functus est Hermotimus, transiit anima in quendam Pyrhum Delium piscatorem, et post Pyrhi mortem in Pythagoram. Si quis diceret: Quandoquidem spatium temporis inter hasce transmigrations intercedit, quid interim animimula, vagula, blandula faciebat. Respondebat, iam Aethalidi protogono huius successionis transanimationum sive animae Pythagorae primum in eo existenti, concessas fuisse plerasque praerogativas ac privilegia a Mercurio, interque caetera, ut perpetuo errore vagaretur et in quas vellet arbores vel animantes commigraret inferosque adiret videretque, sed et exiret non prohibente Charonte nec Cerbero. Itaque interim dum in Euphorbum, Hermotimum etc. sese inspiraret, usum supradicto privilegio. Sin autem interrogaretur: Cum in alios quoque mortales huiusmodi animarum commigratio fieret, cur anima sola Pythagorae memoriam preteritorum migrationum rerumque haberet, reliquae vero non item. Respondebat, reliquas ante novi corporis hospitium Lethem bibere, sive oblivionem, suam vero sive Aethalideam aliud quoque munus ab eodem Mercurio suscepisse. Nam Mercurius, ut fillium suum monuisse Aethalidem, ut peteret praeter immortalitatem corporis, quicquid vellet, petiisse igitur Aethalidem praeter praefatum donum vagandi post mortem quo vellet, aliud quoque, nempe ut et vivens et vita functus, omnium quae contigissent, memoriam haberet. Confirmabat haec, quae dicebat vera esse. Quia ipse olim Euphorbus dicebat, se fuisse Aethalidem et ea privilegia a Mercurio accepisse, sed et ipsum Hermotimum Euphorbi, hoc est suum clypeum iam putrefactum, ac solo ebore reliquo, agnovisse apud Branchidas in Apollinis fano et Pyrhum piscatorem, viventem adhuc narrasse totam suae palyngenesiae successionem, ut scilicet primo Aethalides, tum Euphorbus, deinde Hermotimus fuerit etc. seque ipsum in inferos ire posse cum vellet et inde exire. Haec omnia ex Heraclide Pontico apud Laert. aliisque eius biographis. Sin autem de hoc quoque quis dubitaret nec testes mortuos admitteret, pro summa supremaque ratione subdebat, quod ipse dixerit: „Αὐτὸς ἔφη“, atque excandescebat quod ipsi non crederetur, qui supra hominem esset, et praestantiori seminum commistione genitus, ut narrat Aelianus *Var.* lib. 4. cap. 17. qui et haec subdit. Non licebat autem in dubium vocare quae ipse dixisset neque ultra quicquam interrogare, sed tanquam oraculo, ita eius dictis, ii qui tunc erant acquiescebant. Hactenus. Hoc supradictum totum Lactantius lib 3. cap. 18. sarcasmo irridet sic: „O miram et singularem Pythagorae memoriam! O miseram oblivionem nostrum omnium, qui nesciamus quid ante fuerimus“!

53. Certe non dissimilem ac ut suspicor cum Leodamante in Samo, imposturam ad sibi conciliandam divinitatem atque extimationem fecisse ab Hermippo narratur apud Laertium in *Pyth.* sic: „Aliud item quiddam huiusmodi de Pythagora Hermippus refert. Ait vero illum cum in Italiam venisset, subterraneam fecisse domum matrique mandasse, quae contingerent, tabulis inscriberet tempusque adnotaret, deinde illum descendisse: ac dum rediret, id matrem fecisse. Anno autem exacto ascendisse Pythagoram ex effossa domo squalidum ac macie confectum advocataque concione dixisse, ex inferis se ascendere atque ut sibi fidem faceret, recitasse quicquid evenisset. Eos vero iis quae dicebantur affectos in lacrymas eiulatusque prorupisse Pythagoramque iam divini quippiam habere existimantes, uxores suas illi in disciplinam certatim dedisse“. Hactenus.

54. Obiicies: Pythagorae effatum est, ab animatis esse abstinendum, ita ut ne diis quidem nisi inanimatis faceret: quod communiter censetur. Atqui *Ilias* atque *Odyssea* plena et cibis, et sacrificiis animalium sanguinolentis, ita ut etiam ibi hostias humanas Achilles narretur Patroclo interfecto inferias fecisse. Unde manifestum illa poemata Pythagoram non redolere. Responsum. Primo quod Pythagoras *Iliadem* etc. edidisse credendus est cum nondum abstinentiam ab animatis docuisset. Secundo. Multa argumenta sunt, illud pronunciatum: ab animalibus abstinendum, quod eius discipuli traxere postea ad abstinentiam a carnibus; esse symbolum et significare, abstinentiam a brutalibus operibus. Certe Pythagoras multorum iudicio ac testimonio carnes et comedit et sacrificavit. Et primo marinis utebatur in cibo, praeter sepiam, erithinum, etc. ex Laertio, et trigla seu mullo ex Aristotele. Aristoxenus apud Laertium et Athen. libro 10. cap. 3. dicit, *cuncta Pythagoram animata in cibum permisisse*. Laertius item testatur alios quoque dicere, Pythagoram in sacrificiis usum gallis gallinaceis, et haedis lacteolis. Plutarchus in lib. de capienda ex hostibus utilitate sic: „Pythagoras ... omnis non feri animalis caede interdixit“. Hactenus. Itaque caedem quorundam permittebat. Idem Plut. hac interpretationem Pythagorici effati iterat in *Qq. Romanis* cap. 75. Hoc autem fuisse dogma Pythagorae narratur: „Μὴ δὲ φθίνειν ζῷον, ὃ μὴ βλάπτει ἄνθρωπον“. – „Non occidere animal, homini non nocens“. Et eam sententiam confirmat aliud symbolum, nempe praefatum interdictum de vitibus animalibus esse, quod ita se habet: „Φυτὸν ἡμέρον μήτε φθίνειν, μήτε σίνεσθαι“. Apollodorus Arithmeticus apud Athen. lib. 10. cap. 3. dicit bovem a Pythagora sacrificatum, cum geometricam quandam veritatem comperisset. Quod et vetus distichon apud Laertium et apud Athenaeum ibidem testatur. Modice usos, usos tamen, animatorum esu et Pythagoram et Pythagoreos docet idem Athenaeus lib. 7. cap. 25. sic: „Cum Pythagorici alia animata mediocriter attingant, quorum aliqua etiam sacrificant, cur solos pisces non gustant?“

Hactenus. Sic autem optime in rem nostram Gellius lib. 4. cap. 11: „Opinio vetus falsa occupavit et convaluit Pythagoram philosophum non esitavisse ex animalibus: item abstinuisse fabulo... sed Aristoxenus Musicus, vir literarum veterum diligentissimus, Aristotelis philosophi auditor, in libro quem de Pythagora reliquit, nullo saepius legumento Pythagoram dicit usum, quam fabis... Porculis quoque virnusculis, et haedis tenerioribus victitasse idem Aristoxenus refert. Quam rem videtur cognovisse ex Xenophilo Pythagorico, familiari suo, et ex quibusdam aliis natu maioribus, qui ab aetate Pythagorae haud multum aberant. Ac de animalibus Alexis etiam poeta in comoedia, quae Pythagorae vita inscribitur, docet“ . Hactenus.

55. Obiicies, antiquissimus Homerus fuit et antiquiores Pythagora eum et eius opera memorant, itaque Pythagoras autor eius operum esse non potuit. Respondeo pernegando aioque neminem prorsus antequam Pythagoras potuerit *Illiadem* et *Odyseam* divulgasse, scripsisse de Homero. Vir sui temporis eruditissimus apud Graecos, Tatianus, qui sub Marco Antonino florebat, in *Orat. contra Graecos*, recenset omnes vetustissimos qui de Homero scripserunt, quorum certe nemo antiquius scripsit, quam post Olympiadem 62., quo Cambyses iniit regnum Persarum. Sic autem Tatianus pag. 112: „Itaque de poesi Homeri eiusque genere et tempore quo claruit, antiquissimi viri investigarunt, nempe Theagenes Rhegius, qui sub Cambyse claruit, Stesimbrotus Thasius, Antimachus Colophonius, Herodotus Halicarnasseus, Dionysius Olynthius, post quos Ephorus Cumanus, Philochorus Atheniensis, et Megaclides Chamalaeensis¹⁷⁸ peripatetici; deinde grammatici Zenodotus, Aristophanes, Callimachus, Crates, Eratosthenes, Aristarchus, Apollodorus“ . Hactenus. Memorantur apud scriptores et alii quidam, qui de Homero scripserunt, itidem Pythagora multo iuniores, ut Pythagoras quidam et Antisthenes Cynicus et Artemon Clazomenius et Democritus Abderita et Metrodorus Lampsacenus et alii his quoque posteriores. Sed videamus an ita sit.

56. Theagenem Rheginum dicit Tatianus Cambysis regis tempore vixisse. Cambyses autem regnare caepit in Perside Olymp. 62.4 ante Chr. 529. ex Petavio et communi chronographorum sententia, quando iampridem florebat Pythagoras.

57. Stesimbrotum Thasium, memorat Plato in *Ione* sub initio cum Metrodoro Lampsaceno, et Etymologicum magnum vide Ἴδαῖοι, vide Ionsium in lib. 1. de scriptoribus Historiae Philosophiae cap. 4. eum putant vixisse sub Artaxerxe Longimano sive primo qui a Cambyse tertius regnavit in Perside.

¹⁷⁸ Vjerojatno: Chamaeleon.

58. Antimachum Colophonium vixisse ante Platonem dicit Suidas, nempe paulo ante. Γέγονε δὲ πρὸ Πλάτωνος, quae verba non magnam aetatis differentiam innuunt.

59. Herodotus Halicarnass. Plin. lib. 12. cap. 4. dicit scripsisse *Historiam* anno Urb. cond. 310., hoc est Olymp. 84.1. ante Chr. 444., cui consentit et Eusebius in *Chronico*. Habebat autem initio belli Peloponesiaci, quod scripsit Thucydides, annos 53 ex Pamphila apud Gellium lib. 15. cap. 24. Initium autem belli Peloponesiaci Olymp. 87., 1. ante Chr. 431. Etc.

60. Dionysius Olynthius quando fuerit expresse nescitur, sed his non antiquiorem esse coniiicitur, nam Tatianus antiquissimum reliquorum ponit primum Theagenem Rheginum, qui sub Cambyse, ideoque et eius aetatem dicit: quod non aliorum, nam posteriores. Reliqui sunt omnes peripatetici ac proinde iuniores Aristotele, qui natus est teste Apollodoro apud Laertium Olymp. 99. 1. ante Chr. 384. Quos autem Grammaticos nominat item sunt posteriores multo. Zenodotus florebat sub Ptolemaeo primo sive Lagida. Aristarchus sub Ptolemaeo Philometore circa Olymp. 158. Aristophanes (Byzantius) sub Ptolemaeo Epiphane, qui Eratosthenem qui hic memoratum magistrum, Aristarchum vero discipulum habuit. Callimachus alius a poeta, incertae aetatis, sed probabilius horum aetatis, quibuscum memoratur: certe non antiquior poeta Callimacho, qui sub Ptolem. Philadelpho florebat. Crates (Mallotes) Aristarchi aequalis ex Sueton. de clar. Grammat. Apollodorus (Atheniensis) Aristarchi discipulus.

61. Reliqui a Tatiano non memorati, ut Pythagoras cuius in fine vitae Pythagorae meminit cuiusdam Pythagorae iunioris, *περὶ Ὀμήρου, συντεταγμένου*¹⁷⁹: quem certe posteriorem Pythagora facit, nam hunc ibidem inter synchronos Pythagorae non numerat, sed inter neoteros. Democritus obiit Olymp. 94. ex Diodoro. Antisthenes Cynicus synchronus Platonis fuit, contra quem etiam scripsit ex Laertio. Metrodorus Lampsacenus item Platonis coetaneus, de quo et Plato in *Ione* meminit: huiusmodi multo posterior Pythagora et Artemon Clazomenius et si omnes compares qui proferri possunt, aetati Pythagorae neminem antiquiorem reperies sive propinquiorem Pythagora, quam Theagenem Rheginum, quem et Tatianus primum in ordine ponit, tamquam seniorem et solius signat tempora, tamquam reliquos ostensura exinde fuisse. Hoc ordine autem ponit: „Πρεσβύτατοι Θεαγένης τε ὁ Ῥηγῖνος, ὁ κατὰ Καμβύσην γεγονώς, Στησίμβροτός τε ὁ Θάσιος etc. μετὰ ἐκείνους Ἔφορος ὁ Κυμαῖος etc. ἔπειτα Γραμματικοὶ Ζενόδοτος“ etc. Hic certe non obscure successionem

¹⁷⁹ *περὶ ... συντεταγμένου*: nejasno mjesto.

temporum exhibet et hosce omnes post Theagenem extitisse ac Cambysis tempora vel ad summum haec tempora non praecessisse.

62. At vero primus annus regni Cambysis fuit quartus Olympiadis 62. quando Pythagoras ad minus quadragennarius, nam Richardus Bentleius in *Apologia Dissertationis pro Epistolis Phalaridis*, et Henricus Dodwellus *Dissertatio 3 de Cyclis Graecorum* § 12, et in *Dissertatione de Pythagorae aetate*, viri eruditissimi coniuncti, ortum Pythagoram inter Olymp. 43.4., et Olymp. 52.4. validis rationibus statuunt. Itaque iam Pythagoras poterat confecisse ac subsedisae suae philosophiae quam meditabatur, prodromum Homerum. Imo cum Theagenes antiquissimus omnium, Italus ex Magna Graecia, et quod vix dubito, Pythagorae sectator primus memoretur de Homero scripsisse, argumentum est ex sectatoribus Pythagorae et fortasse ipso iubente, divulgatum fictum Homerum. Sed et Herodotus, quem antiquissimum hodie habemus, videtur aetatem Homeri ac plenioram notitiam eius fabulosae vitae accepisse, si tamen ipse est qui sub Herodoti Halicarnassaei nomine vitam Homeri conscripsit. Herodotus vero diu apud Italicos Pythagoreos diversatus est. Nam fugiens tyrannum patriae invasorem apud Thurios in sinu Tarentino moratus est ex Strabone lib. 14. Hinc ipsum etiam in Thuriorum urbe suam historiam composuisse tradit Plinius lib. 12. cap. 4. sic „Urbis nostrae trecentesimo decimo anno, tunc enim Autor ille (Herodotus) *Historiam* eam condidit Thuriis in Italia“. Hactenus. Certe non modo Halicarnasseum, unde ortus, sed et ob diutinam commorationem ac ius civitatis Thurium vocant, Plutarch. lib. de exilio. Stephan. vide Θούριοι. Amien. in Ora maritima v. 49. etc.

63. Est praeterea indicium a Pythagora et non ab Homero compositam *Iliadem* ex illis versibus *Il.* Y ubi narratur pugna Achillis et Aeneae et huius iam occidendi. Sic Neptunus:

„Nunc autem iam Aeneae vis Troianis imperabit,
Et filii filiorum, qui quidem in posterum nascentur“.

64. Hic certe Homerus loqui non potuit de Troianorum regione Ilioque et Troia, quorum Halosim ac destructionem futuram multis locis praesupponit, sed revera de Roma, tanquam condenda ab Aeneae posteris: unde fabula sumpsit originem, ut scriptores post Pythagoram Romanis assentantes scriberent Aeneam in Italiam venisse ibique eum eiusque posteros, τὸς παίδας παίδων dominatos, Romanosque inde exortos. Unde et Virgil. lib. 3. hosce Homericos versus ad Romanos retulit paucis mutatis.

„Hic domus Aenea cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis“.

65. Eustat. verba Homeri certe de Romanis intelligit sic: „τοῦτο δὲ λέγεται διὰ τὴν τῶν Ρωμαίων ἀρχήν, ἣν φάσιν εἰκὸς εἰδέναι ἐκ τῶν τοῦ ποιητῆν τῆς Συβύλλης χρησμῶν“. – „Hoc autem dicitur propter Romanorum imperium, quod dicunt poetam congrue cognovisse ex Sibyllae oraculis“. Hactenus. Et certe extat in Oraculis Sibyllinis quae nunc extant, sub initium lib. 5. simile vaticinium sic:

„Assaraci existent de stirpe et sanguine creti.
Autor erit quorum qui Troiae diffidit ignes“.

66. Sed haec Sibyllae vaticinia, quae habemus, sublestae fidei sunt, et a recentioribus criticis communiter creduntur vel omnia vel magna ex parte subdititia. Itaque vel Homerum prophetam facere debemus, qui longe post futura cognoverit, quod delirum est vel temporibus Romanis scriptam *Iliadem*. Utique Pythagoras sub Romulo Numaque Romanis in Italia florebat, quem et similem Encomiastem nascentis Romae inducit Naso *Metam.* lib. 15. v. 431. sic:

„Nunc quoque Dardaniam fama est consurgere Romam...
Haec igitur formam crescendo mutat, et olim
Immensi caput orbis erit...“

Et paulo post:

„Hanc alii proceres per saecula longa potentem,
Sed dominam rerum de sanguine natus Iuli
Efficiet“ etc...

67. Magister Pythagorae Thales ex Plut. de plac. Philos. lib. 3. c. 14. causam terraemotuum facit aquam seu mare subterraneum. Itidem Homerus passim appellat Neptunum Ἐνοσίχθονα, motorem terrae, ipsumque Neptunum fingit terram concutere Achille in pugnam egresso.

68. Pythagoras ex eodem Plut. ibidem lib. 4. cap. 4. duas partes assignat animae: alteram ratione praeditam, alteram brutam; sive tres, nempe intellectivam, concupiscibilem, irascibilem, Homerus item. Nam *Il.* A 193. de Achille sic:

„Haec inter mentis iussus; animique furorem
volebat dubius...“

Vide et *Odys.* y. 18. Et *Il.* T. 65. Et *Odys.* ρ 287.

Prilog 2: Prijevod Đurđevićeve rasprave *Homerum nunquam fuisse suspicio*

Sumnja da je Homer ikad postojao

1. Postoji neka sumnja, ne posve neprikladna ni takva da bi je obrazovan čovjek smio odbaciti, da Homer nikad nije postojao, nego da je to ime izmislio neki rječit čovjek, možda pitagorejca (njima nije bilo neuobičajeno izdavati svoje izmišljotine pod tuđim imenom), s obzirom na to da je, izmislivši Trojanski rat i *Odiseju*, tražio najveću slavu i najstarijim Grcima, ništa manje nego što je tražio Platon svojoj najstarijoj Ateni pričajući o ratovima Atlantidana¹⁸⁰ prema egipatskim analima prepunima laži. Oponašao je starinu u geografiji, u iskustvima i običajima, čak je izmislio mnoge obrede čija se lažnost zbog starine nije mogla pobiti. Čini se da su pitagorejci ovu priču podmetnuli Herodotu, ako ne prvom, zasigurno ozbiljnijem, a on je najveći ugled stekao, s raznih strana skupivši i izdavši svoju *Povijest*. Stoga imamo njega kao najstarijega grčkog povjesničara koji je spomenuo starinu Homera te homerskih i heziodovskih pjesama. Vidi kod njega.

2. Poznato je pak da su Pitagora i njegovi učenici u laganju bili Grci i pol. Kakve su (o sveta istinitosti!) bile učiteljeve laži, <...> vidi kod Laertija. Pitagora je bio učenik Talesov, Ferekidov, Bijantov, Epimenidov, prema njegovim biografijama kod Laertija, Jambliha, Porfirija, itd. Živio je oko 42. olimpijade, 142. godine¹⁸¹ od osnutka Rima prema Pliniju u 2. knjizi, u 8. poglavlju. U Italiju je došao za vrijeme Brutova konzulovanja¹⁸² prema Ciceronu i Selinu, tj. 1. godine 67. olimpijade¹⁸³. Gelije u 17. knjizi u 21. poglavlju tvrdi da je u Italiju došao pod Tarkvinijem Oholim¹⁸⁴. Antiloh Povjesničar kod Klementa Aleksandrijskog¹⁸⁵ u prvoj knjizi *Svaštica* Pitagorin život (ἠλικία) postavlja 312 godina prije Epikurove smrti, tj. 2. godine 49. olimpijade¹⁸⁶. Diodor¹⁸⁷ u *Excerpta Peiresciana*¹⁸⁸ kaže da je Pitagora bio slavan 61. olimpijade¹⁸⁹. Živio je pak do 100 godina. Vidi Fabriciusa na 456. stranici¹⁹⁰.

¹⁸⁰ Platon u *Kritiji* iznosi priču o Atlantidi i ratu stanovnika Atlantide s Atenjanima.

¹⁸¹ Oko 611. godine pr. n. e.

¹⁸² Lucije Junije Brut bio je konzul 509. godine pr. n. e.

¹⁸³ 512./511. g. pr. n. e.

¹⁸⁴ Tarkvinije Oholi vladao je od 534. do 509. godine pr. n. e.

¹⁸⁵ Klement Aleksandrijski, grčki filozof i teolog, iz 2./3. st., djelo *Στροματεῖς*.

¹⁸⁶ 583./582. g. pr. n. e.

¹⁸⁷ Diodor Sicilski, grčki historičar iz 1. st. pr. n. e.

¹⁸⁸ Kodeks s tekstovima Nikolaja iz Damaska, Polibija, Diodora Sicilskog, Dionizija iz Halikarnasa, Apijana, i Ivana iz Antiohije, prikupljenim po nalogu Konstantina Porfirogeneta; pronašao ga je na Cipru Nicolas Claude Fabre de Peiresc.

¹⁸⁹ 536.- 532. g. pr. n. e.

¹⁹⁰ *Bibliotheca Graeca*, izdanje iz 1718. godine.

3. Porfirije u njegovu životopisu svjedoči da je Pitagora bio pjesnik. Naime, spominje Pitagorine elegije koje je on dao napisati na Apolonovu kipu i epigram u Jupiterovu čast, čiji je početak ovakav:

„Ὡδε θανὼν κεῖται Ζᾶν ὄν Δία κεκλήσκουσιν“

„Tako mrtav leži Zan (dorski za Zeusa) kojeg nazivaju Jupiterom“. Proklo¹⁹¹ u 5. knjizi komentara na *Timeja* spominje njegovu himnu. Također njegovu svetu riječ (ἱερός λόγος) napisanu stihom spominje Heraklid.

4. Homerov je dijalekt bio jonski, premda je umiješao i druge, a isto tako jonski je bio materinski i Samljaninu Pitagori, naime, bio je uobičajen na Samu. Premda, budući da je u Italiji u upotrebi bio dorski, mnogi dokazi iz njegovih fragmenata otkrivaju da se služio dorskim, ali prije nego je došao u Italiju nije koristio njega, nego materinski jonski.

5. Svrha s kojom je to činio Pitagori je bila da si priskrbi božansku čast, koju je tražio silno i preko mnogobrojnih laži, kako pokazuje njegov život. Stoga je, da preko Kirke, preko *Nekije*¹⁹² itd. poruči da su njegova magijska umijeća nešto božansko, napisao *Odiseju*. Kako bi najstarijim autoritetom potvrdio da je on Euforbova duša i da je Merkurov sin, izmislio je vrlo starog Homera, *Ilijadu* i *Teogoniju*, najviše da pokaže kako bogovi rade i trpe isto što i ljudi, kako se ljudi ne bi odvratili od vjerovanja u njegovu božanstvo dok gledaju da on trpi i radi ono što je ljudsko. Istovremeno, kako bi se lakše vjerovalo u njegovu božanstvo, Grke i grčke gradove je uzdigao u nebesa koliko *Ilijadom*, toliko *Odisejom*, da pohlepni za vlastitom slavom, kojoj je i sam težio, teže shvate varku. To je inače uobičajeno, da lukavi ljudi dok kao nešto drugo rade, između mnogih drugih stvari kojima pridobivaju dušu slušatelja, usađuju i ono što se njih tiče, kratko i kao slučajno izrečeno, kao umetak, tako da nerazboriti upijaju dok rade nešto drugo. Neka se ne čini čudnim da je uz to napisao dva ili tri vrlo dugačka epa (naime, bio je vrlo talentiran čovjek) i da neki stari nisu propustili nikakav napor, pa čak ni smrt, da bi ih se smatralo bogovima, kao Empedoklo, koji je, dok je želio da ga se smatra besmrtnim bogom, hladan skočio u goruću Etnu, kako stoji u Horacija¹⁹³. Ali da bi svojem podmetnutom djelu priskrbio vjerodostojnost, skinuo je štit za koji se govorilo da je Euforbov, kao da je njegov, potvrđujući time da je doista bio Euforb. Doista, ako je

¹⁹¹ Proklo, novoplatonovac, živio oko 412.-485. g., napisao niz komentara uz pojedine Platonove tekstove.

¹⁹² Naziv 11. pjevanja *Odiseje*, u kojem Odisej silazi u podzemlje (ἡ νεκυία – obred dozivanja mrtvih iz podzemnog svijeta).

¹⁹³ *Ars poetica*, stihovi 464-466.

Empedoklo mrtav u vatri tražio božansku čast, što je čudno ako ju je Pitagora tražio pisanjem, makar to bilo naporno.

6. Ime „Homer“ nije dano ili izmišljeno nepromišljeno, naime, Kambiz,¹⁹⁴ koji je bio zauzeo Egipat, odveo je Pitagoru sa zarobljenicima u Perziju, kako stoji kod Fabriciusa na stranici 456. u bilješkama. Odatle su možda neki povjerovali da je Homer Egipćanin jer je na tom istom mjestu Pitagora, koji je ondje boravio, uveo Homerovo ime da bi se još više vjerovalo u starost njegova djela kad ga mnogi priznaju, da slava bude posve raširena i da bude mnogo svjedoka. Nadalje, budući da su dva načina na koja neprijatelji dovode neprijatelje, naime ili kao zarobljenike ili kao taoce, od čega je drugo časnije, i budući da ga je Kambiz doveo ne kao zarobljenika, nego kao neprijatelja, dao je izmišljenom pjesniku Homeru, koji je bio sam Pitagora, ime koje znači *talac*. Stoga je i u Perziji raširena priča o Homeru i stih na perzijskom jeziku, kako kaže Elijan¹⁹⁵ u 12. knjizi, 48. poglavlju: „Indi su običavali pjevati Homerove pjesme prepjevane na materinski jezik, a isto tako i perzijski kraljevi“. Toliko. O Indima (naime, i onamo je Pitagora putovao) isto potvrđuje i Dion Zlatousti u 53. govoru, da se vjerovalo da je Homer slijep budući da je doista skriven i nepoznat autor.

7. Tales, Pitagorin učitelj, rekao je da je početak svega voda, a isto se govori u pitagorejskom Homeru. Pun je pak Homer Pitagorinih misli. Vidi Plutarha u *Homeru*. Homerske pjesme su zasigurno najprije izašle iz doma Kreofila sa Sama prema Plutarhu u *Likurgu*; Heraklid.¹⁹⁶ Odatle se čini neka varka da je Pitagora na Samu s Kreofilovim potomcima sastavio priču da bi mogli reći da je Kreofil primio Homera u gostoprimstvo ili školu te je ondje ostavio pjesme, kad je već s Kreofilovim potomcima imao i zajedničku domovinu i vrlo blisko prijateljstvo, štoviše, da je bio i njihov učenik, prenosi Laertije. Nije li nevjerojatno da su se homerske pjesme, tako poznate po Grčkoj koja je pohlepna za vlastitom slavom (naime zamišlja se da je Homer putovao po cijeloj Grčkoj), mogle sakriti jedino kod Kreofila i da toliko godina koliko je prošlo od Kreofila do Likurga nikog nije obuzela želja da ih prepíše? Još više ako su silno voljeli i željeli ove pjesme, makar krnje; naime, kako kažu neki kasniji autori slijedeći lažnu glasinu, uzimalo ih se pisaljkom iz njegovih usta dok je govorio.

¹⁹⁴ Kambiz II. vladao je Perzijskim Carstvom 530.-522. g. pr. n. e. i osvojio Egipat.

¹⁹⁵ Elijan, rimski sofist, historičar, prirodoznanstvenik iz 2./3. st., pisao na grčkom.

¹⁹⁶ Nejasno mjesto u izvorniku.

8. Nevjerojatno je, ako je Homer ikad postojao, da su njegova domovina, rod i dob posve nepoznati, s obzirom na to da jedni autori drugima pobijaju mišljenja. Naime, kako je to moglo biti nepoznato o tako slavnom čovjeku, kako kažu, koji je lutao po gotovo cijeloj Grčkoj, kad je savršeno poznato i mnogo neznatnije iz onog vremena? I zašto negdje taj isti Homer ne spominje ni ta svoja djela ni svoje ime? Moderni učenjaci to pripisuju njegovoj skromnosti, koja je nesigurna, a zasigurno su u ono vrijeme gotovo svi stari spominjali sebe i svoja djela u pjesmama i drugome. A Homer ne spominje, jer je izmišljen.

9. Dodaj tomu da je Tales, prema Laertiju (vidi Platona i druge), prvi otkrio ekvinocije, solsticije ili τροπάς i druga astronomska zapažanja takve vrste, a on je bio Pitagorin učitelj i na vrhuncu je 1. godine 35. olimpijade¹⁹⁷. A Homer i Heziod spominju više puta takve kretnje i astronomske teme. Također Homer u *Odiseji* u 15. pjevanju, 403. stih,¹⁹⁸ jasno spominje heliotrop na otoku Siru, jednom od Ciklada. Ferekid sa Sira, također Pitagorin učitelj na istom otoku, u svojoj je domovini napravio taj heliotrop ili sunčani sat, prema Laertiju u *Ferekidu*¹⁹⁹. Također Homer otvoreno spominje lončarsko kolo (τροχὸν κεραμέως) u *Ilijadi* u 18. pjevanju, u 600. stihu²⁰⁰. A prvim izumiteljem lončarskog kola smatra se Anaharsis. Posidonije, prema Seneki u 90. pismu, kaže ovako: „Anaharsis je, priča Posidonije, izumio lončarsko kolo, čijim se okretanjem oblikuju posude. Onda, jer se lončarsko kolo spominje kod Homera, više se voli da stihovi izgledaju lažni, nego priča. Ja ne tvrdim da je Anaharsis bio izumitelj te stvari, a ako je bio, mudar je to izumio, ali ne kao mudrac, kao što mudri mnogo toga čine zato što su ljudi, a ne zato što su mudraci“. Toliko. Seneka ne niječe da je Anaharsis izumitelj, ali ne želi raspravljati o toj stvari koja se ne tiče puno njegove nakane i, štoviše, daje naslutiti da Homerovi stihovi o kolu nisu toliko lažni koliko je čitavo djelo izmišljena priča. S Posidonijem se slaže Laertije, Efor²⁰¹ kod Strabona u 7. knjizi, Suda, Plinije (vidi Klementa Aleksandrijskog i Teodoretta i u Indeksima o izumima barbara itd.). To pak od davnina niječe samo Strabon u 7. knjizi na 343. stranici, oslanjajući se samo na ovaj argument²⁰², što naime kolo spominje Homer koji je stariji od Anaharsisa. Ali to je upitno i govori kako se tada vjerovalo, a pisci mlađi od Strabona, vidjevši i Strabona i druge od njega starije i možda suvremenike, prosuđivali su suprotno od Strabona.

¹⁹⁷ 636./635. g. pr. n. e.

¹⁹⁸ Hom. *Od.* 15.403. „νήσός τις Συρίη κικλήσκειται, εἴ που ἀκούεις, Ὀρτυγίης καθύπερθεν, ὅθι τροπαὶ ἡελίοιο“.

¹⁹⁹ Dio. Laert. 1.15 „σώζεται δὲ καὶ ἡλιοτροπεῖον ἐν Σύρω τῇ νήσῳ“.

²⁰⁰ Hom. *Il.* 18.600 „ὥς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν παλάμησιν ἐζόμενος κεραμεὺς πειρήσεται, αἶ κε θέησιν“.

²⁰¹ Efor, povjesničar iz Kime, 4. st. pr. n. e., prvi autor svjetske povijest koju je izložio u 30 knjiga.

²⁰² Strab. 7.3.9 „πῶς γὰρ ὁ τροχὸς εὕρημα αὐτοῦ, ὃν οἶδεν Ὅμηρος πρεσβύτερος ὄν“.

10. Zakonodavac Likurg bio je u naponu snage 316. godine nakon zauzeća Troje, 868. godine prije Krista prema Pétauu na 66. stranici. Prema istom, Solon je bio u naponu snage 3. godine 45. olimpijade²⁰³ pod Tarkvinijem Priskom,²⁰⁴ a umro je u dobi od 80 godina malo nakon što je Pizistrat preuzeo tiraniju. Ferekid sa Sira i Ksenofan²⁰⁵ bili su u naponu snage 60. olimpijade. Polikrata²⁰⁶ je ubio Oret 64. olimpijade²⁰⁷ kad je već prije Pitagore otišao u Italiju, 62. olimpijade²⁰⁸ (prema Jamblihu) na početku Polikratove tiranije. U naponu snage bio je 60. olimpijade²⁰⁹ prema Laertiju. Umro je 4. godine 70. olimpijade²¹⁰ prema Euzebiju²¹¹ u dobi od gotovo 100 godina. Heraklit je bio u naponu snage oko 69. olimpijade²¹². Tales iz Mileta rođen je 1. godine 35. olimpijade, a umro 58. olimpijade²¹³. Epimenid je bio u naponu snage 46. olimpijade²¹⁴. To je sve prema Pétauu.

11. Nužno je da svi oni koji su pisali da je zakonodavac epizefirskih Lokrana ili Italaca Zaleuk bio Pitagorin učenik potvrde da je Pitagora nešto stariji od lakedemskog zakonodavca Likurga, budući da se općenito kod pisaca smatra da je Zaleuk prvi od svih, što znači i prije Likurga, kod Grka i onih koji govore grčki dao pisane zakone; naime drugi prije njega davali su bez pisanja. Skimno s Hija²¹⁵ svjedoči da je Zaleuk prvi od svih kod Grka dao pisane zakone u 313. stihu o Lokranima, govoreći:

„Τούτους δὴ πρώτους φασὶ χρησάσθαι νόμοις
γραπτοῖσιν οὗς Ζάλευκος ὑποθέσθαι δοκεῖ“

„Kažu da su se ovi prvi koristili napisanim
zakonima, za koje se čini da im ih je dao Zaleuk“.

Klement Aleksandrijski u prvoj knjizi *Svaštica*: „Ζάλευκός τε ὁ Λόκρος πρῶτος ἱστώρηται νόμους θέσθαι“ – „Zaleuk Lokranin prvi je, kako se iz povijesti doznaje, dao (napisane) zakone“. Strabon u 6. knjizi o Lokranima: „Vjerovalo se da su prvi upotrebljavali napisane

²⁰³ 594./593. g. pr. n. e.

²⁰⁴ Lucije Tarkvinije Prisk peti je rimski kralj, vladao oko 617.-579. pr. n. e.

²⁰⁵ Ferekid sa Sira i Ksenofan iz Kolofona, grčki filozofi iz 6./5. st. pr. n. e.

²⁰⁶ Polikrat, tiranin na otoku Samu u 6. st. pr. n. e.

²⁰⁷ 520.-516. g. pr. n. e.

²⁰⁸ 528.-524. g. pr. n. e.

²⁰⁹ 536.-532. g. pr. n. e.

²¹⁰ 493./492. g. pr. n. e.

²¹¹ Euzebije, grčki crkveni povjesničar iz 3./4. stoljeća.

²¹² 500.-496. g. pr. n. e.

²¹³ 548.-544. g. pr. n. e.

²¹⁴ 592.-588. g. pr. n. e.

²¹⁵ Skimno s Hija, grčki geograf iz 2. st. pr. n. e.

zakone“.²¹⁶ Toliko. Naravno, u Grčkoj. Da je Zaleuk bio Pitagorin učenik, premda neki poriču, otvoreno potvrđuju mnogi kojima je nepromišljeno ne vjerovati, naime Laertije u Pitagorinu životopisu: „Doista je posvuda po Italiji mnoge ljude učinio dobrima i učenima, između ostalih i zakonodavce Zaleuka i Harondu“.²¹⁷ Toliko. Isto piše i Jamblih u njegovu životopisu, isto Nikomah²¹⁸ kod Porfirija u njegovu životopisu. Seneka u 90. pismu ovako: „Hvale se Zaleukovi i Harondini zakoni. Oni nisu naučili zakone na forumu, ni u atriju vijećnika, nego u tihom i svetom Pitagorinu utočištu“. Toliko. Diodor Sicilski u 12. knjizi kaže: „Zaleukov rod vuče podrijetlo iz talijanskih Lokra, čovjek je slavnog korijena, nadaren najboljim umom, zadivljujućim obrazovanjem, učenik filozofa Pitagore“. Toliko.

12. U mrklu tamu grčke starine sklonjena je priča o Likurgu kao izdavaču Homerovih djela, a mnogo ih je koji pretpostavljaju Pizistrata, čovjeka nejasnije dobi, koji je izdao Homerova djela, premda oni koji misle da je Likurg bio prvi, njega smatraju drugim izdavačem ili bolje urednikom koji je izdao uređene homerske epove. Ali ovdje također ne nedostaje laži. Stare neobjavljene sholije uz važnu Gramatiku Dionizija Tračanina, kako svjedoči Johann Albert Fabricius u 2. knjizi *Bibliotheca Graeca*, u 2. poglavlju, u 16. odlomku²¹⁹, kažu da je Pizistrat sazvao sedamdeset gramatičara da uredi i pregledaju homerske epove, među njima i Aristarha i Zenodota, čije se mišljenje uvažavalo pred drugima. Ali i Aristarh i Zenodot mnogo su mlađi, kako zapaža isti Fabricius. I Eustatije na početku svojeg komentara na prvo pjevanje *Ilijade* isto piše: „Gramatičari koji su po zapovijedi atenskog tiranina Pizistrata, kako se priča, priredili to djelo (naravno, pjesmu *Ilijadu*) i po svom ga sudu popravili, od kojih je glavni Aristarh, a iza njega Zenodot ... podijelili su ga na mnogo dijelova“. Toliko. Nadalje, Pizistrat prvi put preuzima tiraniju oko 55. olimpijade²²⁰ po Aristotelu u 5. knjizi *Politike*. Megaklo ga je zbacio, ali se nakon jedanaest godina vratio, prema Herodotu u prvoj knjizi, a umro je oko 65. olimpijade²²¹. Aristarh je pak bio u naponu snage pod Ptolemejem Filometrom²²² oko 158. olimpijade²²³,

²¹⁶ Strab. 6.1. „πρῶτοι δὲ νόμοις ἐγγράπτοις χρήσασθαι πεπιστευμένοι εἰσι“.

²¹⁷ Dio. Laert. 8.16 „ἄλλους τε πολλοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀπεργάσασθαι καλοῦς τε κάγαθοὺς ἄνδρας, ἀτὰρ καὶ Ζάλευκον καὶ Χαράωνδαν τοὺς νομοθέτας“.

²¹⁸ Nikomah iz Gerase, 2. st., matematičar i filozof, napisao Pitagorin životopis kojim su se poslužili Porfirije i Jamblih.

²¹⁹ *Bibliotheca Graeca* 2.2.16 „Hinc in scholiis ad Dionysium Thracem legas Pisistratum LXX Grammaticos convocasse et singulos Homeri poemata privato studio ordinare ac recensere iussisse, omnium autem iudicio prae caeteris omnibus probatam Zenodoti et Aristarchi recensionem, sed inter hos duos quoque praecipuum locum datum Aristarcho“.

²²⁰ 556.-552. g. pr. n. e.

²²¹ 516.-512. g. pr. n. e.

²²² Ptolemej Filometor, kralj helenističkog Egipta iz dinastije Ptolemejevića, vladao 186.-145. pr. n. e.

²²³ 144.-140. g. pr. n. e.

dok je Zenodot iz Efeza pod Ptolemejem <...>, čije je knjižnice bio predstojnik, kako o obojici svjedoči Suda. Tako je Pitagora, kad je Pizistrat prvi put postao tiranin, bio u dobi od 48 godina. Ima ih i koji Epimenida s Krete²²⁴ stavljaju prije Homera, a Homera prije Likurga, koji je njegova djela puno kasnije izdao, tako Tacijan i Euzebije u 10. (prvo²²⁵), u 3. poglavlju. A Epimenid je bio Pitagorin učitelj prema Apuleju <...>, Laertiju i drugim Pitagorinim biografima.

13. U to da je Likurg iz Jonije ili sa Sama donio homerske epove u Spartu i na Peloponez sumnja i Plutarh u *Likurgu*, kao i u Likurgova putovanja na Sam, u Aziju ili drugamo, naime kaže da je sve to od početka njegova života nesigurno i da su izvučena različita mišljenja²²⁶. Zatim, posve je nevjerojatno ono što navodi kao razlog donošenja Homerovih epova na istom mjestu ovako: „Naime, do Grka je tad bio došao neki nejasan naziv homerske poezije i malobrojni su imali neke njezine dijelove, nasumce razasute“.²²⁷ Toliko. Je li vjerojatno da je ime Homerovih pjesama moglo biti nejasno u Grčkoj, koju je Homer putujući, kako je jasno iz njegovih životopisaca i iz natjecanja tolikih grčkih gradova željnih njegova porijekla, ispunio svojim pjesmama? Zatim, ako je imala razasute po fragmentima i dijelovima epove, koji su pronosili njezinu najveću hvalu i slavnu starinu, ako je to bilo točno, nije li mogla Grčka, sama pohlepna za svojom slavom dotle da izmišlja i hini, s više ih znatiželje potražiti i naći? Pridodaj k tome Atenu koja se od najdavnije starine smatra domom mudrosti i koja se razmetala da je Homer njezin građanin: je li vjerodostojno da je postupila tako neradoznalo pa nije istraživala prva, nego je ta slava otišla neukim Lakedemonjanima? Nisu ih ni Kreofilovi potomci na Samu toliko skrivali da ih nitko nije smio pročitati ili prepisati, kad Plutarh na istom mjestu i Heraklid u *O ustavima*²²⁸ kažu da bi Lakedemonjani dopustili, kao što su dopustili Likurgu. Prema nekim starijim autorima Elijan u 13. knjizi *Šarene povijesti* u 14. poglavlju niječe ono što kaže Plutarh, naime kaže da su poslije Likurga Grci imali Homerove epove u dijelovima i fragmentima posvuda razasute. Stoga nije poznato je li što od Homerovih epova obnovljeno niti je li ih Likurg u Grčku donio netaknute.

²²⁴ Epimenid s Krete, pjesnik iz Knosa, 7.st. pr. n. e., pripisuje mu se zbirka proročanstava, ep *Teogonija* i knjiga o povijesti Krete.

²²⁵ Prvo: nejasno mjesto u izvorniku.

²²⁶ Plut. *Lyc.* 1.1 „περὶ Λυκούργου τοῦ νομοθέτου καθόλου μὲν οὐδὲν ἔστιν εἰπεῖν ἀναμφισβήτητον, οὗ γε καὶ γένος καὶ ἀποδημία καὶ τελευτῆ καὶ πρὸς ἅπασιν ἢ περὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν πραγματεία διαφόρους ἔσχηκεν ἱστορίας“.

²²⁷ Plut. *Lyc.* 4.4 „ἦν γάρ τις ἤδη δόξα τῶν ἐπῶν ἀμαυρὰ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἐκέκτηντο δὲ οὐ πολλοὶ μέρη τινά, σποράδιον τῆς ποιήσεως, ὡς ἔτυχε, διαφορομένης γνωρίμην δὲ αὐτὴν καὶ μάλιστα πρῶτος ἐποίησε Λυκούργος“.

²²⁸ Vjerojatno Heraklid Lemb, grčki povjesničar iz 2. st. pr. n. e.

14. Što je još vjerojatnije, čini se da je Pizistrat prvi izdao posve nepoznata Homerova i Heziodova djela kad je bio atenski tiranin, a to se dogodilo kad je Pitagori bilo 48 godina, tako da je već mnogo prije mogao s Kreofilovim potomcima, svojim zemljacima i drugovima, u mladosti izvesti varku: i na svojim putovanjima s obzirom na najstarije Homerovo djelo, bilo da je to ime nekog starog pjesnika, tako poznato da mu se samo podmetne djelo, bilo da je djelo nepoznato, kao i ime, Pitagora je varkom prodavao ta djela kao prastara Homerova, čak Indijcima i Perzijancima, magima i gimnosofistima.²²⁹

15. Time prevaren Pizistrat je ta djela prihvatio kao najstarija. Donio ih je u Atenu i, kako se činilo, sačuvao ih je bilo sam, bilo preko sinova od kojih je Hiparha poučavao Platon, bilo preko drugih.

16. Beskorisno je pomno istraživati Pitagorinu dob, budući da su najučćeniji ljudi, čije mišljenje u ovome najradije slijedim, njegovu dob iz brojnih proturječnih mišljenja starih vrlo mudro izvukli, koliko se izvući moglo. Među njima se ističu Henry Dodwell u disertaciji o Pitagorinoj dobi i trećoj disertaciji o grčkom epskom ciklusu u 12. odlomku te Richard Bentley u *Apologiji disertacije o pismima Falerskoga*. Prvi od njih kaže da Pitagora nije rođen poslije 4. godine 52. olimpijade²³⁰, a drugi kaže da nije rođen prije 4. godine 43. olimpijade²³¹. Dokaze vidi kod njih. Priča se da je živio 99 godina, kako stoji kod Ivana Cecesa u *Tisućama*²³², 11.366.

17. Zacijelo, da se jasno spozna mislim li krivo da je Pitagora podmetnuo Homera, nemamo nikoga iz antike tko spominje da je Homer stariji od Pitagore. Najstariji je Herodot, za kojeg se smatra da je svoju *Povijest* napisao oko 84. olimpijade²³³, a najranije, kao i najkasnije uzimamo njegovo rođenje skoro 30 godina poslije Pitagorine smrti, kad je već mogla biti stara varka i priča o Homeru, i vrlo prihvaćena, kad ju je Pitagora smislio kod Kreofilovih potomaka u mladosti, kako je vjerojatno.

18. Laertije tvrdi kako su Kreofilovi potomci bili Pitagorini prijatelji i učitelji. Tko je pak taj Kreofil, o tome Strabon u 14. knjizi na stranici 736. kaže: „I Kreofil je bio Samljanin. Kažu da je on (primijeti ono „kažu“) nekoć pružio gostoprimstvo Homeru i da je od njega kao

²²⁹ I na svojim putovanjima ... gimnosofistima: izvornik je na ovom mjestu nejasan, stoga je prijevod pretpostavljen.

²³⁰ 565./564. g. pr. n. e.

²³¹ 601./600. g. pr. n. e.

²³² *Tisuće (Χιλιάδες)*, djelo od 12674 stiha nazvano prema samovoljnoj odluci izdavača da ga objavi u dijelovima od po tisuću stihova.

²³³ 440.-436. g. pr. n. e.

dar primio Naslov²³⁴ (naravno, da upiše svoje ime) epa o zauzeću Ehalije²³⁵. Kalimah naprotiv u jednom epigramu napominje da je autor bio Kreofil... Neki pripovijedaju da je on bio Homerov učitelj, drugi da nije on, nego Aristeja iz Prokonesa²³⁶. Toliko. Uostalom i ovdje je laž: naime, Aristeja iz Prokonesa, kako vrlo učeno i odlučno pokazuje Gerrit Janszoon Vos u djelu *O grčkim povjesničarima* u 4. knjizi u 2. poglavlju, živio je u doba Kira i Kreza²³⁷, bio je, dakle, mlađi od Solona. Suda navodi da je rođen 50. olimpijade²³⁸, da je bio Pitagorin suvremenik, a premda je njegovo djelo tj. pjesma o Arimaspima nastala u Pitagorino vrijeme, kasniji su ipak vjerovali da je bila i napisana vrlo davno, prije Homera i Homerova učitelja. U takvu njegovu starost vjerovali su Tacijan u *Govoru protiv Grka* i Herodot u 4. knjizi premda je živio malo prije njega ili u isto vrijeme. Itd.

19. Zasigurno su se o Aristeji pripovijedale najveće izmišljotine, u koje su vjerovali ne samo prosti puk nego i učeni ljudi, gotovo kao o Homeru. To svjedoči Strabon u 13. knjizi, Plutarh u *Romulu*, Plinije u 7. knjizi u 52. poglavlju, Suda, itd.

20. Nadalje, Platon u prvoj knjizi djela *O republici* sumnja je li istina ono što se priča o Homerovu prijatelju ili domaćinu Kreofilu, tako da Homer nikad nije bio kod njega i ostavio svoje cjelovite epove, ovim riječima: „Naime, Kreofil, o Sokrate, Homerov prijatelj, možda je po odgoju još smješniji nego što se čini njegovo ime, ako je istina ono što se govori o Homeru“²³⁹ Toliko.

21. Nisu li učeni ljudi svi zajedno i dugo vjerovali da su pjesme koje i danas postoje bile Sibiline i smatrali ih starijima od Homera, a sada učeni to ljudi otvoreno pobijaju i kažu da ih je podmetnuo mnogo kasniji pisac. Podmetnuti su i Dares Frižanin i Diktis Krećanin, za koje se pak govori da su mnogo stariji od Homera. A toliko sebi pripisivati beskorisno je, odnosno naporno je izmišljati ako odatle ne dolazi nikakva slava, pa je nevjerojatno da je to činio Pitagora. Odgovor kao što je učinio autor.

²³⁴ Naslov: Đurđević je kao prijevod Strabonove riječi „ἐπιγραφή“ uzeo latinsku riječ „inscriptio“. „Ἐπιγραφή“ kod Strabona označava autorsko pravo.

²³⁵ *Zauzeće Ehalije*, grčka epska pjesma koja se pripisivala Kreofilu, a govori o Heraklovu zauzeću Ehalije; pripada skupini cikličkih epova koji su nastali između 8. i 5. st. pr. n. e.

²³⁶ Strab. 14.1.18 „Σάμιος δ' ἦν καὶ Κρεώφυλος, ὃν φασὶ δεξιόμενον ξενία ποτὲ Ὅμηρον λαβεῖν δῶρον τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ποιήματος ὃ καλοῦσιν Οἰχαλίας ἄλωσιν. Καλλίμαχος δὲ τοῦναντίον ἐμφαίνει δι' ἐπιγράμματός τινος, ὡς ἐκείνου μὲν ποιήσαντος λεγομένου δ' Ὅμηρου διὰ τὴν λεγομένην ξενίαν... τινὲς δὲ διδάσκαλον Ὅμηρου τοῦτον φασιν, οἱ δ' οὐ τοῦτον ἀλλ' Ἀριστέαν τὸν Προκοννήσιον“.

²³⁷ 6. st. pr. n. e.

²³⁸ 576.-572. g. pr. n. e.

²³⁹ Plat. *Rep.* 10.600b „ὁ γὰρ Κρεώφυλος, ὃ Σώκρατες, ἴσως, ὁ τοῦ Ὅμηρου ἐταῖρος, τοῦ ὀνόματος ἂν γελοῖότερος ἔτι πρὸς παιδείαν φανεῖται, εἰ τὰ λεγόμενα περὶ Ὅμηρου ἀληθῆ“.

22. Anoniman i nepoznat autor Sibilinih knjiga, ne zna se iz kojeg razloga, svojim je djelom u tobožnjoj starini tražio ugled, a ne hvalu. Anoniman je bio autor *Pastira ljudi*, *Asklepija* itd. pod imenom Herma Trismegista²⁴⁰. Čini se da je Pitagora tražio razumnije, naime, da je njegovim dogmama, koje je u budućnosti mislio objaviti, mnogo pridonio slavni ep, za koji se vjerovalo da je najstariji, a u kojem je posijao začetke svojih budućih dogmi, kako ću kasnije pokazati. Pridonio je da prikaže bogove s ljudskim osjećajima i podložne slabostima, ugledom drevnog pjesnika, on koji je želio da ga se smatra bogom, što mu se i dogodilo. Pridonijela mu je knjiga napisana na najveću slavu Grka; naime dok vjeruju da je to njihova hvala i dobrohotno tvrde da je najstariji pisac pisao istinu, njegove dogme i nesvjesno prodiru. Znao je pak i sam da nema boljeg nego da se nešto uvodi putem uživanja i da u ono što donosi uživanje narod lako povjeruje i da se to lako usađuje u pamet. Ukratko: *Ilijada* i *Odiseja* su neka priprema i priprava duša za Pitagorine dogme i za prihvaćanje Pitagorina božanstva.

23. Dodaj da se Lisetiju u bilješkama uz prvu knjigu Veleja i autoru u pariškim novinama godine 1702. na 314. stranici Homer ne čini pjesnikom još neuke i priproste starine kakvu mu pripisuju, koji premalo odiše jednostavnošću onog razdoblja kakvo je bilo na početku olimpijada. I Kvintilijanov sud o Homeru u 10. knjizi upravo je takav (kao i Talijev i Velejev), da je i budali jasno da Pitagorino doba djeluje kulturnije, a ne Ifitovo²⁴¹ ili Likurgovo, premda se čini da su u Homeru stari običaji i neke malobrojne jednostavne forme govora umiješani kako bi povezali knjigu sa starinom; ali rječitost se posvuda pokazuje iz retoričkog umijeća, kakvo nije bilo u Ifitovo vrijeme.

24. Je li Pitagora podmetnuo i Heziodovu *Teogoniju*? Dvojim. Ali sigurno mislim da nije najstarija, kakvom je smatraju, i slijedim Dodwellovo mišljenje o njezinoj starosti te sudim da je Pitagora možda u njoj tražio homerske bogove. Mnogi naime misle, štoviše to je opće mišljenje, da su Homer i Heziod bili suvremenici, ali mnogi također smatraju Hezioda starijim. Starijim za 30 ili manje godina čini ga Oxfordski kamen, tj. *Harundelianus*²⁴². Također kažu da je od Homera stariji, ali ne i za koliko godina, pjesnik Lucije Akcije²⁴³, pisac povijesti Efor kod Gelija u 3. knjizi u 11. poglavlju i sholijasti Pindarove druge Nemejske

²⁴⁰ Hermu Trismegistu pripisana je zbirka raznorodnih grčkih spisa Hermetica; sačuvan je dio nazvan *Ποιμανδρης* (*Pastir ljudi*) i latinski prijevod razgovora Herma i Asklepija (*Asclepius*).

²⁴¹ Prema predaji, Ifit je obnovio Olimpijske igre i postao zaslužan za objavljivanje svetog mira u vrijeme njihova održavanja; za njegovo postojanje nema relevantnih dokaza.

²⁴² Parska kronika (*Marmor Parium*), kopija natpisa objavljena pod nazivom *Marmora Arundelliana*; dio kamena se čuva u Oxfordu.

²⁴³ Lucije Akcije, rimski tragičar (170.-86. pr. n. e.), autor *Didaskalija*, književnopovijesne bilješke o Homeru i tragičarima.

ode. Sekst Empirik²⁴⁴ u djelu *Protiv znanstvenika* ovako spominje neke koji Hezioda smatraju starijim od Homera zajedno s najstarijim Linom i Orfejem: „Ἐνιοὶ γὰρ Ἡσίοδον προήκειν τοῖς χρόνοις λέγουσιν, Λίνον τε, καὶ Ὀρφεα“. – „Neki pak kažu da Heziod, Lino i Orfej vremenski prethode (Homeru)“. Toliko. Zasigurno, o tome koji je od njih dvojice stariji, bilo je velike rasprave među Grcima (naravno, natjecali su se koji će bolje lagati), a to potvrđuje Seneka u 88. pismu i Pauzanija u *Beociji*.

25. Drugi dokaz da je Pitagora smislio *Ilijadu* itd.: u njima se naime mogu pronaći sve Pitagorine dogme, i da imam vremena, skupio bih ih više, a sad pak samo za primjer, ili bolje, da ne bude bez svjedoka. Stobej u *Florilegiju*²⁴⁵, u 31. poglavlju, kaže: „Koliko je Homer preporučivao šutnju, jasno se pokazuje u ovim riječima, kaže naime:

'O Tersite, koji govoriš bez razuma, suzdrži se od ovoga, žestoki zavaditelju,
prestani i nemoj se sam svađati s kraljem.²⁴⁶

I kad je Telemah rekao:

'Nesumnjivo je unutra netko od bogova koji nastanjuju široko nebo', koreći, otac je dobacio:

'Šuti i zauzdaj duh i nemoj ispitivati,
ovo je pak običaj nebeskih bogova.²⁴⁷

Pozivajući se na ovo objašnjenje, pitagorejci nisu ništa odgovarali o božanskim stvarima, na koji god način ih se pitalo“. Toliko.

26. Plutarh u knjizi o Homeru kaže: „On je razmišljao i o aritmetici, a to je znanost o brojevima, i o glazbi, koje je Pitagora vrlo cijenio. Pogledajmo je li o ovome i Homer nešto rekao. A rekao je doista vrlo mnogo, ali bit će dovoljno navesti malo“. Toliko. Zatim iznosi Pitagorino učenje o brojevima i pokazuje primjerima da se isto nalazi kod Homera. Vidi mjesto.

²⁴⁴ Sekst Empirik, grčki filozof iz 2. st.

²⁴⁵ Ivan Stobej, grčki pisac koji je sastavio svojevrsnu antologiju koja je u 4 knjige sadržavala više od 500 izvadaka iz grčkih pisaca (o filozofiji, fizici, retorici, poeziji i politici). U srednjem vijeku ta je zbirka razdijeljena u dva dijela s posebnim naslovima, *Ekloge* i *Florilegij*.

²⁴⁶ Hom. *Il.* 2.246 „Θερσίτ' ἀκριτόμυθε, λγύς περ ἐὼν ἀγορητής,
ἴσχεο, μηδ' ἔθειλ' οἷος ἐριζέμεναι βασιλεῦσιν.“

²⁴⁷ Hom. *Od.* 19.40-44 „ἦ μάλα τις θεὸς ἔνδον, οἱ οὐρανὸν εὐρὴν ἔχουσι.
τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη πολύμητις Ὀδυσσεύς:
'σίγα καὶ κατὰ σὸν νόον ἴσχανε μηδ' ἐρέεινε:
αὕτη τοι δίκη ἐστὶ θεῶν, οἱ Ὀλυμπον ἔχουσιν.“

27. Homer tvrdi da je početak svih stvari voda, a to je mišljenje Pitagora preuzeo od svog učitelja Talesa. Homer pak u *Ilijadi*, u 14. pjevanju, u 246. stihu kaže: „Ocean je dao početak svim stvarima“.²⁴⁸

28. Čini se da je *Ilijadu* i *Odiseju* spjevao pjesnik koji je dobro znao Talesovo učenje o astronomiji, kojemu je Tales prvi začetnik ili urednik. Plutarh na istom mjestu kaže: „Sunce se kreće u krug, živo je, vječno i sigurno od propadanja“. Toliko. To Homer navodi na više mjesta. Zatim slijedi Plutarh: „Ostale nebeske zvijezde Homeru nisu bile nepoznate“, što je jasno iz onoga je napisao (*Ilijada*, 18. pjevanje, 487. stih):

„Plejade, Hijade i silu snažnog Oriona“.²⁴⁹

29. Opisao je i Medvjeda, koji se neprestano okreće oko Sjevernog pola (koji uvijek vidimo), koji zbog visine nikad ne dodiruje horizont. Pokazao je također da se u isto vrijeme rotacijom najmanje okretao krug Medvjeda, a najviše Oriona. Spominje i Boota koji kasno zalazi i koji se ravno kreće, itd. Toliko.

30. Pitagora je zastupao besmrtnost duše, kako tvrde Laertije, Porfirije i Jamblih u njegovu životopisu i kako se pokazuje iz njegove metempsihoze. A Homer to posvuda pokazuje, kad uvodi Patroklovu dušu koja stoji i razgovara s Ahilejem, i kako u *Odiseji* otkriva cijela *Nekija*, tj. razgovor Odiseja koji izvlači mrtve i ispituje ih.

31. Plutarh u 1. knjizi citira o homerskoj metempsihozi: „Ono što slijedi Pitagorino je mišljenje o mrtvima, naime da duše prelaze u druge oblike tijela. Ali ni ovo nije različito od Homerova mišljenja. On je pak uveo Hektora koji razgovara s konjima, i Antiloha i samog Ahileja i onog koji ne samo da razgovara nego i sluša riječi konja, zatim psa koji je prepoznao Odiseja prije nego ljudi, i to njegovi ukućani: a što drugo to pokazuje nego zajednički udio u razumu i srodnost između ljudskih i životinjskih duša?“ Toliko. Ali ništa to ne potvrđuje više nego pretvaranje Odisejevih drugova u bezumne životinje. Naime, Pitagora je govorio da se duše glupih ljudi sele u tijela životinja – i zato se Odisej ondje nije pretvorio u životinju jer je zamišljeno da je mudar.

32. Sigurno je Pitagora mnogo onog što je naumio učiniti, pripremio i prethodno ispjevao u homerskim pjesmama, kao što su Odisejev silazak u podzemlje i pogled na duše kako dobre, tako i loše, te razgovor. Upravo to je kasnije Pitagora izmislio o sebi, prema Laertiju. Kao

²⁴⁸ Hom. *Il.* 14.246 „Ὠκεανοῦ, ὃς περ γένεσις πάντεσσι τέτυκται“.

²⁴⁹ Hom. *Il.* 18.486. „Πληιάδας θ' Ὑάδας τε τό τε σθένοϛ Ὠρίωνοϛ“.

Patroklova duša koja je stajala uz Ahileja, tako je Pitagora, prema Laertiju, govorio da on stoji kraj sebe, a na zemlji²⁵⁰ živi nečija duša.

33. Pitagora je definirao prijatelja: „Drugi on ili drugi Ja“, kako kaže Porfirije u njegovu životopisu. Homer u *Ilijadi* u 18. pjevanju, u 82. stihu kaže: „Ne drukčije nego kao moja glava“²⁵¹. Toliko. Pitagora je simbolično branio jesti srce. Isto Homer kaže u *Ilijadi*, u 24. pjevanju, u 126. stihu: „Dokad ćeš iskazivati neizmjernu bol: Sam izjedajući vlastito srce“²⁵². Isto u *Ilijadi* u 9. pjevanju, u 110. stihu ovako:

„Stoga kakvu god nevolju kome od vas šalje (Jupiter),
Podnosite, bogovi, i tiho prihvatite svoju sudbinu“²⁵³ Toliko.

A Pitagora u *Zlatnim stihovima* ovako:

„Kad se već brojna zla božanskom voljom
i kobnom sudbinom nanose smrtnicima i muče ih,
ono što se tebi događa nastoj podnositi ravnodušno“²⁵⁴.

34. Jedan je od Pitagorinih znakova da prvo treba podizati lijevu nogu. To znači da trebamo biti ljenji i sporiji za ugodno, s neosjetljivošću za luksuz, što označavaju pranje i kupanje. A Homer u *Odiseji* prekorava pranje u toploj vodi, što rade oni objesni i razuzdani.

35. Pitagori je vrlo blisko bilo ono: „Ničega previše ili umjerenost u stvarima“. Značajnije o tome raspravljao je u svojim Djelcima, kako svjedoči Laertije u njegovu životopisu. A Homer u *Odiseji* u 9. pjevanju u 69. stihu ima: „Dobro je u svemu imati mjeru“²⁵⁵ Toliko.

36. Na više mjesta u Homerovim pjesmama stoji da je prijateljima sve zajedničko i da su prijatelji jedno, ali se to posebno ističe kod Ahileja i Patrokla. Naime, u *Ilijadi* u 18. pjevanju ovako govori Ahilej majci Tetidi:

²⁵⁰ Nejasno mjesto u izvorniku. Vjerojatno nije *terra*.

²⁵¹ Hom. *Il.* 18.82 „ἴσον ἐμῆ κεφαλῇ“.

²⁵² Hom. *Il.* 24.128 „τέκνον ἐμὸν τέο μέχρις ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων
σὴν ἔδεται κραδίην μεμνημένος οὔτε τι σίτου
οὔτ' εὐνής“.

²⁵³ Hom. *Il.* 15.109 „τὼ ἔχεθ' ὅττι κεν ὕμμι κακὸν πέμπησιν ἐκάστω“.

²⁵⁴ *Zlatni stihovi*, 17-19 „ὄσσα δὲ δαμονίαισι τύχαις βροτοὶ ἄλγε' ἔχουσιν,
ἦν ἂν μοῖραν ἔχης, ταύτην φέρε μῆδ' ἀγανάκτει.
ἰᾶσθαι δὲ πρέπει καθ' ὅσον δύνηι, ὧδε δὲ φράζευ“.

²⁵⁵ Hom. *Od.* 15.71 „ἀμείνω δ' αἴσιμα πάντα“.

„Ali što mi je od ovog na veselje kad mi je poginuo dragi prijatelj
Patroklo, kojeg sam ja cijenio više nego ostale prijatelje,
isto kao samog sebe“²⁵⁶

i u *Ilijadi* u 23. pjevanju Patroklo, prikazujući se Ahileju poslije smrti, s njim ovako razgovara, na 248. stranici:

„Nemoj, Ahileju, položiti moje kosti odvojeno od tvojih,
nego zajedno, kako smo se hranili u našim kućama...“²⁵⁷
Tako neka nam kosti jedna urna skriva,
zlatna amfora koju je dala prečasnja majka“²⁵⁸.

37. Timej pak kod Laertija kaže da je Pitagora bio prvi koji je rekao da je prijateljima sve zajedničko i da prijateljstvo znači jednakost²⁵⁹ (ἴσον, kao gore). I njegovi su učenici običavali sve novce stavljati na hrpu i smatrati ih zajedničkim. To potvrđuju Porfirije u njegovu životopisu, te Jamblih i Gelije u 1. knjizi, u 9. poglavlju na kraju.

38. U prvoj knjizi *Ilijade*, pri početku, Homer kaže da odzvanjaju ili odjekuju Apolonove strelice. Da je u tom zvuku uključen pitagorejski zvuk sunčeve sfere, tvrdi Heraklit ili Heraklid u *Homerskim alegorijama*, a o Pitagorinu mišljenju raspravlja Makrobije²⁶⁰ u komentaru na *Scipionov san* u 1. poglavlju druge knjige.

39. U drugom pjevanju *Ilijade* Agamemnon, želeći na skupštini ukazati na malobrojnost Trojanaca kaže, kad bi se svakoj desетки (δεκάδας) Grka na gozbi dodijelio po jedan trojanski vinotoča, da bi brojne desettek sudionika gozbe bile bez peharnika.²⁶¹ Poznata je Pitagorina vjera u sve brojeve, posebno po njegovim napucima da na večeri ne bude više od deset uzvanika, kako pripovijeda Jamblih u njegovu životopisu. Zašto Pitagora tako čini? Naime,

²⁵⁶ Hom. *Il.* 18.80 „ἀλλὰ τί μοι τῶν ἦδος ἐπει φίλος ὤλεθ' ἑταῖρος
Πάτροκλος, τὸν ἐγὼ περὶ πάντων τῶν ἐταίρων
ἴσον ἐμῇ κεφαλῇ“.

²⁵⁷ Hom. *Il.* 23.83 „μὴ ἐμὰ σῶν ἀπάνευθε τιθήμεναι ὅστέ' Ἀχιλλεῦ,
ἀλλ' ὁμοῦ ὡς ἐτράφημεν ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν“.

²⁵⁸ Hom. *Il.* 23.90 „ὡς δὲ καὶ ὅστέα νῶϊν ὀμῆ σορὸς ἀμφικαλύπτοι
χρῦσεος ἀμφιφορεῦς, τὸν τοι πόρε πότνια μήτηρ“.

²⁵⁹ Dio.Laert. 8.1 „ὡς φησι Τίμαιος, κοινὰ τὰ φίλων εἶναι καὶ φιλίαν ἰσότητά“.

²⁶⁰ Makrobije, rimski antikvar i filozof iz 4./5. st.

²⁶¹ Hom. *Il.* 2.125 „Τρώας μὲν λέξασθαι ἐφέστιοι ὄσσοι ἔασιν,
ἡμεῖς δ' ἐς δεκάδας διακοσμηθεῖμεν Ἀχαιοί,
Τρώων δ' ἄνδρα ἕκαστοι ἐλοίμεθα οἰνοχοεῦειν,
πολλαὶ κεν δεκάδες δευοῖατο οἰνοχόοιο“.

desetka je naše savršenstvo, tako i Grci i barbari postići desetku u brojanju smatraju jedinstvom.

40. Sveti Jeronim u desetom pitanju Hedibiji kaže: „Nama se pak ništa ne sviđa osim ono što je crkveno i što se ne bojimo javno u Crkvi govoriti, da ne govorimo prema Pitagori i Platonu ... da su duše pale s neba i da ovisno o različitim zaslugama, u ovim ili u onim tijelima trpe kazne zbog starih grijeha“. Toliko. Stoga iz ovog proizlazi da je tijelo tamnica ili okov duše. Zasigurno indeklinabilno δέμας na više mjesta kod Homera označava tijelo, naravno od δέω, vezati, odakle je δέμα okov. Plutarh u *Homeru* primjećuje da Homer ovim imenom uvijek naziva živo tijelo, a mrtvo naprotiv σῶμα.

41. Pitagorino uvjerenje koje navodi Jamblih je: „Kad grmi, dotakni zemlju“, što se prikladno tumači kao: „Popusti moćnijemu“. Kod Homera pak u 9. pjevanju *Ilijade* stoji: „S Jupiterom se ne bih htio boriti“.²⁶² Toliko.

42. Pitagorin simbol „Na putu ne cijepaj drva“ Olimpiodor²⁶³ tumači: „Nemoj odviše mučiti život brigama i uznemiravati ga ispraznim razmišljanjima“. Put je naime tijek života, a drvo je možda duša. Homer u *Ilijadi* u 22. pjevanju ovako:

„Čuvaj se,
da briga o učinjenom i rečenom ne muči tvoje srce,
da miran jedeš i piješ kako si prije običavao“.

43. „Stadu koje ide treba se maknuti s puta“ Plutarh tumači: „Ne treba se suprotstavljati mnoštvu“. A u *Ilijadi* u 22. pjevanju ovako Homer:

„Prizvat će uskoro sam sebi okrutnu sudbinu
ako se želi boriti s mnogima“.

A o proscima u *Odiseji* ovako:

„Teška je stvar da se na gozbi
sami borimo s mnogo muževa“.²⁶⁴

²⁶² Hom. *Il.* 8.211 „οὐκ ἂν ἔγωγ' ἐθέλοιμι Διὶ Κρονίῳ μάχεσθαι“.

²⁶³ Olimpiodor, grčki filozof, novoplatonovac iz 6. st.

²⁶⁴ Hom. *Od.* 20.39 „ὄπως δὴ μνηστῆρσιν ἀναιδέσι χεῖρας ἐφήσω,
μοῦνος ἑών: οἱ δ' αἰὲν ἀολλέες ἔνδον ἔασι“.

44. Klement Aleksandrijski u prvoj knjizi *Svaštica* ovako kaže: „Ono pak: Budi jamac, i nevolja ti je blizu“, a Kleomen u knjizi o Heziodu kaže da je to prije bio rekao Homer ovim riječima: „Kukavice jamče za kukavice“. Aristotelovci smatraju da je to bilo Hilonovo²⁶⁵, a Didim kaže da je to bilo Talesovo upozorenje. Toliko.

„Ne ubijaj zmiju koja je upala u kuću“.

Odnosno, ne ubijaj čovjeka, makar zlog, koji je u tvoju kuću došao kao gost. Tako tumači Plutarh, a Homer u *Odiseji* gdje govori o Kalipsi i Odiseju ovako kaže:

„I besmrtni bogovi poštuju onoga
koji je prispio mnogim lutanjima gonjen,
kao sad ja“.²⁶⁶

45. Prema Strabonu u 1. knjizi, mišljenje pitagorejaca bilo je da glazba čudesno koristi za oblikovanje i ispravljanje karaktera. Sigurno je u ovu školu bio išao i Homer, koji u *Odiseji* u 20. pjevanju, u 266. stihu²⁶⁷, govori da Klitemnestra nije prekršila vjernost danu Agamemnonu i povezala se s Egistom prije nego je pjevača kojem ju je Agamemnon dao na čuvanje i poučavanje Egist protjerao u progonstvo.

46. Nakon što je skinut Euforbov štit, Pitagora je posvjedočio da je on bio Euforb u Trojanskom ratu, kako kaže Horacije u prvoj knjizi, 28. odi²⁶⁸, a kod Ovidija u 15. knjizi *Metarmofozu* u 160. stihu ovako govori Pitagora:

„Ja bjeh – sjećam se dobro – u vrijeme Trojanskog rata
Euforb, Pantojev sin, i meni u prsi sprijed
Nekad se teško koplje zabolio mlađeg Atrida.
Nedavno štit prepoznah, što nošah u ljevici nekad,
U Junoninu Hramu u Abasovu u Argu.“²⁶⁹

²⁶⁵ Hilon, grčki političar iz 6. st. pr. Kr., ulazi u kanon mudraca.

²⁶⁶ Hom. *Od.* 5. 447 „αἰδοῖός μὲν τ' ἐστὶ καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν
ἀνδρῶν ὅς τις ἴκηται ἀλώμενος, ὡς καὶ ἐγὼ νῦν“.

²⁶⁷ Hom. *Od.* 3.266 „ἢ δ' ἦ τοι τὸ πρὶν μὲν ἀναίνετο ἔργον ἀεικὲς
διὰ Κλυταμνίστην: φρεσὶ γὰρ κέχρητ' ἀγαθῆσι:
πᾶρ δ' ἄρ' ἔην καὶ αἰδοῖός ἀνὴρ, ᾧ πόλλ' ἐπέτελλεν
Ἀτρεΐδης Τροίηνδε κίων ἔρυσασθαι ἄκοιτιν“.

²⁶⁸ 11. stih „quamvis clipeo Troiana refixo“.

²⁶⁹ Prijevod prema Maretiću.

47. Maksim iz Tira²⁷⁰ u 28. govoru ovako pripovijeda: „Pitagora sa Sama prvi se od Grka usudio govoriti da će njegovo tijelo jednom otići k smrti, a duša pak odletjeti, kao iz leša samog tijela, imuna jednako na smrt i na starost. Ona je prije nego je odjenula tijelo, imala život. On je govoreći ovo zavrijedio povjerenje ostalih Grka i vjerovalo se da već odavno ima drugo tijelo na zemlji, koje je tad bilo Trojanac Euforb. Ta je lakovjernost odatle dobila snagu. Ušavši pak u Paladin hram, u kojem je bilo mnogo različitih vrsta zavjetnih darova, među njima je pronašao štit izgledom frigijski, već istrošen starošću. Kad ga je Pitagora vidio, rekao je: 'Prepoznajem svoj štit, koji mi je moj ubojica uzeo u trojanskoj bitci', Kako su stanovnici bili zadivljeni njegovim govorom, skinu obješeni štit i na njemu pronađu zapisan ovaj natpis: 'Paladi Menelaj od Euforba'“. Toliko. Heraklid Pontski kod Laertija u *Pitagori* govori da je ovo bio Menelajev zavjetni dar, naime Euforbov štit, posvećen u Apolonovom hramu, i da je već prije Pitagore zbog starosti bio već istrunuo, te da je od štita jedino preostalo naličje od slonovače. Stoga tvrdim da je ova priča o štitu lažna. Kao prvo, Ovidije kaže da ga je Menelaj (Akron tvrdi: sam Euforb) objesio u hramu Junone Argivske, Maksim iz Tira u Paladinu hramu, a Heraklid u Apolonovu hramu. Kao drugo, Maksim iz Tira kaže da je ovaj štit već istrošen starošću, a Heraklid, preciznije, da je bio tako istrunuo da je samo slonovača bila preostala. Kako onda natpis nije nagrižen, a sigurno je bio napisan na kožnoj površini, što gore spominje Maksim iz Tira? Ono da se Menelaj nije dokopao Euforbova oružja jer je bio prestrašen Hektorovim dolaskom i jer je odlazio od Euforbova tijela, to uvodi Homer u 17. pjevanju *Ilijade* s ovom tužaljkom:

„Ὠ μου ἔγω εἰ μὲν κε λίπω κατὰ τεύχεα καλὰ“, ²⁷¹

„Jao meni ako ostavim oružje krasno“. Osim toga, jasno je da je taj štit bio željezan ili mjeden, dakle ne od slonovače i drveta koje trune ili druge propadljive građe. Zacijelo, ovi koje sam dosad naveo koji pišu na latinskom zovu ga *clypeum*, a Grci *ἀσπίδα*. *Clypei* ili *ἀσπίδες* kod starih su bili mjedeni, naime, kod Vergilija u 2. knjizi²⁷² Anhiz kaže: „Bježi, sine, približavaju se, vidim goruće štitove i mjed koja se svjetluca“. Livije u 45. knjizi ovako: „Uz dane igre svake vrste i mjedene štitove (*clypeis*) postavljene na lađe“.²⁷³ Toliko. To su bili štitovi Makedonaca i njihovih poraženih pomoćnih četa.

²⁷⁰ Maksim iz Tira, grčki filozof i retor iz 2. st.

²⁷¹ Hom. *Il.* 17.91.

²⁷² Verg. *Ae.* 2.734.

²⁷³ Liv. 45.33.

48. Plinije u 35. knjizi u 3. poglavlju ovako kaže: „Zadržavale su se slike štitova (*scutis*) kakvima su se borili kod Troje, odakle su i imali ime *clypei*“. Toliko. To jest, od γλύφειν, rezbariti (*sculpere*), što podrazumijeva metal. A malo dalje govori da je Marko Aufidije poučio očeve da su se srebrni štitovi (*clypei*) dodjeljivali već nekoliko petogodišnjih razdoblja umjesto mjedenih. Toliko. Nadalje, ono što je *clypeus* Rimljanima, to je ἄσπις Grcima, a što je *scutum* Latinima, θυρεός je Grcima. Plutarh u *Romulu* kaže ovako: „Romul se počeo služiti štitovima (*scutis*) Sabinjana, promijenivši izgled prijašnjeg oružja; naime, on sam i Rimljani prije su se služili argolskim štitovima (*aspidibus; clypeis*)“. Toliko. Livije u 8. knjizi o Latinima, rimskim plaćenicima, ovako: „Prije su se služili rimskim štitovima (*clypeis*), zatim kad su postali plaćenici, izrađivali su umjesto njih *scuta*“. Toliko. Livije u prvoj knjizi govori da je Servije Tulije podijelio rimski narod na centurije i razrede, a prvom razredu uskoro odredio kacigu, štit (*clypeus*), nazuvke, oklop, sve od mjedi. Drugom pak razredu, *scutum* umjesto *clypeus* i osim oklopa sve isto. Ovo posljednje na grčki prevodi Dionizije iz Halikarnasa u 4. knjizi: „Umjesto ἄσπίδες dao je θυρεοί“. *Scuta* ili θυρεοί su, za razliku od *clypei* ili ἄσπίδες koji su mjedeni, većim dijelom bili napravljeni od drva, kako poučava Varon u *O latinskom jeziku* u 4. knjizi, Plinije u 16. knjizi u 40. poglavlju, a Hesihije ovako: „*Scuta* od vrbe, budući da su prvotno pravljene od tog drva“. Toliko. *Scuta* se razlikuju od *clypei* i kod Servija u komentarima na 9. knjigu Eneide: „Svi *scutati*, dok ih predvodi Volscent“. Tako. Svi *scutati*, a ne *clypeati*, naime *clypei* su bili za pješake, a *scuta* za konjanike. Toliko. Stoga ako je ovaj Euforbov *aspis* i *clypeus* istrunuo, znači ili da gore spomenuti pisci ne govore dobro i da su za *scutum* uzimali *clypeum* ili da su napisali lažnu priču koja postoji u predaji naroda. Naime mjedeni *clypei* ne trunu, nego *scuta* od drveta. Ali Homer svim svojim junacima, među kojima je i Euforb, daje željezne *scuta* ili *aspides*, ili *calcea*; zašto ne i Euforbu? Zatim, Homer ni ne spominje da je Euforb imao štit (*clypeum*), a mogao se boriti i bez štita, naime spominje *clypeum*, ἄσπίδα Menelaja, njegovog protivnika i ubojice. Spominje također Hektorov ἄσπις u *Ilijadi*, u 22. pjevanju i drugdje, mjeden i sjajan, spominje *aspidem* Likaona Prijamovog u *Ilijadi* u 21. pjevanju i Agenora Antenorova na istom mjestu. Spominje Parisov sjajni štit (ἄσπίδας φαείνας) u *Ilijadi* u 3. pjevanju, spominje se Dejfobov *aspis* u *Ilijadi* u 13. pjevanju i isto tako Koonu Antenorovog u *Ilijadi* u 11. pjevanju i Enejin u 5. pjevanju te Deikoona Pergasovog na istom mjestu, i na istom mjestu sve Paflagonce ili Pilamenove drugove zove Ἀσπίδας, kao i Sarpedonove drugove u *Ilijadi* u 16. pjevanju, a za Enejin štit spominje da je mjeden u 20. pjevanju *Ilijade*. I tako, ako je svima od glavnih Trojanaca, ako svima od Grka koji su se borili pod Trojom dodijelio *aspis* ili mjedeni *clypeus*, sigurno je mjedeni imao i Euforb, a ne od slonovače. Samo dvjema riječima

služi se Homer: *σάκος*²⁷⁴, kad govori o mjedenom štitu, ali težem, kakvi su bili Ajaksov i Ahilejev, a kad opisuje mjedeni štit, ali lakši, upotrebljava *ἀσπίς*, kakav je Enejin, koji opisuje u 20. pjevanju *Ilijade*, gdje je borba Eneje s Ahilejom na stranici 236:

„Pogodio je Eneju u štit gdje je posvuda jednak,
pod prvim obručem, gdje je bila najtanja mjed,
gdje je pak bila najtanja volova koža“. (I to zove *ἀσπίδα*.)²⁷⁵

49. I doista, Ahilejev štit dok se borio s Enejom ovdje zove *σάκος* od *σάπτειν*, što znači *natovariti*, naime bio je mjeden i težak. Tako na istom mjestu:

„Vulkan je nadvukao pet ploča na Ahilejevu štitu,
dvije mjedene, dvije unutra od kositra,
jednu pak zlatnu, koja je zadržala mjedeno koplje“. ²⁷⁶

50. Ali vratimo se na Pitagorine misli koje se pojavljuju kod Homera. Homer u *Odiseji* u 17. pjevanju kaže: „Trebalo se bojati uvreda i prijatni kralja“. ²⁷⁷ A Pitagorino je uvjerenje: „Krunu ne uništavaj“ – „Στέφανον μὴ δρέπεσθαι“. A to se jasno i posvuda tumači da se vladare i dužnosnike ne smije ni u čemu uvrijediti.

51. „Tragove čovjeka ne smije se probosti oružjem“, Pitagorino je uvjerenje, a tumači se da se uspomenu na mrtve ne smije uništiti. U *Odiseji* u 21. pjevanju: „Nije pravedno oholiti se nad ubijenima“. ²⁷⁸ Toliko. „Duša se hrani krvlju“, govorio je Pitagora kod Laertija. To je jasno izrečeno u Homerovoj *Odiseji* u 11. pjevanju kad je Odisej namamio duše mrtvih jamama punima krvi, kao da je to njihovo jelo i hrana. Tada i Tiresija, tj. njegova duša, ondje govori Odiseju na stranici 98:

„Ali makni se od jame, makni oštar mač,
da pijem krv i da tebi istinu kažem“. ²⁷⁹

²⁷⁴ Σάκος – štit najveće i najteže vrste.

²⁷⁵ Hom. *Il.* 20.273 „δεύτερος αὐτ’ Ἀχιλεὺς προΐει δολιχόσκιον ἔγχος,
καὶ βάλεν Αἰνείαο κατ’ ἀσπίδα πάντοσ’ εἴσῃν
ἄντυγ’ ὑποπρώτην, ἣ λεπτότατος θεὸς χαλκός,
λεπτοτάτη δ’ ἐπέην ῥίνος βοός“.

²⁷⁶ Hom. *Il.* 20.269 „ἀλλὰ δύο μὲν ἔλασσε διὰ πτύχας, αἱ δ’ ἄρ’ ἔτι τρεῖς
ἦσαν, ἐπεὶ πέντε πτύχας ἤλασε κυλλοποδίων,
τὰς δύο χαλκείας, δύο δ’ ἐνδοθι κασσιτέροιο,
τὴν δὲ μίαν χρυσῆν, τῇ ῥ’ ἔσχετο μείλινον ἔγχος“.

²⁷⁷ Hom. *Od.* 17.189 „χαλεπαὶ δὲ τ’ ἀνάκτων εἰσὶν ὁμοκλαί“.

²⁷⁸ Hom. *Od.* 22.412 „οὐχ ὅσῃ κταμένοιισιν ἐπ’ ἀνδράσιν εὐχετάσθαι“.

²⁷⁹ Hom. *Od.* 11.95 „ἀλλ’ ἀποχάζεο βόθρου, ἄπισχε δὲ φάσγανον ὀξύ,“

I uskoro: „On je zatim pio crnu krv“. Toliko. Primamio ih je krvlju životinja, zbog metempsihoze, kao da je krv životinja prikladna hrana besmrtnoj duši.

52. Pitagora, lažljivac i varalica, zašto nije mogao zamijeniti novo djelo vrlo starim i nametnuti ga svojim suvremenicima kao da je iznova otkriveno kod Kreofila i njegovih potomaka, te s Leodamantom izmisliti da je taj Homer nekoć bio Kreofilov gost, da je ondje ostavio cijelo djelo i da je ono dugo bilo skriveno – kad je suvremenicima podmetnuo toliko mnogo nevjerojatnijih stvari, kao seljenja duše. Već smo gore rekli nešto o Pitagorinim prevarama, naime prema Plutarhu u *Numi*²⁸⁰, o knjizi podmetnoj Orfeju, itd. Sada ostalo kaže Laktancije²⁸¹ u 3. knjizi, u 18. poglavlju²⁸²: „Osim ako vjerujemo onom ludom starcu koji je lagao da je u prijašnjem životu bio Euforb... Očito je tašti starac (kao što običavaju dokone [nije moje] ženice) izmislio priče kao za lakovjernu djecu. Ali da je dobro mislio o onima kojima je ovo rekao, da ih je smatrao ljudima, nikad si ne bi uzeo takvu bezobraznu slobodu da laže“. Toliko. Prvo je izmislio priču o sebi, da duše poslije smrti sele u druga tijela bilo ljudi bilo životinja, da je on najprije bio neki Etalid, za kojeg se smatralo da je Merkurov sin, a kad je Etalid umro, da je prešao u Euforba kojeg je ubio Menelaj, pa mu je duša prešla u Hermotima iz Klazomene, i da učini to vjerodostojnim, lagao je da je Hermotim u nekom Apolonovu hramu prepoznao Euforbov štit koji je Menelaj bio donio kao zavjetni dar. Kad je Hermotim umro, duša je prešla u nekog Pira, delskog ribara, a poslije Pirove smrti u Pitagoru. Da tko kaže: Budući da je između tih preseljenja prošlo neko vrijeme, što je lutajuća, zamamna dušica radila u međuvremenu, odgovorio bi da je Merkur mnoga prava i povlastice dao već Etalidu, prvorođenom u ovom nizu seljenja duša, odnosno Pitagorinoj duši koja je prvo bila u njemu; između ostalog, da stalno luta i da preseli u koja god želi stabla ili živa bića te da uđe u podzemlje i promatra ga, ali i da izađe bez protivljenja Harona i Kerbera. Prema tome da se, dok se nije udahnula u Euforba, Hermotija itd., koristila gore spomenutom povlasticom. A ako bi se tada pitalo: Budući da se događa ovakvo seljenje duša i u druge smrtnike, zašto se jedino Pitagorina duša sjeća prošlih seljenja i stvari, a ostale ne, odgovorio je da su ostale prije gostoprimstva novom tijelu pile Letu, tj. zaborav, a njegova je, tj. Etalidova, uzela i drugi dar od Merkura. Naime Merkur je opomenuo svojeg sina Etalida da traži što god želi osim besmrtnosti tijela, stoga je Etalid, osim prije rečenog dara lutanja nakon smrti kamo želi, zatražio i drugi dar, da i živ i mrtav ima sjećanje na sve što se dogodilo.

αἵματος ὄφρα πῖω καὶ τοὶ νημερτέα εἶπω“.

²⁸⁰ Plutarh u *Numi* navodi kako je Numa možda bio prijatelj s Pitagorom.

²⁸¹ Laktancije, kritičar poganstva, i branitelj Crkve iz 3.st.

²⁸² *Divinae instituones*.

Oснаживао је оно за што је говорио да је истина. С обзиром на то да је сам Еуфорб неког говорио да је био Еталид и да је те повластице добио од Меркура, а и сам је Хермотим препознао Еуфорбов, тј. свој штит, иако већ иструнуо, с остатком само слоноваче, у Бранхиди у Аполонovu храму, те је рибар Пир, док је живио испричао cijeli slijed svoje palingeneze, naime да је најпrije био Еталид, па Еуфорб, затим Хермотим итд., и да је и сам могао ићи у подземље кад је хтио и оданде изаћи. То је све према Хераклиду Понском код Лаертја и других njegovih биографа. Ако би пак тко о овој ствари сумњао и не признавао свједоке који су мртви, као главни и врховни разлог подметао је оно што је сам рекао: „Αὐτὸς ἔφη“, и лјутио се што му не вјерују, као оном који је био изнад лјуди и рођен изванредним мијешањем сјемена, како приповијета Елијан у *Šarenoj povijesti*, у 4. knjizi, у 17. поглављу, који и ово подмеће. Није било допуштено сумњати у оно што је он говорио нити ишта више испитивати, али су они који су тад живјели били задовољни njegovim riječima као пророчанством. Толико. То све горе речено Лактаније у 3. knjizi, у 18. поглављу, исмјива сарказмом овако: „О чудесна ли и јединствена Питагорина сјећања! О јадног ли заборавља свих нас који не знамо што смо прије били!“

53. Засигурно је сличну и, како сумњам, с Леодамантом на Саму, превару сковао да би си прискрбио божањску част и углед, о чему приповијета Хермип код Лаертја у *Питагори*: „Хермип преноси још нешто друго о Питагори. Каже да кад је дошао у Италију, да си је направио кућу под земљом и заповједио мајци да напише на плоче што се догоди и забилежи вријеме, а затим да је он сишао; те да је мајка, док се није вратио, то и чинила. Кад је прошла година, да се popeo Pitagora из ископаног дома, прљав и омршавао, те је сазвавши скупштину рекао да се popeo из подземља, и да си прискрби повјерење, изрецитирао је што се све догађало. Да су они, дирнути оним што се говорило, бризнули у плач и лелек, сматрајући да Питагора већ има нешто божањско и брже-болје му дали своје супруге да их поучава“. Толико.

54. Приговорит ћеš: Питагорин напутак био је да се треба уздржавати од живог тако да ни боговима није жртвовао ништа живог; то је опће мишљење. Али *Илијада* и *Одисеја* pune су и хране и жртвовања пунокрвних животиња, тако да се прича да је Ахилеј ондје принио чак и лјудске жртве кад је убијен Патрокло. Одатле је јасно да те пјесме не одишу Питагором. Одговор: Најпrije треба вјеровати да је Питагора издао *Илијаду* и друго кад још није поучавао суздржавање од живог. Затим, много је доказа, а онај изречен као суздржавање од животиња, што су njegovi ученици касније превели на уздржавање од mesa, увјерење је и значи суздржавање од животињских djela. Засигурно је Питагора по суду и свједочењу многих, и јео и жртвовао meso. И прије свега хранио се морским плодовима: осим сипом, еритином итд. према Лаертју, и трилјом

i barbunom prema Aristotelu. Aristoksen²⁸³ kod Laertija i Atenej u 3. poglavlju 10. knjige²⁸⁴ kažu da je Pitagora dopuštao da sve živo bude u hrani. Laertije također svjedoči da su i drugi govorili da je Pitagora u žrtvama koristio pijetlove i jariće²⁸⁵. Plutarh u knjizi *Kako je moguće okoristiti se od neprijatelja* kaže: „Pitagora ... nije zabranio ubijanje svake divlje životinje“. Toliko. Dakle, dopuštao je ubijanje nekih. Plutarh ovo tumačenje pitagorejskog naputka ponavlja u 75. poglavlju *Rimskih pitanja*. Priča se da je i ovo bila Pitagorina dogma: „Ne ubijati živo biće koje čovjeku ne šteti“. Drugo uvjerenje potvrđuje tu misao, naime da se prije spomenuta zabrana odnosi na neškodljiva živa bića, koja glasi: „Uzgojenu biljku ne uništavaj niti joj šteti“. Apolodor Aritmetik kod Ateneja u 10. knjizi, u 3. poglavlju, kaže da je Pitagora žrtvovao bika kad je otkrio neku geometrijsku istinu. A to svjedoči i stari distih kod Laertija i kod Ateneja na istom mjestu. Atenej u 7. knjizi, u 25. poglavlju, kaže da su se Pitagora i pitagorejci umjereno hranili životinjama, ali ipak hranili: „Kad pitagorejci umjereno kušaju druge životinje, od kojih neke i žrtvuju, zašto jedino ribe ne probaju?“ Toliko. Tako pak najbolje u našu korist govori Gelije u 4. knjizi, u 11. poglavlju: „Uhvatilo se i uvriježilo staro lažno mišljenje da filozof Pitagora nije jeo životinje, također i da se suzdržavao od boba... Ali Aristoksen Muzičar, čovjek vrlo obrazovan u staroj književnosti, učenik filozofa Aristotela, u knjizi o Pitagori koju je ostavio kaže da Pitagora nijedno povrće nije uzimao češće nego bob. Aristoksen također prenosi da se hranio mladim praščićima i malim kozlićima. Čini se da je to saznao od Ksenofila pitagorejca, svojeg prijatelja, i od nekih starijih ljudi koji su živjeli nedugo nakon Pitagorina doba. A o životinjama i pjesnik Aleksid²⁸⁶ govori u komediji naslovljenoj *Pitagorin život*“. Toliko.

55. Prigovorit ćeš: Homer je bio najstariji, a njega i njegova djela spominju oni stariji od Pitagore; stoga Pitagora nije mogao biti autor njegovih djela. Odgovaram pobijajući i tvrdim da baš nitko nije objavio *Ilijadu* i *Odiseju* i pisao o Homeru prije nego je to Pitagora mogao. Čovjek u svoje vrijeme najučeniji kod Grka, Tacijan, koji je bio u naponu snage za vrijeme Marka Antonina, u *Govoru protiv Grka* promišlja o svima najstarijima koji su pisali o Homeru, od kojih zasigurno nitko nije pisao prije nego nakon 62. olimpijade, kad je Kambiz došao na vlast u Perzijskom Kraljevstvu. Tako pak Tacijan na 112. stranici: „I tako su o Homerovoj poeziji, njezinoj vrsti i vremenu u kojem je nastala, istražili stari ljudi, tj. Teagen iz Regija, koji je bio slavan pod Kambizom, Stezimbrot s Tasa, Antimah iz Kolofona,

²⁸³ Aristoksen, grčki filozof i muzikolog iz 4. st.pr. n. e.

²⁸⁴ Atenej iz Naukratije (2/3. st.), grčki gramatičar i pisac, sastavio dijaloško djelo *Gozba sofista* (*Δειπνοσοφισταί*).

²⁸⁵ Dio. Laert. 8.1.20. „οἱ δὲ φασιν, ὅτι ἀλέκτορσι μόνον καὶ ἐρίφοις γαλαθηνοῖς“

²⁸⁶ Aleksid, grčki komediograf iz 4./3. st. pr. n.e.

Herodot iz Halikarnasa, Dionizije iz Olinta, a poslije njih peripatetici Efor iz Kime, Filohor iz Atene, Megaklid, Hameleont²⁸⁷, zatim gramatičari Zenodot, Aristofan, Kalimah, Kratet, Eratosten, Aristarh, Apolodor²⁸⁸. Toliko. Spominju se kod pisaca i neki drugi koji su pisali o Homeru, isto tako mnogo mlađi od Pitagore, kao neki Pitagora i Antisten Kinik, Artemon iz Klazomene, Demokrit iz Abdere, Metrodor iz Lampsaka i drugi i od njih mlađi. Ali pogledajmo je li tako.

56. Tacijan kaže da je Teagen iz Regija živio u vrijeme kralja Kambiza. Kambiz je pak počeo vladati u Perziji 4. godine 62. olimpijade, 529. prije Krista prema Pétauu i zajedničkom mišljenju kronografa, kad je Pitagora već bio u zrelim godinama.

57. Platon u *Ionu* na početku spominje Stezimbrotu iz Tasa s Metrodorom iz Lampsaka; pogledaj *Etymologicum magnum*²⁸⁸, pod Ἰδαῖοι, pogledaj Johannesu Jonsiusa u 1. knjizi o piscima povijesti filozofije u 4. poglavlju: misle da je živio pod Artakserksom Longimanom ili Prvim, koji je kao treći od Kambiza vladao u Perziji.

58. Suda kaže da je Antimah iz Kolofona živio prije Platona, i to malo prije. „Rodio se prije Platona“, a te riječi ne znače veliku razliku u dobi.

59. Plinije u 12. knjizi, u 4. poglavlju, piše da je Herodot iz Halikarnasa napisao *Povijest* 310. godine od osnutka Grada, tj. 1. godine 84. olimpijade, 444. pr. Kr., a s njim se slaže Euzebije u *Kronici*. Imao je pak na početku Peloponeskog rata, koji je opisao Tukidid, 53 godine prema Pamfili kod Gelija u 15. knjizi, u 24. poglavlju. Početak pak Peloponeskog rata bio je 1. godine 87. olimpijade, 431. godine pr. Kr. itd.

60. Ne zna se točno kad je živio Dionizije iz Olinta, ali to ne znači da je stariji. Naime, Tacijan kao najstarijeg među ostalima postavlja prvo Teagena iz Regija, koji je živio pod Kambizom, a prema tome određuje i njegovu dob, što ne čini za ostale, naime mlađi su. Preostali su peripatetici, prema tome mlađi od Aristotela, koji je rođen 1. godine 99. olimpijade, 384. godine pr. Kr., kako svjedoči Apolodor kod Laertija. Oni pak koje zove gramatičarima također su mnogo mlađi. Zenodot je bio u naponu snage pod Ptolemejem prvim, tj. Lagidskim,²⁸⁹ Aristarh pod Ptolemejem Filometrom oko 158. olimpijade, Aristofan Bizantinski pod Ptolemejem Epifanom,²⁹⁰ kojemu je ovdje spomenuti Eratosten bio

²⁸⁷ Megaklid ... Hameleont: nejasno mjesto u izvorniku.

²⁸⁸ Bizantinski leksikon koji je nepoznat leksikograf sastavio u Konstantinopolu oko 1150. g.

²⁸⁹ Ptolemej I. Soter (367.-283. pr. n. e.).

²⁹⁰ Ptolemej V. Epifan (204.-181. pr. n. e.).

učitelj, a Aristarh učenik. Drugi Kalimah, ne pjesnik, ne zna se iz kojeg vremena, ali vjerojatnije iz vremena ovih s kojima ga se spominje; zasigurno nije stariji od pjesnika Kalimaha, koji je bio u naponu snage pod Ptolemejem Filadelfom²⁹¹. Kratet iz Mala bio je vršnjak Aristarhu prema Svetoniju u *Slavnim gramatičarima*. Apolodor iz Atene Aristarhov je učenik.

61. Ostale Tacijan nije spomenuo, kao Pitagoru kojeg se spominje na kraju Pitagorine biografije, neki Pitagora mlađi: a njega zasigurno smatra mlađim od Pitagore, naime ondje ga ne ubraja među Pitagorine suvremenike, nego među novije. Demokrit je umro 94. olimpijade²⁹² prema Diodoru. Antisten Kinik bio je Platonov suvremenik, a protiv njega je i pisao, prema Laertiju. Metrodor iz Lampsaka također je Platonov suvremenik, a Platon ga i spominje u *Ionu*; tako je mnogo mlađi od Pitagore i Artemon iz Klazomene i ako se usporede svi koji se mogu navesti, neće se naći nitko stariji od Pitagorine dobi niti bliži Pitagori nego što je Teagen iz Regija, kojeg i Tacijan stavlja prvog u nizu, kao starijeg, i naznačuje samo njegovo vrijeme, kao da će ono odatle pokazati ostale. Ovim ih pak redom niže: „Najstariji Teagen iz Regija, koji je rođen pod Kambizom, Stezimprot s Tasa itd. iza njih Efor iz Kime itd. zatim gramatičari Zenodot“ itd. Ovdje jasno pokazuje slijed vremena, i da su svi ovi živjeli poslije Teagena i Kambizova vremena ili da, ukratko, nisu prešli ovo vrijeme.

62. A doista, prva godina Kambizove vladavine bila je 4. godina 62. olimpijade,²⁹³ kad je Pitagora bio najmanje četrdesetogodišnjak; naime Richard Bentley u *Apologiji Disertacije o pismima Falerskoga* i Henry Dodwell u trećoj Disertaciji o grčkom epskom ciklusu u 12. odlomku i u *Disertaciji o Pitagorinoj dobi*, vrlo učeni i međusobno povezani ljudi, uz valjane dokaze tvrde da se Pitagora rodio između 4. godine 43. olimpijade i 4. godine 52. olimpijade. Stoga je već Pitagora mogao smisliti i podmetnuti svoju filozofiju o kojoj je promišljao, uzevši Homera kao glasnika. Štoviše, kad se Teagen, najstariji od svih, Talijan iz Velike Grčke i, u što jedva sumnjam, Pitagorin sljedbenik, spominje kao prvi koji je pisao o Homeru, to je dokaz da su izmišljenog Homera širili Pitagorini sljedbenici, možda i po njegovoj zapovijedi. Ali čini se i da je Herodot, kojeg danas imamo kao najstarijeg, prihvatio Homerovu dob i potpuniju vijest o njegovu čudesnom životu, ako je uopće on onaj koji je pod imenom Herodota iz Halikarnasa napisao Homerov život. Herodot je pak dugo boravio kod talijanskih pitagorejaca. Naime, bježeći od tiranina koji mu je napao domovinu, boravio je

²⁹¹ Ptolemej II. Filadelf (308.-246. pr. n. e.).

²⁹² 400.-396. g. pr. n. e.

²⁹³ 525./524. g. pr. n. e.

kod Turija u Tarentskom zaljevu, prema Strabonu u 14. knjizi. Odatle Plinije u 12. knjizi, u 4. poglavlju, prenosi da je Herodot napisao svoju povijest u gradu Turijaca: „Godine 310. našega grada; tad je naime onaj autor (Herodot) napisao onu povijest u Turiju u Italiji“. Toliko. Sigurno ga ne samo Halikarnašaninom, po gradu u kojem je rođen, nego zbog dugotrajnog boravka i prava građanstva zovu Turijcem Plutarh u knjizi *O izgnanstvu*, Henri Estienne²⁹⁴ (pogledaj Θούριος), Avijen u *Morskoj obali*, u 49. stihu, itd.

63. Osim toga, naznaka da je Pitagora, a ne Homer, napisao *Ilijadu* postoji u ovim stihovima u *Ilijadi* u 20. pjevanju, gdje se govori o borbi Ahileja i Eneje kad je ovaj već trebao biti ubijen. Ovako će Neptun:

„Sad će pak Enejina sila vladati Trojancima
i sinovi sinova i oni koji se kasnije rode“.²⁹⁵

64. Ovdje Homer sigurno nije mogao govoriti o području Trojanaca, Iliju i Troji, čije zauzeće i buduće uništenje na mnogo mjesta pretpostavlja, nego zapravo o Rimu kao gradu koji trebaju osnovati Enejini potomci. Odatle je porijeklo priče, tako da su pisci poslije Pitagore, pristajući uz Rimljane, pisali da je Eneja došao u Italiju i da su ondje on, njegovo potomstvo i sinovi sinova vladali i da su odatle potekli Rimljani. Stoga je i Vergilije u 3. knjizi te homerske stihove prenio na Rimljane, malo ih izmijenivši:

„Ovdje će Enejin dom vladati svim krajevima
i sinovi sinova i oni koji se rode od njih“.²⁹⁶

65. Eustatije Homerove riječi o Rimljanima shvaća ovako: „τοῦτο δὲ λέγεται διὰ τὴν τῶν Ρωμαίων ἀρχήν, ἣν φάσιν εἰκὸς εἰδέναι ἐκ τῶν τοῦ ποιητῆν τῆς Συβύλλης χρησμῶν“ – „To se pak govori zbog Rimskog Carstva, za koje kažu da je to pjesnik prikladno saznao iz Sibilskih proročanstava“. Toliko. I doista ima u Sibilskim proročanstvima koja su do danas sačuvana, na početku 5. knjige slično proroštvo:

„Razvit će se od korijena i krvi Asarakove.
Začetnik će biti onaj od njih koji je izdao trojanski plamen“.

²⁹⁴ U djelu *Thesaurus graecae linguae*, 1572.

²⁹⁵ Hom. *Il.* 20.307. „νῦν δὲ δὴ Αἰνεΐαιο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοὶ κεν μετόπισθε γένωνται“.

²⁹⁶ Verg. 3.97.

66. Ali ova Sibilska proročanstva koja imamo slabo su pouzdana pa noviji kritičari općenito vjeruju da su sva ili većina njih podvaljeni. Tako ili moramo Homera učiniti prorokom koji je vidio daleko u budućnost, a to je ludo, ili smatrati da je *Ilijada* napisana u vrijeme Rimljana. Dakako, Pitagora je bio u naponu snage u Italiji pod Rimljanima Romulom i Numom, a njega i slična hvalitelja nastanka Rima uvodi Nazon u 15. knjizi *Metamorfoza* u 431. stihu ovako:

„Sad se glas da se uzdiže i dardanski Rim.

On, dakle, mijenja oblik rastući, i jednom će biti
glava golemog svijeta...“ A malo dalje:

„Kroz duga stoljeća drugi će ga vladari ojačati,
ali gospodarom svijeta učinit će ga onaj koji je rođen od krvi Julijeve“. Itd.

67. Pitagorin učitelj Tales, prema Plutarhu u djelu *O glavnim stavovima filozofa prirode* u 3. knjizi u 14. poglavlju uzrokom potresa smatra vodu odnosno podzemno more. Isto tako Homer posvuda Neptuna naziva „Ενοσίχθονα“, pokretačem zemlje, i izmišlja da je sam Neptun zatresao zemlju kad je Ahilej izašao u bitku.

68. Pitagora prema istom Plutarhovu djelu, u 4. knjizi, u 4. poglavlju, dodjeljuje duši dva dijela: jedan je nadaren razumom, drugi glup; ili tri, odnosno misaon, požudan i sklon gnjevu, a Homer isto tako. Naime, u *Ilijadi* u 1. pjevanju, u 193. stihu o Ahileju kaže:

„To je htio kolebajući se između zapovijedi srca i bijesa duše“²⁹⁷

Vidi i *Odiseju*, 20. pjevanje, 18. stih²⁹⁸, *Ilijadu*, 19. pjevanje 65. stih²⁹⁹ i *Odiseju*, 17. pjevanje, 287. stih³⁰⁰.

²⁹⁷ Hom. *Il.* 1.192 „ἤε χόλον παύσειεν ἐρητύσειέ τε θυμόν.

ἦος ὃ ταῦθ' ὄρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν“.

²⁹⁸ Hom. *Od.* 20.18 „τέτλαθι δῆ, κραδίη· καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης“.

²⁹⁹ Hom. *Il.* 19.65 „ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν ἀχνύμενοί περ
θυμόν ἐνὶ στήθεσσι φίλον δαμάσαντες ἀνάγκη“.

³⁰⁰ Hom. *Od.* 17.287 „γαστέρα δ' οὐ πως ἔστιν ἀποκρύψαι μεμαῦϊαν,
οὐλομένην, ἣ πολλὰ κάκ' ἀνθρώποισι δίδωσι“.